

Hans Landqvist

Abolition, militärmål, rusdryck och kåkfarare

Studier i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000

April 2003

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000 finansieras med generösa bidrag från den kulturvetenskapliga donationen, som administreras av Riksbankens Jubileumsfond. I projektet deltar forskare från fem olika universitets- och högskoleorter och lika många discipliner. Projektet startade den 1 januari 2000. Den gängse förkortningen av projektnamnet är ORDAT (Det svenska **ord**förrådets utveckling från artonhundra till tjugohundra).

Resultat från projektets olika delundersökningar publiceras till stor del i föreliggande rapportserie. Redaktörer för rapportserien är prof. Sven-Göran Malmgren och FD Hans Landqvist, båda verksamma vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Skrifter som ingår i rapportserien säljs till självkostnadspris och kan rekvireras från ORDAT (att. Hans Landqvist), Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, Box 200, 405 30 Göteborg.

ISSN 1650-2582

© Författaren

Produktion:
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE - 405 30 GÖTEBORG

Reprocentralen, Humanisten
Göteborg 2003

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
1.1.	Bakgrund	1
1.2.	Precisering av ämnet	1
1.3.	Syfte	4
1.4.	Disposition	4
1.5.	Notation	5
2.	Forskningsöversikt	6
2.1.	Inledning	6
2.2.	Forskning om fackspråk	6
2.3.	Forskning om juridiskt fackspråk	7
2.4.	Forskning om svenskt fackspråk	8
2.5.	Forskning om svenskt juridiskt fackspråk	9
2.6.	Synpunkter på svenskt juridiskt fackspråk	11
2.7.	Lexikografi, terminologi, ordböcker och databaser	12
2.8.	Sammanfattning	14
3.	Teori, metod och material	15
3.1.	Inledning	15
3.2.	Ordförråd och ordböcker	15
3.3.	Studier av juridiskt fackspråk utifrån allmänordböcker, fackordböcker och rättskällor	20
3.3.1.	Studier av juridiskt fackspråk utifrån SAOB/OSA och NEO/SO	24
3.3.2.	Studier av juridiskt fackspråk utifrån fackordböcker	28
3.4.	Material för undersökningen	30
3.4.1.	Delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO	31
3.4.2.	Delmaterial utifrån fackordböcker	33
3.5.	Sammanfattning	34
4.	Arv och lån	35
4.1.	Inledning	35

4.2.	Fördelning av arvord och lånard	36
4.3.	Lånordens ursprung	40
4.3.1.	Förekomst av etymologiska upplysningar om främmande ursprung	45
4.3.2.	Långgivande språk	46
4.3.3.	Kombinationer av långgivande språk	50
4.4.	Typer av lånard	52
4.4.1.	Ordlån	60
4.4.1.1.	Inledning	60
4.4.1.2.	Latin som långgivande språk	61
4.4.1.3.	Franska som långgivande språk	61
4.4.1.4.	Tyska som långgivande språk	61
4.4.1.5.	Engelska som långgivande språk	62
4.4.2.	Möjliga begreppslån	63
4.4.2.1.	Inledning	63
4.4.2.2.	Tyska som långgivande språk	64
4.4.2.3.	Engelska och franska som långgivande språk	65
4.4.2.4.	Danska och norska som långgivande språk	65
4.4.2.5.	Latin som långgivande språk	66
4.5.	Sammanfattning	66
5.	Inhemsk ordbildning	68
5.1.	Inledning	68
5.2.	Nybildningarnas ordklassstillhörighet	71
5.2.1.	Substantiv	73
5.2.2.	Adjektiv	76
5.2.3.	Verb	78
5.2.4.	Particip	79
5.2.5.	Adverb	80
5.3.	Typer av nybildningar	81
5.3.1.	Enkla ord	86
5.3.2.	Sammansättningar	88
5.3.2.1.	Nominala sammansättningar	90
5.3.2.2.	Verbala sammansättningar	93
5.3.2.3.	Adjektiviska sammansättningar	93
5.3.2.4.	Participiella sammansättningar	94
5.3.3.	Avledningar	95
5.3.3.1.	Substantiviska avledningar	97
5.3.3.2.	Adjektiviska avledningar	100
5.3.3.3.	Verbala avledningar	102

5.3.3.4.	Adverbala avledningar	103
5.3.4.	Fraser	103
5.4.	Sammanfattning	106
6.	Juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker	108
6.1.	Inledning	108
6.2.	Lexikala enheter i delmaterialen	111
6.2.1.	Inledning	111
6.2.2.	Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet	111
6.2.3.	Lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet	112
6.2.3.1.	Gemensamma lexikala enheter i fackordböckerna	113
6.2.3.2.	Unika lexikala enheter i fackordböckerna	117
6.2.4.	Lexikala enheter i det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet	127
6.2.4.1.	Inledning	127
6.2.4.2.	Lexikala enheter som är gemensamma för allmän- ordböckerna och fackordböckerna	127
6.2.4.3.	Lexikala enheter som är gemensamma för allmän- ordböckerna men inte återfinns i fackordböckerna	127
6.2.4.4.	Förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker	129
6.3.	Arv och lån i delmaterialen	132
6.3.1.	Inledning	132
6.3.2.	Citatlån	133
6.3.2.1.	Citatlån från latin	136
6.3.2.2.	Citatlån från engelska	138
6.3.2.3.	Citatlån från franska	140
6.3.2.4.	Citatlån från tyska	142
6.4.	Inhemsk ordbildning i delmaterialen	143
6.4.1.	Inledning	143
6.4.2.	Adjektiv i det fackspråkliga delmaterialet	144
6.4.3.	Verb i det fackspråkliga delmaterialet	146
6.5.	Typer av lexikala enheter i delmaterialen	148
6.5.1.	Inledning	148
6.5.2.	Fraser i det fackspråkliga delmaterialet	150
6.5.3.	Satser i det fackspråkliga delmaterialet	153
6.6.	Sammanfattning	154

7. Sammanfattande diskussion	157
Käll- och litteraturförteckning	164
Bilagor	179

1. Inledning

1.1. Bakgrund

År 2000 inledde forskningsprojektet *Det svenska ordförrådets utveckling från artonhundra till tjugohundra* (ORDAT) sin verksamhet, finansierad av Riksbankens jubileumsfond (se Malmgren 2000). Inom projektets ram skall bland annat utvecklingen av några fackterminologier under perioden 1800–2000 undersökas. En av dessa är juridikens terminologi, och resultatet av detta arbete redovisas i den här rapporten. Resultat från olika delstudier har tidigare lagts fram vid olika konferenser (se Landqvist 2001, 2002a, 2002b, 2002c).¹

1.2. Precisering av ämnet

Inledningsvis vill jag göra en precisering av mitt arbete i relation till vad som sägs i utgångspunkterna för projektets arbete. Projektet skall bland annat resultera i ”relativt ingående diakrona beskrivningar [...]” av ett mindre antal fackterminologier, bland annat den juridiska terminologin (Malmgren 2000:17). Som framgår av titelsidan till rapporten har jag valt att ge mitt arbete huvudtiteln *Abolition, militärmål, rusdryck och kåkfarare* och undertiteln *Studier i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000*.² Genom valet av huvudtitel och undertitel på undersökningen vill

¹ Jag tackar främst professor Sven-Göran Malmgren och fil. mag. Emma Sköldberg, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet, för värdefulla kommentarer till olika konferensbidrag och till denna rapport. Vidare tackar jag samtliga medarbetare inom ORDAT-projektet för synpunkter under arbetets gång. Som juridiskt konsult har jag främst kunnat utnyttja min bror, jur. kand. Anders Landqvist. Samtidigt som jag tackar dessa namngivna och icke-namngivna personer befriar jag dem från allt ansvar för rapportens eventuella brister.

² Jag följer de definitioner som *Svenska Akademiens grammatik* (SAG 1–4 1999) ger av begreppen ’ord’, ’fras’ och ’sats’.

Lexikonord (orden i talarens ordförråd) är de grammatiska byggstenarna. Lexikonorden ”utgörs antingen av rotmorfem eller av flera morfem som är fast sam-

jag markera att denna inte enbart gäller juridisk fackterminologi i snävare mening utan just ett juridiskt ordförråd i svenskan 1800–2000.

Anledningen till att jag inte använder *Juridisk terminologi i svenskan 1800–2000* som undertitel är karaktären hos juridiken som ämnesområde (jfr Mattila 2002a:143). Självfallet finns det termer i mera strikt mening inom området, dvs. de är definierade enligt de krav som fackmännen på området ställer (se vidare Landqvist 2000:181ff.; Sandrini 1996:54–94).¹ Juridiska facktermer kan vara "arvegods" från främst romersk och kanonisk rätt, men de uppstår även genom lagstiftning (så kallade *legaldefinitioner*), rättspraxis och rättskommentarer (se t.ex. Vatvedt Fjeld 1992:212f.). Ett exempel på juridiska facktermer i denna undersökning är huvudtitelns *abolition*. I *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) anges betydelsen genom ett språkprov från 1844, då F.F.G. Schrevelius skriver följande i *Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt*: "(*Benådning*) kan ... meddelas före fulländad ransakning och kallas då med särskildt namn Abolition" (kursiv stil i originalet).

Men det finns även ord och fraser som uppträder i juridiska kontexter utan att de för den skull nödvändigtvis är just definierade exklusiva juridiska termer (jfr t.ex. Rogström 1998:321; Jeand'Heur 1998:1290; Mattila 2002a:178–184). Dessa kan antingen förekomma enbart i juridiska sammanhang eller inom flera olika ämnesområden. Ett exempel är huvudtitelns *militärmål*, som enligt SAOB är såväl en administrativ som en juridisk term med definitionen 'rättegångsmål l. ärende som skall avgöras vid militär domstol'.

Ord och fraser kan också förekomma i såväl juridiska kontexter som allmänspråket (jfr t.ex. Fluck 1996:12; Tiersma 1999:203). Ett exempel

manfogade till lexikonord genom sammansättning eller avledning [...]". I en skriven text skiljs textorden från varandra genom ordmellanrum (spatier) (SAG 2, s. 3f.).

En fras kan bestå av ett eller flera lexikonord, varav ett fungerar som syntaktiskt huvudord medan de övriga är optionella bestämningar. Dessa placeras framför, efter eller både framför och efter huvudordet enligt särskilda regler för olika frastyper (SAG 3, s. 3).

En sats byggs upp av nexuskonstruktionen mellan subjekt och predikat. För att täcka in de fall där ett synligt subjekt saknas kan den följande definitionen användas: "Man kan också säga att satsens nav är det finita verbet, predikatsledets huvudled. Kring detta grupperar sig ett antal satsled vars aktanter har roller i den aktion som verbet anger: den som utför handlingen, den som är föremål för den, den som gynnas av den, platsen där den sker etc. [...]" (SAG 4, s. 3).

¹ Ur ett terminologisk perspektiv kan de juridiska facktermerna kritiseras, eftersom de inte i någon högre grad är skapade efter en medveten plan eller för att täcka hela semantiska fält (se t.ex. Vatvedt Fjeld 1992:213; Sandrini 1996:98). Se t.ex. Laurén (1993:96ff.) och Laurén, Myking & Picht (1997:187–196) för definitioner av begreppet 'term'.

erbjuder SAOB:s definition av huvudtitelns *rusdryck*:

(ss. njutningsmedel använd) alkoholhaltig dryck (dvs. dryck med icke alltför obetydlig alkoholhalt); berusande dryck; spritdryck; i lagspr. med ngt skiftande omfattning under olika tider (i sedan 1/10 1955 gällande lag om spritdrycker, vin o. starköl).

Här är det även värt att observera att betydelsen hos termer, ord och fraser i det juridiska ordförrådet inte alltid är konstant, då *rusdryck* används ”i lagspr. med ngt skiftande omfattning under olika tider [...]”.

Slutligen kan ord och fraser med en juridisk anknytning närmast ha karaktären av jargong inom ett ämnesområde eller slang inom allmänspråket, ofta med en mera vardaglig stilnivå (jfr t.ex. Laurén 1993:51; Tiersma 1999:106f.). Ett exempel är huvudtitelns *kåkfarare*, som är markerat som ett ord som tillhör juridikens ämnesområde (samt ett ord med förankring på samhällsvetenskapens område och som yrkesbeteckning) i den elektroniska versionen av *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO), dvs. *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien (SO). En *kåkfarare* definieras som ’person som (mer eller mindre) regelmässigt måste avtjäna fängelsestraff’. Någon uppgift om ”vardaglig stilnivå” eller liknande ges dock inte.¹

Alla exempel i rapportens huvudtitel är ord, men till ett juridiskt ordförråd hör också fraser (jfr Ruthström 1975:108; Bergenholtz & Tarp 1994b). Ett fall är *den immateriella förmögenhetsrätten* under uppslagsordet *immateriell* i SAOB och med första belägg 1908. Den immateriella förmögenhetsrätten är den del av civilrätten som behandlar förmögenhetsrättigheter med immateriella objekt, t.ex. författarrätt och patenträtt.

I ett juridiskt ordförråd förekommer även satser, som vanligen är lån från andra språk och som har en klar bindning till ett juridiskt ordförråd. Ett exempel är *lex posterior derogat priori* ”En senare lag går före (upphäver) en tidigare”, som återfinns i den monolingvala fackordboken *Juridikens begrepp* (Melin 2000).

Med undantag för ’ord’, ’fras’ och ’sats’ är möjligheterna att dra klara gränser mellan de olika kategorierna ovan mer eller mindre stora, men de är inte avgörande för mitt arbete. För enkelhetens skull använder jag därför i min framställningen ofta den mera vaga benämningen ’lexikala enheter’, vilken också får täcka fall av homonymi alternativt polysemi

¹ Ord och fraser med karaktär av slang och jargong förekommer även i juridiska fackordböcker. Se vidare avsnitt 5.3.1 och 6.2.3.2 nedan.

och betydelseutveckling under perioden 1800–2000.¹

Ett exempel på den förra företeelsen är sammansättningen *straffansvar*, som enligt SAOB dels har betydelsen 'ansvar [...] vars rättsföljd innefattar l. kan innefatta straff' med första belägg 1922, dels har betydelsen 'ansvar [...] bestående i l. utgörande straff' med första belägg 1934. Ett exempel på den senare företeelsen är *tingsrätt*, som enligt NEO är belagt i svenskan sedan 1587 men som fick sin nuvarande betydelse 1971. Detta år trädde en lag i kraft som avskaffade det tidigare systemet med *häradsrätter* på landsbygden och *rådhusrätter* i städerna. Dessa domstolar ersattes av *tingsrätter* som första insats bland de allmänna domstolarna (se Inger 1988:301).

1.3. Syfte

Det övergripande syftet för den här undersökningen är att utifrån det valda materialet försöka klarlägga utvecklingen i stort under perioden 1800–2000 inom ett svenskt ordförråd som används i juridiska kontexter och troligen ”överanvänds” där jämfört med i allmänspråket. Mera precist skall undersökningen söka klarlägga vilken inverkan olika långgivande språk har och hur olika möjligheter till (huvudsakligen) inhemsk ordbildning utnyttjas inom svenskt juridiskt fackspråk under olika delperioder av den totala undersökningsperioden. Undersökningen syftar även till att, utifrån en jämförelse mellan två delmaterial av olika karaktär, söka klarlägga några likheter och skillnader mellan hur ett ämnesområdes ordförråd framställs i monolingvala allmänordböcker och monolingvala fackordböcker, i detta fall ett antal juridiska fackordböcker. Undersökningen skall slutligen söka belysa eventuell variation inom de båda delmaterialen.

1.4. Disposition

Detta inledande kapitel följs av ett kapitel där tidigare forskning med relevans för min undersökning presenteras och där undersökningen relateras till denna forskning. I det tredje kapitlet diskuteras teoretiska och metodiska frågor och materialet för undersökningen presenteras. I kapi-

¹ Jfr Sandrini (1996:251–264) och Tiersma (1999:111–114) om homonymi och synonymi i fråga om juridisk terminologi och Mattila (2002a:170–178) om polysemi och synonymi i juridiskt språk.

tel 4 och 5 redovisas ett antal delundersökningar av arvord och lånord respektive inhemsk ordbildning i svenskt juridiskt fackspråk. Materialet för delundersökningarna bygger på *Svenska Akademiens ordbok* och *Nationalencyklopedins ordbok*. I kapitel 6 jämförs ett antal resultat från delstudierna utifrån de två allmänordböckerna med den bild som fyra monolingvala fackordböcker från den senaste femtioårsperioden ger av svenskt juridiskt fackspråk. I kapitel 7 återfinns en summerande diskussion av de resultat som undersökningen har gett.

1.5. Notation

På sedvanligt sätt används kursiv stil för metaspråklig användning av språkliga enheter, medan enkla citationstecken markerar att det är begreppet eller betydelsen som avses, t.ex. *påföljd* respektive 'påföljd' (vid kriminaliserad handling). Uppgifter om tillhörighet till ämnesråden anges med s.k. *etiketter* i *Svenska Akademiens ordbok* och *Nationalencyklopedins ordbok*. Dessa uppgifter omges i enlighet med konventionen i den senare med spetsparenteser, t.ex. <jur.> vid juridiska termer. Uppslagsord i *Svenska Akademiens ordbok* skrivs traditionellt med versaler i fet stil, t.ex. **PÅFÖLJD**. Denna konvention tillämpas också för uppslagsord i *Nationalencyklopedins ordbok* och i de juridiska fackordböcker som ingår i mitt material. Så långt som möjligt återges de typografiska konventioner som används i de olika ordböckerna. Fet och kursiv stil i de exempel som ingår i rapporten är alltid hämtade från respektive ordbok, och de är inte tillagda av mig.

2. Forskningsöversikt

2.1. Inledning

I detta kapitel ger jag en redogörelse för tidigare forskning som är av betydelse för min undersökning. En allmän översikt av förändringar i svenskan under 1900-talet ges av Eva Mårtensson (1988). Mårtenssons litteraturgenomgång bildar en allmän bakgrund för studien liksom för ORDAT-projektet i sin helhet. I det här sammanhanget är det självfallet främst de avsnitt som gäller lexikal utveckling i allmänhet och inom olika fackspråk som är intressanta (se Mårtensson 1988:107–143, 161–171).

Inledningsvis ges en skissartad bild av fackspråksforskningens utveckling generellt och av tidigare forskning om svenskt fackspråk, såväl juridiskt som annat (se t.ex. Landqvist 2000:28ff. med angiven litteratur för en mera utförlig översikt). Därefter läggs fokus på forskningen inom tre områden.

För det första behandlas studier som ägnas svenska juridiska termer eller rättare sagt ord och fraser med anknytning till juridiska kontexter (jfr avsnitt 1.2 ovan). För det andra uppmärksammas undersökningar som ägnas de allmänspråkliga ordböcker med tillhörande databaser som bildar utgångspunkt för det ena delmaterialet i min undersökning: *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) och *Om svar anhålles* (OSA) samt *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) och *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien (SO). För det tredje behandlar jag relevant forskning om rättsutvecklingen i Sverige under perioden 1800–2000 samt lexikografisk och terminologisk forskning. I detta sammanhang uppmärksammas även den ständigt pågående diskussionen om det svenska juridiska fackspråkets tillstånd och utveckling.

2.2. Forskning om fackspråk

Fackspråksforskningen har och har haft olika inriktningar, och därför har begreppet 'fackspråk' definierats på olika sätt. Fackspråket sätts i

kontrast till allmänspråket, men diskussionen om vad som kännetecknar de båda storheterna är utan ände (se t.ex. Fluck 1996:11, 192–201; Sandrini 1996:3–10). I äldre fackspråksforskning får ofta förekomsten av termer och ett speciellt ordförråd skilja ut fackspråket från allmänspråket (se t.ex. Sandrini 1996:3, 15). Senare har textperspektivet betonats, och i dag vill många forskare definiera begreppet utifrån ett kommunikativt perspektiv; 'fackspråk' uppträder alltså i kommunikationssituationer med vissa särdrag och vilka resulterar i talade eller skrivna facktexter (se t.ex. Fluck 1996:192ff.; Sandrini 1996:3f.). En tydlig illustration av den delvis förändrade intresseinriktningen bland fackspråksforskare ger titeln på den inflytelserike (öst)tyske forskaren Lothar Hoffmanns arbete *Vom Fachwort zum Fachtext* (1988).

Det finns alltså inte något enda kriterium, accepterat av samtliga fackspråksforskare, för att definiera begrepp som 'fackspråk' och 'facktext'. Däremot råder det en stor enighet om att olika ämnesområden har sina lexikala särdrag, vilket Fluck formulerar på följande sätt:

Die Besonderheit der Fachsprachen hingegen – auch darüber herrscht weitgehende Einigkeit – liegt einmal in ihrem speziellen, auf die Bedürfnisse des jeweiligen Faches abgestimmten Wortschatz, dessen Übergänge zur Gemeinsprache fließend sind und der auch gemeinsprachliche und allgemeinverständliche Wörter enthält. (Fluck 1996:12)

Min undersökning av ett svenskt juridiskt ordförråd ansluter sig följaktligen till en väl förankrad tradition inom fackspråksforskningen.¹

2.3. Forskning om juridiskt fackspråk

En översikt av forskning om främst svenskt, engelskt och tyskt juridiskt fackspråk återfinns i Landqvist (2000:36–44 med angiven litteratur). Intresset bland fackspråksforskare för lexikala särdrag kommer bland annat till uttryck i många artiklar i samlingsverket *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft* (1998, 1999). I fråga om juridiskt fackspråk ur ett lexikalt perspektiv är särskilt artiklarna av Jeand'Heur (1998), Lothar Hoffmann (1998) och Ludger Hoffmann (1998) intressanta.

Det bör understrykas att begreppet 'juridiskt fackspråk' inte är entydigt och väl avgränsat. Ett visst juridiskt fackspråk, t.ex. svenska eller

¹ En översikt av olika inriktningar inom fackspråksforskning med diakrona perspektiv ges i Gunnarsson (1994).

tyska, kan användas i olika kontexter och former. Exempelvis kan språket i fråga användas i skriftlig eller muntlig form, det kan uppträda i olika kontexter (domstolar, lagstiftningsprocessen och i resultatet av denna, förvaltning, rättsvetenskapliga texter osv.) och det kan ha olika funktioner (meddela rättsregler, tolka rättsregler, förklara rättsregler osv.; se vidare t.ex. Landqvist 2000:31–36). Ett juridiskt fackspråk kan vara knutet till en nation, t.ex. tyska i Förbundsrepubliken Tyskland, men ett och samma språk kan användas i flera olika stater, t.ex. tyska i Tyskland, Österrike och Schweiz (se Sandrini 1996:11–21).

2.4. Forskning om svenskt fackspråk

Vad gäller forskning om svenskt fackspråk generellt kan ett antal arbeten särskilt nämnas. Med en inskränkning till forskning som ungefärligen behandlar samma tidsperiod som ORDAT-projektet är flertalet av dessa skrivna av forskare med anknytning till de två centrala miljöerna för sådan forskning, nämligen Vasa universitet och Uppsala universitet.

Inom projektet *Svenskt fackspråk* vid Vasa universitet studeras sex olika ämnesområden, varvid också juridik och lexikala särdrag uppmärksammas (se Laurén 1993; Nordman 1992). Reidinger (1997) ägnar sin doktorsavhandling åt genteknologiska termer, där tendenser beträffande lånord och (inhemsk) ordbildning i svenska, danska och tyska står i centrum. Svenskt filosofiskt fackspråk, inklusive inhemsk ordbildning, undersöks av Merja Koskela (2000), medan Nina Pilke (2000) studerar dynamiska fackbegrepp i några terminologiska ordlistor och en juridisk ordbok. I samtliga fall är det fråga om material från 1900-talets andra halva.

Inom projektet *Fackspråkens framväxt: terminologi och ordförråd från tre sekler* vid Uppsala universitet undersöks terminologier inom tre ämnesområden: ekonomi, teknik och medicin från 1730-talet och framåt (se t.ex. Gunnarsson & Skolander 1991). Projektet anknyter bland annat till den analysmodell som Britt-Louise Gunnarsson har utarbetat för ett tidigare projekt, *Facktexter under 1900-talet* (se Gunnarsson 1989; Gunnarsson & Skolander 1991:15ff.). Resultat från projektet presenteras i Gunnarsson (1991, 2001) och Näslund (1997, 1999, 2000a, 2000b). Användningen av medicinska fackord i samtal mellan läkare och patient-samtal är ämnet för flera studier av Ulla Melander Marttala (1998, 2000).

Forskning om svenskt fackspråk bedrivs självfallet också i andra

forskningsmiljöer än de två nämnda. Här skall tre exempel på undersökningar av äldre tidsperioder än den som är aktuell för ORDAT-projektet uppmärksammas. I Anna Nordlings avhandling om lexikalisk förnyelse i Peder Månssons skrifter på svenska (1508–1522) diskuteras bland annat fackspråklighetshalten hos nybildningar inom ett antal olika ämnesområden (se Nordling 2001, kapitel 7). Ämnet för Stig Nilssons avhandling är begrepp och deras uttryck inom matematik, naturvetenskap och teknik på 1600-talet, medan Lena Rogström studerar utvecklingen av ett svenskt fackspråk inom jordbruket på 1700-talet (se Nilsson 1974; Rogström 1998).

Slutligen skall forskning inom ORDAT-projektet uppmärksammas. Inom projektet har studier gjorts av termtillväxten inom olika ämnesområden generellt (Lange 2001) och av den lexikala utvecklingen inom ett antal ämnesområden: boktryckarkonst, grammatik, schack, fotboll, ridkonst och kokkonst (se Stålhammar 2001, Andréasson 2001, Randveer 2001, Andersson 2001, Mankner 2002 och Mighetto 2002).

2.5. Forskning om svenskt juridiskt fackspråk

Som framgår av avsnitt 2.2 ovan har terminologi och andra lexikala aspekter inom olika ämnesområdets språkbruk studerats flitigt. Detta gäller också äldre tiders svenska lagspråk (se t.ex. Wendt 1997:21–26 för en översikt). Däremot har lexikala förhållanden i svenskt juridiskt fackspråk från de två senaste århundradena studerats väsentligt mindre.

I sin undersökning av svenskt lagspråk efter 1734 genomför dock Gertrud Pettersson studier av plus- och minusord (ord som är vanligare respektive ovanligare i lagspråket än i allmänspråket), av ord som kommer till och som försvinner under den undersökta perioden samt av konkreta och abstrakta ord i det undersökta materialet (se Pettersson 1992: 148–157). Christer Laurén redovisar i sin och Marianne Nordmans studie av sex svenska teknolekter, varav juridikens teknolekt utgör en, delundersökningar av termers förekomst och ursprung i facktexter, medan Nordman behandlar ordfrekvenser, ordbildning och ordval i teknolekterna (se Laurén 1993:93–120 resp. Nordman 1992:44–167). Nina Pilke (2000) studerar dynamiska begrepp i några fackordlistor, och en av dem är en juridisk ordlista (Bergström et al. 1992).

Ordval och ordformer spelar en mindre roll i Britt-Louise Gunnarssons avhandling om lagtexters begriplighet utifrån Medbestämmandelagen (se Gunnarsson 1982:133). I Landqvist (1996) undersöks bland annat termer i den svenska och finländska skuldsaneringslagstiftningen,

medan lexikala aspekter inte har någon central roll i Landqvist (2000) (se Landqvist 1996:105–111 resp. 2000:181–189).

Mattila (2000) behandlar latinska (ettords)termer och fraser i svensk-språkiga och finskspråkiga finländska juridiska arbeten från senare halvan av 1900-talet. Inom projektet *Oikeuslingvistiikka* ('Rättslingvistik') vid Lapplands universitet i Rovaniemi, Finland, undersöks juridiskt fackspråk (inklusive svenska) ur ett komparativt perspektiv, och i detta arbete är lexikala aspekter centrala (se t.ex. Mattila 2001 för en presentation). Projektet har bland annat resulterat i en innehållsrik monografi med titeln *Vertaileva oikeuslingvistiikka* ('Jämförande rättslingvistik'), där också översikter av juridiskt fackspråk i de nordiska länderna ges (Mattila 2002a). Albena Baltschewa-Stateva (2000) presenterar ett projekt om det tyska inflytandet på det juridiska tänkandet i Sverige och på det juridiska fackspråket, som detta används i lagar och andra texter från medeltiden och framåt.

Med undantag för Petterssons studie och Baltschewa-Statevas planerade projekt fokuserar samtliga här redovisade studier juridiskt fackspråk i texter som är tillkomna från 1950-talet och senare. Det är endast Gertrud Pettersson som arbetar med texter från 1800-talet och första halvan av 1900-talet, men lexikala aspekter får ett mycket begränsat utrymme i hennes studie av svenskt lagspråk efter 1734.

Inte bara språkvetare utan också jurister har anledning att intressera sig för termer och andra språkliga fenomen i juridiska texter (se t.ex. Strömholm 1988, kapitel 3 och 4). Inte minst är dessa frågor aktuella i samband med studier av rättskällor och influenser från olika rättstraditioner på den inhemska rätten, i det här fallet svensk rätt. Bland studier som gäller svenska rättskällor kan nämnas översiktsarbeten som Inger (1988) och Modéer (1993). Även specialarbeten som exempelvis Sundells studie av tysk påverkan på svensk civilrättsdoktrin under det sena 1800-talet och tiden fram till första världskriget bör uppmärksammas (Sundell 1987). I synnerhet Björnes planerade fyrbandsstudie över den nordiska rättsvetenskapens historia från 1500-talet till 1950 är av intresse (se Björne 1995:2f.). I detta sammanhang är det att beklaga att i skrivande stund har blott de tre band som täcker utvecklingen fram till 1910 utkommit (Björne 1995, 1998, 2002). Mattila (2002a) erbjuder ett samlat perspektiv på rättens innehåll och språk i Norden, men detta arbete ger även en gedigen genomgång av rättskulturer och rättspråk (latin, engelska, franska, tyska osv.) ur såväl ett diakront som ett synkront perspektiv.

Av ovanstående följer att diakrona studier av svenskt juridiskt ordförråd efter 1800 är mycket sällsynta. Följaktligen kan min under-

sökning bidra till att täcka en lucka i vår kunskap om utvecklingen fram till dagens juridiska fackspråk. Undersökningen är förvisso språkvetenskaplig men genom sitt ämne har den även anknytning till rättslingvistisk forskning (se Mattila 2002a:9–30 med anförd litteratur om begreppet 'rättslingvistik').¹

2.6. Synpunkter på svenskt juridiskt fackspråk

Juridiska termer samt andra ord och fraser, som är mer eller mindre speciella för det juridiska fackspråket, uppmärksammas således i både språkvetenskaplig och rättsvetenskaplig forskning. De uppmärksammas också i de anvisningar som språkvårdande institutioner utfärdar för författningar och myndighetstexter, alltsedan handledningen *Språket i lagar och andra författningar* publicerades 1967 (se t.ex. Landqvist 2000: 46–50 för en översikt).

Rekommendationerna tar fasta på olika språkliga nivåer, från de ortografiska och morfologiska till texter som helheter. En vanlig rekommendation är att svenska ord och uttryck bör användas framför utländska.² Sådana rekommendationer ges också i äldre handledningar, och de kan illustreras med en kungörelse som Kunglig Majestät utfärdade 1810. Enligt denna skulle

samtliga hov- och överrätter, kollegier etc. ”uti alla kungörelser, domar, handlingar och skrifter, särdeles dem, som till menigheten utgifvas, nyttja en ren och tydlig svenska, samt, så widt möjligt är, undwika främmande ord och talesätt”. (Modéer 1993:136)

Även i den samtida debatten bland jurister görs uttalanden om språket i juridiska facktexter. Liksom i rekommendationer från språkvårdande institutioner förekommer ofta kritik mot utländska influenser. Här skall två exempel ges.

Det första är hämtat ur ett brev från 1883 som är skrivet av Otto Stael von Holstein, president i Göta Hovrätt, till Wilhelm Uppström, expert inom Nya lagberedningen. Stael von Holstein konstaterar att Uppströms

¹ Mattila (2002a:11f.) inför den finska termen *oikeuslingvistiikka*, närmast efter mönster av franskans *linguistique juridique* alternativt *jurilinguistique*, men också efter tyskans *Rechtssprachwissenschaft*. På engelska kan *legal linguistics* användas. Som svensk motsvarighet till *oikeuslingvistiikka* har jag valt att använda termen *rättslingvistik*.

² En översikt av svensk språkpurism ur ett historiskt perspektiv ges i Edlund & Hene (1992:126–134) och Brunstad (2001:183–247).

undersökningar är viktiga i samband med reformeringen av den svenska processrätten på 1880-talet. Men han är inte nöjd med formen på Uppströms arbete och språket i detta:

Men jag måste nu också upprepa vad jag haver med en väns uppriktighet tagit mig friheten att säga Dig i avseende åt formen och språket: Det är *för mycket tyskt*, för många främmande och nybakade ord [...]. (citerat efter Sundell 1987:17, kursiv stil i originalet)

Mitt andra exempel är hämtat ur *Svensk Juristtidning* från 2001. Där skriver juristen Lars Edlund om *boilerplate clauses*. Med *boilerplate clauses* (ordagrant *ångpanneplåtsklausuler*) avses standardklausuler som mestadels återfinns i slutet av anglo-amerikanska avtal och som behandlar vissa generella frågor, som inte är knutna till det specifika avtalet (jfr Tiersma 1999:59). Edlund diskuterar främst sådana klausulers relevans och betydelse i svenska avtal, men han konstaterar också att deras språkliga form kan kritiseras:

En språklig anmärkning i sammanhanget är att klausulerna ofta är skrivna på krånglig och otymplig svenska, sannolikt för att de är mer eller mindre ordagrant översatta från engelskan. (Edlund 2001:173)

Den ständigt pågående diskussionen om det juridiska fackspråkets tillstånd och utveckling kan tolkas som att undersökning av ett svenskt juridiskt ordförråd inte bara är av intresse för språkvetare utan också för fackmännen inom området. Inte minst är det intressant att söka klarlägga om den återkommande kritiken mot utländska influenser har fog för sig eller inte.

2.7. Lexikografi, terminologi, ordböcker och databaser

Det är självfallet viktigt att jag relaterar mina resultat till relevanta lexikografiska/lexikologiska och terminologiska/terminografiska frågeställningar samt till den diskussion som förs om de båda allmänspråkliga ordböcker som är det viktigaste materialet för min undersökning liksom för ORDAT-projektet i sin helhet (jfr Malmgren 2000:21–24).¹ I detta avsnitt uppmärksammas därför ett urval av den rika lexikografiska och terminologiska litteraturen samt olika studier som ägnas *Svenska Akademiens ordbok* och *Nationalencyklopedins ordbok*.

¹ Se t.ex. Svensén (1987:1f.) om begreppen 'lexikografi' gentemot 'lexikologi' och Svensén (1998) om 'terminologi' gentemot 'terminografi'.

En allmän översikt av lexikografi ges i Svensén (1987), medan ett antal ordböcker från 1600-talet och framåt, såväl monolingvala som bilingvala, analyseras och beskrivs inom ramen för projektet *Lexikografisk tradition i Sverige* (se Johansson 1997, Rogström 1998 och Hannesdóttir 1998). Aspekter på allmänspråk och fackspråk behandlas särskilt av Lena Rogström (1998, kapitel 11). En allmän diskussion om facklexikografi förs av exempelvis Bergenholtz & Tarp (1994a), Bergenholtz (1996) och i de olika artiklarna i Schaefer & Bergenholtz (1994). Juridiska ordböcker uppmärksammas i Bergenholtz & Tarp (1994a:61–64).

Terminologi som vetenskapsgren är ämnet för Laurén, Myking & Picht (1997), medan ämnet för Sandrini (1996) är terminologiskt arbete beträffande juridiskt fackspråk, och då främst ur ett översättningsperspektiv. Relationen mellan terminologi/terminografi och (fack)lexikografi behandlas av t.ex. Laurén, Myking & Picht (1997, kapitel 7), Svensén (1998) och Toft (1998).

Den ännu inte avslutade *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) har ägnats många specialstudier (jfr Lundbladh 1992:91). I detta sammanhang kan särskilt nämnas Hast (1983, 1993), Jonsson (1983, 2002), Lundbladh (1994, 1995, 1996, 2000), Svensson (1992) samt Ruthström (1975). Bo Ruthström studerar hur väl SAOB täcker s.k. *lagstermer* i ett antal lagar utfärdade 1960–1970, men detta är den enda undersökning som jag har lyckats finna där aspekter på ett juridiskt ordförråd undersöks utifrån just SAOB. Olika perspektiv på SAOB och den elektroniska versionen av ordboken, *Om svar anhålles* (OSA), behandlas i de uppsatser som ingår i Allén et al. (1996) och Cederholm et al. (2000). Ett antal artiklar med anknytning till SAOB alternativt OSA återfinns också i de festskrifter som har ägnats ordbokscheferna Sven Ekbo, Hans Jonsson och Lars Svensson (*Kring en ordbok* 1975, Svensson, Hansson & Ruthström 1993 resp. Mattisson et al. 2002).

Den för närvarande största svenska definitionsordboken, *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO), recenseras av Cantell & Martola (1996), Martola (1996) respektive Oskarsson (1996), medan Malmgren (1995, 1999) diskuterar ordbokens uppläggning respektive möjligheterna att utveckla den i form av CD-rom.

Min undersökning har sin förankring i en lexikografisk forsknings-tradition utan att jag för den skull tar avstånd från en terminologisk tradition. Det bör understrykas att jag – liksom bland andra Bertha Toft (1998) och Svensén (1998) – inte ser någon anledning till en oundviklig konflikt mellan (fack)lexikografi och terminologi.

Med begreppet 'lexikografi' avser jag "en verksamhet som går ut på att observera, utvälja och beskriva enheter ur ett eller flera språks förråd

av ord och ordkombinationer” (Svensén 1987:1). I detta fall är det fråga om lexikala enheter i ett utvalt material, vilka har hemortsrätt i juridiska kontexter och som – med vissa undantag – har första belägg i svenskan mellan 1800 och 2000. De lexikala enheterna behandlas ur olika perspektiv, av vilka de viktigaste är deras ursprung, deras betydelse(r) och förhållande till varandra samt bildningssätt för ord och termer (jfr Svensén 1987:2).

2.8. Sammanfattning

I detta kapitel ger jag en översikt av forskning om fackspråk generellt och forskning om juridiskt fackspråk. Vidare exemplifierar jag den ständigt aktuella diskussionen om det svenska juridiska fackspråkets tillstånd och utveckling. Slutligen uppmärksammar jag forskning om lexikografi, terminologi samt vissa ordböcker och databaser. I samtliga fall relaterar jag min egen undersökning till relevanta forskningstraditioner alternativt enskilda arbeten inom olika traditioner.

3. Teori, metod och material

3.1. Inledning

I det här kapitlet diskuterar jag grundläggande teoretiska och metodiska frågor för mitt arbete, presenterar materialet för undersökningen och motiverar sammansättningen av korpusen. Olika avgöranden i detaljfrågor diskuteras dock inte här utan i samband med att de aktuella delundersökningarna redovisas.

Diskussionen om sammansättningen och behandlingen av materialet samt värderingen av det är relativt fyllig. Anledningarna är två. Den första är den ”öppna” karaktären hos juridiken som ämnesområde, då i stort sett alla förhållanden i ett samhälle kan komma att regleras med hjälp av rättsregler (jfr t.ex. Hydén 1996:9, 12–25). Mitt material måste således vara tillräckligt omfattande för att ge en så rättvisande bild som möjligt av den lexikala utvecklingen inom området. Samtidigt får det inte vara alltför vittomfattande, då juridikens egenart kan riskera att suddas ut i förhållande till ekonomi, statskunskap, administration med flera närliggande områden (jfr Mattila 2000:285). Den andra anledningen är att lexikala förhållanden inom olika fackspråk kan studeras utifrån sekundärkällor – i form av allmänordböcker och fackordböcker – samt utifrån olika primärkällor. Fördelar och nackdelar med olika källor måste diskuteras och valet av material för studien motiveras.

3.2. Ordförråd och ordböcker

Varje ordbok är självfallet en spegling av en del av det totala ordförrådet i ett visst samhälle vid en viss given tidpunkt (jfr t.ex. Lundbladh 1996: 99f.; Pilke 2000:33). Sven Lange (2001:1) konstaterar följande i fråga om *Nationalencyklopedins ordbok*:

En ordbok, representativ och heltäckande för hela perioden [1800–2000], existerar inte idag och kommer förmodligen heller aldrig att se dagens ljus.

En urvalsprocess sker alltid, och detta oavsett om det är fråga om allmänordböcker eller fackordböcker (se t.ex. Svensén 1987:28–46).

Urvalsprocessen är givetvis påverkad av praktiska omständigheter som tillgången på och urvalet av källmaterial för excerpering, tillgången på personal för olika arbetsuppgifter, tillgången på tekniska hjälpmedel osv. (jfr t.ex. Pilke 2000:33). Men bakom urvalsprocessen finns också frågan om *lexikalisering*, dvs. ”Vad menas med att ett ord är lexikaliserat, eller att en viss betydelse av ett ord är lexikaliserad?” (Malmgren 2000:18). Det är fråga om när ett ord eller en betydelse ”föds” men också när ett ord eller en betydelse ”dör”.¹ I anslutning till Svanlund (2002:41) avser jag med begreppet ’lexikalisering’ sådana ”processer som förvandlar vissa [språkliga] uttryck till etablerade lexikonenheter”. För enkelhetens skull talar jag i detta avsnitt om *ord*, även om den lexikala enheten kan vara större än ett textord, avgränsat med spatier i skrift (jfr avsnitt 1.2 ovan).²

Studier av lexikonet och den lexikala utvecklingen innebär därmed att forskaren undersöker ett utsnitt av verkligheten i ett givet samhälle vid en given tidpunkt. Detta framgår mycket tydligt i fråga om juridiskt fackspråk och juridiskt ordförråd. Tillsammans med jordbruk, fiske, olika hantverk samt religion är juridik ett av de ämnesområden där fackspråk tidigt utvecklas i olika samhällen (jfr HSK 14.1 1998, avsnitt IV och XIV; Fluck 1996:27; Thors 1957). Situationen beskrivs av Laurén (1993:43) på följande vis, även om denne inskränker begreppet ’juridiskt fackspråk’ till *lagspråk*:

Lagspråket är speciellt som fackspråk genom att det har hög ålder. Det är naturligt att det växer fram ett lagspråk i ett mycket tidigt skede i varje samhälle. Lagar behövs för att reglera umgänget mellan samhällsmedlemmarna.

Trots den långa traditionen kommer jag dock inte att beakta förhållanden i svenskt juridiskt fackspråk före 1800, vilket skiljer undersökningen från t.ex. den undersökning av termer i texter från olika fackområden som redovisas i Laurén (1993:105–120). Orsaken till mitt beslut är att ORDAT-projektet uttryckligen skall studera det svenska ordförrådets utveckling mellan 1800 och 2000.

¹ Se Mårtensson (1988:108f.), Duekilde (1994:58f.) och Jonsson (2002:85–89) samt Edlund & Hene (1992:115ff.), där de båda sistnämnda forskarna diskuterar lexikala förändringar såsom *ordtillägg* och *ordförluster*. En grundlig diskussion av begreppet ’lexikalisering’ återfinns i Rogström (1998:203–210 med anförd litteratur) och i Svanlund (2002 med anförd litteratur).

² Se t.ex. Landqvist (2000:125ff. med anförd litteratur) om begreppet ’ord’.

Ordböcker ger många olika uppgifter om de ord som förtecknas, bland annat ofta om deras historia och bruklighet. Allmänspråkliga ordböcker som *Svenska Akademiens ordbok* och *Nationalencyklopedins ordbok* ger ofta uppgifter om första belägg för uppslagsorden. Men här finns givetvis ett mått av osäkerhet, då det inte alltid är klarlagt huruvida ordboksredaktörerna har haft tillgång till den absolut första källa där det språkliga uttrycket i fråga uppträder. Denna osäkerhet formulerar Ilse Cantell och Nina Martola (1996:213) på följande sätt:

Ett ord kan ju ha förekommit tidigare i texter som inte bevarats till eftervärlden eller det kan ha förekommit i texter som inte har excerperats.

Till detta kan läggas att ett ord kan ha uppträtt i tal innan det skrevs ner (se t.ex. Edlund & Hene 1992:43). Situationen är sällan så enkel som när *bil* introducerades i danskan 1901 genom en pristävling för att namnge den då nya företeelsen (se Duekilde 1994:58f.).¹ Liknande situationer kan dock förekomma också inom olika ämnesområden. Ett exempel inom juridikens område är *fraktförare* av tyskans *Frachtführer*, som introduceras i svenskan genom Hjalmar Hammarskjölds avhandling *Om fraktaftalet och dess viktigaste rättsföljder* från 1886 (se Sundell 1987:215). Det första belägget i *Svenska Akademiens ordbok* är hämtat från denna, även om ingenting sägs om den tyska förebilden: ”Fraktförare (är) den, som genom ett arbetsbeting åtager sig en saks transport och vård” (F 1280).²

Speciellt för juridikens område är att termer eller betydelser hos termer kan introduceras genom författningstexter eller andra texter i tal eller skrift med rättslig verkan, t.ex. domstolsutslag (jfr Tiersma 1999:109). Trots detta kan det i vissa fall vara svårt att med säkerhet avgöra när en viss term eller betydelsen hos en sådan lexikaliseras i ett visst språk.

Ett exempel är sammansättningen *brottsbalk*. Den nu gällande svenska Brottsbalken utfärdades 1962 och trädde i kraft den 1 januari 1965 (se Inger 1988:309). *Nationalencyklopedins ordbok* lämnar språkprovet ”[brottsbalk]en trädde i kraft 1965 och ersatte då bland annat strafflag-

¹ Enligt Skautrup (1968:242) introducerades *bil* utifrån *automobil* i danskan 1902.

² Juristen Jan-Olof Sundell (1987:215) hänvisar dock inte till SAOB utan säger att ”[s]å vitt det kunnat utläsas av litteraturen var Hammarskjöld den förste som använde denna term, som utgör en lätt försvenskning av den tyska juridiska termen”. I två av de fyra fackordböcker som ingår i mitt material upptas **FRAKTFÖRARE** som uppslagsord. Lite oväntat görs detta i de två nyaste ordböckerna (*Norstedts Juridiska Ordbok* 1998, *Juridikens begrepp* 2000) men inte i de två äldre (*Juridikens termer* 1958, *Juridikens termer* 1992).

en” och meddelar att *brottsbalk* har funnits i svenskan ”sedan 1964”. Den elektroniska versionen, *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska akademien, meddelar däremot att *brottsbalk* har sitt första belägg 1962. Ur ett språkvetenskapligt perspektiv är det mera rimligt att säga att sammansättningen *brottsbalk* lexikaliseras i svenskan när förslaget till *brottsbalk* utfärdas 1962 i stället för när lagen träder i kraft 1965.

Av detta resonemang följer att alla uppgifter om första belägg, liksom etymologiska upplysningar, måste betraktas med en viss försiktighet (jfr t.ex. Stålhammar 2002:6f.). Samtidigt måste jag, utom i de fall då det finns sakliga grunder för att ifrågasätta uppgifterna, godta dem, då jag självfallet inte har möjligheter att ensam göra motsvarande arbete som respektive ordboksredaktion har gjort.

På samma sätt som uppgifter om första belägg kan vara vilseledande, kan uppgifter om ords bruklighet vara det. Särskilt bruklighetsuppgifter i *Svenska Akademiens ordbok* kan avspegla en annan tids förhållanden, och ett ord eller en betydelsen hos ett ord kan vara ”död” i vår tid:

Ett ”numera föga br.” kan vara ett omdöme om ordet i en av dess betydelser för 100 år sedan. Nu kanske ordet inte längre ingår i vårt ordförråd och borde ha dödförklarats. (Lundbladh 1996:100)¹

Men även det motsatta förhållandet kan förekomma. Ord eller betydelser som bedöms vara ”döda” vid färdigställandet av en ordboksartikel eller en ordbok kan ”återuppstå” med en identisk eller modifierad betydelse.²

Ett exempel är substantivet *kognition* som i *Svenska Akademiens ordbok* är märkt med korstecken, ”som innebär att ordet nu inte längre används i den beskrivna betydelsen” (Lundbladh 1992:17). De angivna betydelserna av *kognition* är ’kunskap, kännedom’ med första belägg 1662 och ’afterforskning, undersökning; särsk.: rättslig undersökning’ med första belägg 1648. Sista belägg för båda betydelserna är 1904, och artikeln färdigställdes 1936 (K 1797). I *Nationalencyklopedins ordbok* upptas *kognition* med betydelsebeskrivningen ’sammanfattning av de intellektuella funktionerna såsom tänkande, varseblivning. minne m.m.’

¹ Detta gäller självfallet särskilt de tidigare banden av ordboken.

² Sven Lange (2002:12 med anförd litteratur) konstaterar att ord egentligen inte dör utan de faller i glömska. Detta kan de göra de under förutsättning att ”talaren medvetet eller omedvetet bedömer dem som mindre kommunikativt framgångsrika”. Edlund & Hene (1992:117) talar om *ordförluster*, dvs. ord som slutar att användas och därmed inte längre är (omedelbart) tillgängliga för språkbrukarna i ett visst språksamfund.

(NEO 2). Liksom i SAOB anges första belägg till 1662 och då just med betydelsen 'kunskap'. I NEO finns dessutom adjektivet *kognitiv* som uppslagsord med första belägg 1954, medan 1950 anges i den motsvarande databasen *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien.

En form av "officiell dödförklaring" av ord kan förändringar i urvalet av uppslagsord i *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) sägas antyda (jfr Mårtensson 1988:109f.; Liljestrand 1993:11). I den tolfte och senaste upplagan från 1998 har ett antal uppslagsord från den elfte tagits bort och cirka 5.000 har kommit till. Exempel på utmönstrade ord är *kaffesurr* (*kaffesurrogat*), *merbemälde* och *gästgiverska* (se Gellerstam 1998). Men sådana ord är självfallet fortfarande möjliga att använda i vissa kontexter, t.ex. av skönlitterära författare som vill skapa en viss tidsatmosfär. Utmönstringen av orden ur SAOL avlägsnar dem därför knappast ur svenska språket.

Juridiska termer, men knappast ord och fraser som förekommer också utanför juridiska kontexter, är dock ett specialfall genom att termerna eller betydelser hos dem officiellt kan upphöra att gälla. Eventuellt ersätts de utmönstrade termerna med nya (se Tiersma 1999:98; Mattila 2002a:178f.).

Ett exempel på en svensk "dödad" juridisk term är *påföljd* i den betydelse som *Svenska Akademiens ordbok* sammanfattar som "av vissa brott, innebärande förlust av o. obehörighet för ämbeten o. allmänna befattningar, förlust av politisk o. kommunal rösträtt m. m. [...]" (P 2767). Denna betydelse gällde mellan 1918 och 1936 enligt den dåvarande strafflagen, som utfärdades 1864 (se Inger 1988:242–245 om denna). Men bokstavsföljden *påföljd* kan sägas ha "återuppstått" som juridisk fackterm efter det att redaktionen av den aktuella artikeln i SAOB avslutades 1955. Den alltjämt gällande Brottsbalken utfärdades 1962, och där används termen *påföljd* som en hyperonym till *straff* (böter, fängelse) och *övrig påföljd* (villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård; se Landqvist 1997:37ff.).

Det är en självklarhet att språk förändras över tid. Förändringarna kan vara medvetna eller omedvetna, kan gälla olika nivåer i språksystemet och kan ha olika orsaker (se t.ex. Aitchison 1992:4, 49f., 105–123). Förändringar på den lexikala nivån beror ofta på språkbrukarnas behov: ord slutar användas, ord kommer till och ord får ändrade betydelser (se Aitchison 1992:117f.). Frågan är hur förändringar i ordförrådet kan förklaras.

Inom ORDAT-projektet accepteras såväl inomspråkliga som utomspråkliga förklaringar till lexikala förändringar. Projektets allmänna

teoriram är hämtad från Ulf Telemans modell om språkförändringar, förändringar i kommunikationsmönster och samhällsförändringar, som den läggs fram i Teleman (1985). Möjligen är relationen samhällsförändringar > språkförändringar mera relevant än språkförändringar > kommunikationsförändringar > samhällsförändringar (se Malmgren 2000:18). För min undersökning är rättsutvecklingen som en del av samhällsutvecklingen central (jfr t.ex. Inger 1988:11). Rättsutvecklingen kommer till synes i lagstiftningen i ett visst samhälle och i rättskulturen i stort. Exempelvis präglas den svenska rättskulturen under senare delen av 1800-talet i mycket av rättsutvecklingen i Tyskland, medan den under senare delen av 1900-talet påverkas av den anglo-amerikanska rättskulturen (jfr avsnitt 2.6 ovan).

Av ovanstående följer att de resultat som framläggs i det följande visar mer eller mindre klara tendenser i ett svenskt juridiskt ordförråd under de senaste två hundra åren. De kan inte sägas visa den enda och oomtvistade sanningen om förhållandena vid olika tidpunkter och om utvecklingen under hela perioden. Trots dessa reservationer bör undersökningen kunna ge värdefulla resultat, då den saknar tidigare motsvarigheter nationellt (och möjligen internationellt; jfr avsnitt 2.3 och 2.5 ovan). Anledningen till avsaknaden av tidigare undersökningar är knappast bristande intresse för området utan det faktum att möjligheterna att använda stora, elektroniskt sökbara, lexikala material inte tidigare har funnits (jfr Malmgren 2000:21).

3.3. Studier av juridiskt fackspråk utifrån allmänordböcker, fackordböcker och rättskällor

Liksom för ORDAT-projektet som helhet är *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) med den tillhörande databasen *Om svar anhålles* (OSA) den viktigaste (sekundär)källan för min undersökning (jfr Malmgren 2000:21). Denna kompletteras i mitt fall av *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) med databasen SO-databasen (f.d. NEO-databasen), *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien, som för närvarande är tillgänglig i ett intranät vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Däremot har jag inte utnyttjat SAOS, dvs. SAOB:s excerptsamling, eftersom möjligheterna att systematiskt söka och finna termer, ord och fraser inom juridikens område är små (jfr Stålhammar 2001:8f. om sökningar i SAOS på *tryck-* och *typ-*). Inte heller har jag använt CD-rom-versionen av NEO.

I den fortsatta framställningen omtalas ordböckerna/databaserna van-

ligen med förkortningsparen *SAOB/OSA* och *NEO/SO*. Om jag däremot avser de tryckta ordböckerna respektive databaserna, används de enkla förkortningarna *SAOB* och *NEO* respektive *OSA* och *SO*. Hänvisningar till artiklar i *SAOB/OSA* görs på sedvanligt sätt med bokstav plus spalt i den tryckta ordboken, medan hänvisningar till *NEO/SO* görs med ”NEO 1, NEO 2, NEO 3”.

För ORDAT-projektet som helhet är de båda nyordsböckerna *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986, NYORD 1) och *Nyordsboken. Med 2 000 nya ord in i 2000-talet* (2000, NYORD 2) en viktig källa för att studera det svenska ordförrådet 1945–1999 (se Malmgren 2000:21). För min undersökning är de dock mindre betydelsefulla och jag har avstått att exciperera dem, då en sådan excipering knappast är mödan värd.

Nyordsböckerna är inte fackordböcker, även om de innehåller uppslagsord som kan sägas ha en juridisk anknytning (jfr NYORD 1, s. 4; NYORD 2, s. 5). Två exempel på uppslagsord som inte finns i *SAOB/OSA* eller *NEO/SO* är **FÖRSÄKRINGSDOMSTOLEN** och **EG-HARMONISERING** (NYORD 1; NYORD 2). Andra uppslagsord i de båda ordböckerna finns med också i *NEO/SO* och fångas upp vid sökningar i databasen, t.ex. **MEDBORGARVITTNE** (NYORD 1; NEO 1). Åter andra uppslagsord finns i ordboken/databasen, men saknar märkning om tillhörighet till juridikens ämnesområde, och de fångas därmed inte upp vid sökningar. Detta gäller bland annat **VÄRSTING**, som enligt *NEO/SO* har två specialbetydelser, varav den ena är ’svårbehandlad ungdomsbrottsling’ (NYORD 2; NEO 3).

SAOB/OSA och *NEO/SO* är allmänspråkliga ordböcker med inslag av juridiskt fackspråk i form av definierade termer samt ord och fraser med en mer eller mindre exklusiv juridisk förankring. Allmänordböcker är producerade av språkvetare för språkbrukare i allmänhet och deras behov. Uppslagsorden får en språkvetenskaplig beskrivning med uppgifter om uttal och stavning, etymologier, första belägg m.m. Givetvis ger också allmänordböcker en definition av betydelsen hos uppslagsord, men denna kanske inte är så detaljerad och avgränsad som en fackman inom det aktuella området kräver (jfr Vatvedt Fjeld 1992:211). Ur fackmannens perspektiv är urvalet av fackord mer eller mindre slumpmässigt och osystematiskt. De juridiska fackord som förekommer i allmänordböcker är antingen förhållandevis vanliga i allmänspråket eller har blivit flertydiga genom s.k. [juridisk] *neosemantisering*. Ruth Vatvedt Fjeld beskriver processen på följande sätt, och den illustreras här med *semester* som ordet definieras i en juridisk fackordbok:

Det [neosemantisering] skjer som regel enten ved at allmennspråklige uttrykk får et avgrenset faglig innhold, eller ved at gamle juridiske termer får et nytt innhold. Det kan også være at termer fra andre fag benyttes i juridisk sammenheng og på den måten får en egen juridisk definisjon og dermed blir en juridisk term. (Vatvedt Fjeld 1992:213)¹

Semester, ledighet från arbetet för rekreation med bibehållande av lön. (Bergström et al. 1992:151)

Som framgår av avsnitt 1.3 ovan har jag valt att komplettera mitt delmaterial utifrån allmänordböckerna SAOB/OSA och NEO/SO med ett delmaterial utifrån fackordböcker.² Juridiska ordböcker förekommer under hela den aktuella perioden, såväl monolingvala som bilingvala, och i det senare fallet är svenska alltid ett av språken i fråga (se Bergenholtz & Tarp 1994a:44–49 för definitioner av 'monolingval' och 'bilingval'). Ordböckerna är av varierande omfång, har utkommit i fler eller färre upplagor, vänder sig mer eller mindre uttalat till fackmän alternativt lekmän och ger mer eller mindre fylliga uppgifter om de förtecknade uppslagsorden.

Som exempel på en enspråkig juridisk fackordbok från 1800-talet kan nämnas *Lag-Lexikon eller Förklaring öfver de i vår Allmänna Lag och Författningar brukade ordasätt och Termer, i Alfabetisk ordning* (1823), som kan räknas "till lekmannajuridiken [...]". I ordboken behandlas orden på A–L på sammanlagt 81 sidor medan "slutet av alfabetet klaras av på omkring tolv sidor" (Björne 1998:199).³ Som exempel på monolingvala juridiska fackordböcker från den senare delen av 1900-talet kan nämnas Bergstrand et al., *Juridikens termer* (1992, 8 uppl.), Martinger, *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998, 4 uppl.), Melin, *Juridikens begrepp* (2000) samt Rembe & Eklund, *Juridiska ord och begrepp* (1998).

¹ Resonemang som liknar Vatvedt Fjelds återfinns också hos Ludger Hoffmann (1998:527) och Mattila (2002a:143) även om de båda senare forskarna inte introducerar någon term som motsvarar Vatvedt Fjelds *neosemantisering*. Juristen Stig Strömholm (1988:50) talar för sin del om att "ett och samma i vardagsspråket förekommande uttryck vid sidan av sin vaga och ev. mångtydiga vardagsspråkliga innebörd kommit att få en *juridisk-teknisk* innebörd" (kursiv stil i originalet).

² Termen *fackordbok* är flertydig, då den kan beteckna ordböcker som fokuserar på språklig information, på encyklopedisk information eller på såväl språklig som encyklopedisk information (se Bergenholtz 1996:745). Jag har inte gjort någon klassificering av fackordböckerna i mitt material ur detta perspektiv, eftersom det inte är nödvändigt för undersökningen. Se vidare Bergenholtz (1996 med anförd litteratur) om klassificering av ordböcker i ett facklexikografiskt sammanhang.

³ Se vidare Björne (2002:167f.) om "Juridiska hjälpedor m.m." i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Fackordböcker är vanligen producerade av fackmän på det aktuella området, eventuellt med bistånd från språkvetare. Uppslagsorden får en mer eller mindre utförlig språkvetenskaplig beskrivning med uppgifter om uttal, stavning, böjning m.m., men de får knappast uppgifter om första belägg och etymologi, även om uppgifter om ursprungsspråk kan lämnas (jfr Laurén, Myking & Picht 1997, kapitel 7; Törnqvist 1998: 112f.; Pilke 2000:33). Det centrala i beskrivningen får sägas vara definitionen av uppslagsorden. Definitionen av varje uppslagsord skall vara klar och entydig, och gränsdragningen gentemot angränsande termer, ord och fraser skall så långt som möjligt vara helt klar (jfr t.ex. Bergström et al. 1992:3; Melin 2000:5). Med ett undantag är urvalet av uppslagsord i juridiska fackordböcker mer eller mindre avhängigt av redaktörernas preferenser. Undantaget är ord och fraser från den romerska rätten som får sägas vara ett obligatoriskt inslag (se Vatvedt Fjeld 1992: 215).¹

Mitt delmaterial med fackordböcker består av fyra monolingvala juridiska ordböcker.² Dessa bör kunna ge en någorlunda rättvisande bild av det svenska ordförråd som är aktuellt bland fackmän på juridikens område under den andra halvan av 1900-talet. Fackordböckerna bör dessutom ge intressanta jämförelsemöjligheter med resultaten från SAOB/OSA och NEO/SO (se avsnitt 1.3 ovan).

Tre av de fyra ordböckerna är utgivna under 1900-talets sista decennium: Bergström et al., *Juridikens termer* (1992, 8 uppl.), Martinger, *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998, 4 uppl.), och Melin, *Juridikens begrepp* (2000). De tre är de till omfånget största monolingvala ordböckerna från detta decennium, medan den fjärde är den första upplagan av *Juridikens termer* (Eek et al. 1958).³ Genom att utnyttja två upplagor av samma ordbok får jag dessutom möjligheter att i någon mån iakttä och belägga eventuella skillnader mellan ett juridiskt ordförråd på 1950-talet och ett

¹ Se Mattila (2000), särskilt s. 270ff. och 302–305, om s.k. *juristlatin*, dvs. latinska (ettords)termer och fraser i dagens juridiska texter skrivna på andra språk än latin. Björne (1995:378) talar i sin beskrivning av uppkomsten av en juridisk terminologi på danska och svenska under 1600- och 1700-talet om s.k. *kökslatin*: ”Senast i detta skede, då man vände sig till en icke latinkunnig publik, behövde man i allt högre grad också inhemska begrepp, även om det juridiska kökslatinet är en levande verklighet än i dag.”

² Uppslagsorden i de fyra fackordböckerna har snabbt och säkert skrivits in av doktorand Maia Andréasson, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Härigenom har en mindre, elektroniskt sökbar korpus skapats. Se Pilke (2000: 31) om benämningarna *ordlista* och *(fack)ordbok*.

³ Bergström et al. (1992) ingår i materialet för Nina Pilkes avhandling om dynamiska fackbegrepp inom teknik, medicin och juridik (se Pilke 2000:29f.).

på 1990-talet. Däremot avstår jag från att använda en annan tänkbar juridisk ordbok från 1990-talet. Denna ordbok, Rembe & Eklund, *Juridiska ord och begrepp* (1998), har ett något mindre eller väsentligt mindre omfång än de fyra utvalda ordböckerna. Visserligen ges inga uppgifter om antalet uppslagsord, men om man antar att antalet ord per sida i genomsnitt är tolv innehåller Eklund & Rembe (1998) runt 1.700 uppslagsord (se avsnitt 3.4.2 nedan om ordböckernas omfång).

Det är i och för sig en intressant forskningsuppgift att studera just juridiska fackordböcker under hela perioden 1800–2000, men i det här sammanhanget gör jag inte detta, och det av två anledningar. För det första anser jag att uppgiften inte hör hemma inom ramarna för ORDAT-projektet och för det syfte som jag har formulerat för den här undersökningen. För det andra skulle en sådan studie kräva att hela det tänkbara materialet inventerades och att helst en elektroniskt sökbar korpus etablerades, något som det inte finns tid och ekonomiska resurser till här och nu.

Materialet för undersökningen skulle kunna kompletteras med primärmaterial i form av texter som representerar olika *rättskällor*, vilka bör ha betydelse för utvecklingen av det juridiska fackspråket. Sådana källor utgår från lagstiftaren, rättstillämparen eller rättsvetenskapsmannen (se Modéer 1993:11f.; Hydén 1996:101–104). Jag avstår dock från möjligheten att arbeta med primärmaterial, då det inte finns resurser att göra en inventering av tänkbart material och att skapa en elektroniskt sökbar korpus. Mitt beslut att avstå från att utnyttja texter som representerar olika rättskällor kompenseras förhoppningsvis delvis av att *Svensk författningssamling* (SFS, utgiven sedan 1826) uppges vara grundligt exciperad för SAOB och fortlöpande exciperas, medan *Svensk Juristtidning* periodvis har exciperats (se Hast 1983:181, 183; jfr dock Ruthström 1975:114 om SFS och SAOB).

Karaktären hos de två delmaterialen med allmänordböcker respektive fackordböcker är ämnet för de båda närmast följande avsnitten.

3.3.1. Studier av juridiskt fackspråk utifrån SAOB/OSA och NEO/SO

Utan att nonchalera NEO/SO lägger jag i det här avsnittet fokus på SAOB/OSA, som ”utan tvekan [är ORDAT-]projektets viktigaste sekundärkälla [...]” (Malmgren 2000:21). Trots att den elektroniska versionen av SAOB/OSA medger ett stort antal sökmöjligheter förutom den initialalfabetiska, är ordboken/databasen inte en fullkomlig källa för

undersökningar av olika ämnesområdets ordföråd (jfr Stålhammar 2001:5–13; Mankner 2002:39f.). Här skall sju viktiga omständigheter uppmärksammas (jfr Malmgren 2002b). De exempel som jag ger i sammanhanget är ofta, men inte uteslutande, sådana där första belägg registreras under perioden 1800–2000.

Den första omständigheten att beakta är givetvis att SAOB har en så lång tillkomsttid (1893–) och att ordboken inte är avslutad. Detta medför bland annat att SAOB/OSA har bäst täckning för 1800-talet, medan täckningen för 1900-talet är klart sämre (se t.ex. Malmgren 2000:21; Lange 2001:14).

När jag sammanställde materialet sommaren 2001, var uppslagsorden från **A** till **SVÄPA** tillgängliga i OSA. Sedan dess har ytterligare två häften utkommit, **SVÄR–SÄLTA** (september 2001) och **SÄLTA–TALKUMERA** (juli 2002), vilka jag alltså inte utnyttjar. Det går inte att på något enkelt sätt fastställa hur stort bortfall det är fråga om beträffande resten av alfabetet efter **SVÄPA**. Som en jämförelse ger den elektroniska versionen av NEO/SO 1.187 träffar för ämnesområdesbeteckningen *juridik* <jur.>, då utan avseende vid första belägg. Av dessa är 207 träffar från bokstaven **T** och framåt i alfabetet, dvs. 17,4 procent av träffarna (jfr Stålhammar 2002:5). Vad beträffar SO arbetar jag med den version av databasen som var tillgänglig i juli 2001.

Den andra omständigheten att ha i minnet är att SAOB/OSA inte i första hand avser att spegla juridiskt fackspråk eller några andra ämnesområdets språk, om inte de aktuella termerna, orden och fraserna har spridit sig utanför respektive område (se t.ex. Hast 1983:189; Svensson 1992:372; Hast 1993:71). Sven Lange (2000:18) talar träffande nog om en form av karantän för fackuttryck:

Eftersom nya ord ofta introduceras i fackspråk är det rimligt att anta att dessa under en tid ligger kvar i sin ”fackspråkskarantän” [innan de eventuellt kommer in i allmänspråket och i allmänordböcker].

Ett urval av fackuttryck har skett i SAOB, även om urvalet är generöst (jfr t.ex. Nilsson 1974:6; Lundbladh 1996:99f.). Denna begränsning delar ordboken självfallet med andra ordböcker över allmänspråket (se t.ex. Vatvedt-Fjeld 1992:215). Men just juridikens ämnesområde uppges ha en bra täckning i SAOB (se Svensson 1992:376; Lundbladh 1996:93). Bedömningen får stöd genom Ruthström (1975) trots att denne arbetar med ett begränsat material av s.k. lagtermer.

Främst med tanke på den första omständigheten ovan är NEO/SO en värdefull källa för min undersökning. NEO/SO är den mest omfattande

monolingvala definitionsordboken som finns på marknaden i dag, även om dess omfång självfallet inte kan jämföras med det hos SAOB/OSA. Inte heller NEO/SO är någon specifik fackordbok (jfr Oskarsson 1996; Lange 2001:1, 13).

Den tredje omständigheten som bör uppmärksammas hänger delvis samman med den andra. SAOB/OSA uppges använda sig av cirka ett hundratal olika s.k. *fackbruklighetsangivelser* (se Hast 1993:74). Gränsdragningen mellan dessa är knappast alltid gjord efter exakt samma principer, trots att redaktörerna tar hjälp av experter på olika ämnesområden (se t.ex. Lundbladh 1992:78).

En illustration till svårigheterna att dra gränsen mellan ämnesområden innebär uppslagsord med två eller flera ämnesområdesbeteckningar. Så betecknas sammansättningen *militärmål* i rapportens huvudtitel som både en administrativ och en juridisk term, <adm.> respektive <jur.> (M 961). Andra uppslagsord visar att klassificeringen med ämnesområdesbeteckningar kan diskuteras. Sammansättningarna *majestätsbrott*, *majestätsförbrytare* och *majestätsförbrytelse* är försedda med etiketten <jur.>, medan det enkla ordet (och huvudordet) **MAJESTÄT** och sammansättningen *majestätsrätt* är statsvetenskapliga termer, <statsv.> (M 68).

Också i NEO/SO förekommer två eller flera ämnesområdesbeteckningar vid ett och samma uppslagsord. Exempelvis har **HÄKTE** en förankring på juridikens och samhällslivets områden, <jur.> och <samh.> (SO). Liksom i SAOB/OSA finns det även uppslagsord där tillhörigheten till ett eller flera ämnesområde(n) kan diskuteras.

Den fjärde omständigheten som skall nämnas är att sökningar i OSA på olika ämnesområdesbeteckningar kan ge uppslagsord som eventuellt kan räknas bort. Kategoriseringen i SAOB/OSA är gjord vid en viss tidpunkt, och därefter kan förändringar ha inträffat (jfr avsnitt 3.2 ovan). Ett exempel erbjuder huvudordet **IRLÄNSK** som bland annat ingår i en fångvårdsterm, <fångv.>. Det får dock sägas vara en mindre vanlig användning av nationalitetsadjektivet *irländsk*, som förekommer

i uttr. (*det*) *irländska (straff)systemet*, benämning på ett först på Irland tillämpat straffsystem, karakteriserat av jämförelsevis kort cellinspärning, successiv övergång till större frihet för fången, eventuell avkortning av strafftider, villkorlig frigivning m.m. (I 1152; se vidare Inger 1988:242 om detta straffsystem)

Uttrycket (*det*) *irländska (straff)systemet* har sitt första belägg 1866 i Justitieombudsmannens ämbetsberättelse från 1867.

Även sökningar i NEO/SO ger uppslagsord som eventuellt kan räknas

bort. Två exempel är **KÅKFARARE**, som får sägas ha en relativt vardaglig stilnivå och som ingår i rapportens huvudtitel, medan **FUSK** såväl kan vara allmänspråkligt som fackspråkligt ("ibl. äv. om olagligheter bedrägeri") (SO).

Dessa två omständigheter är dock mindre problematiska. Det är inte lämpligt att jag, utifrån mitt perspektiv i skrivande stund, sätter mig till doms över redaktionerna bakom SAOB/OSA och NEO/SO för att komplettera mitt material med "saknade" uppslagsord respektive för att avlägsna "överflödiga" uppslagsord ur det.

Den femte omständigheten att notera är ämnesområdesbeteckningar som är alltför generella i det här sammanhanget. Förutom de mer precisa fackbruklighetsangivelserna förekommer också beteckningen <i fackspr.> i SAOB/OSA vid uppslagsord "när en passande fackbeteckning inte finns i ordbokens arsenal eller när ordet används i många fackspråk" (Lundbladh 1992:18). Också i NEO/SO används beteckningen <fackspr.>, även om det i denna ordbok/databas är fråga om uppslagsordens tillhörighet till olika ämnesområden. Av praktiska skäl är det omöjligt att undersöka också dessa uppslagsord i de båda ordböckerna/databaserna, även om det förmodligen finns ord och fraser med juridisk anknytning där.

Den sjätte omständigheten som skall nämnas är att samtliga tänkbara relevanta angivelser om tillhörighet till ett visst ämnesområde inte fångas upp med sökningar på kategorin "bruklighet" i OSA. Sådana ges nämligen inte enbart med formaliserade beteckningar i ordboken/databasen utan också med hjälp av vissa ord och fraser. För att finna dessa ord och fraser krävs det sökningar i konkordansen över SAOB/OSA. Detta gäller söksträngarna "lagspr*" ([...] lagspråk [...]), "i sht jur*" (i synnerhet juridisk/t/a [...]) och "juridisk*". Exempel på ord som fångas upp den här vägen är **DRÅP** med första belägg i Gustav Vasas registratur, "(numera oftast med anstrykning af lagspr.)" (D 2235), *författningsrum*, "i sht *jur.* om paragraf 1. moment i en författning" (F 2657), och *rättsinnehavare*:

jur. innehavare l. ägare av rättighet; särsk. (o. i juridiskt fackspr. numera vanl.) om person (l. samling av personer) som i laga ordning övertagit l. (t.ex. gm köp, arv l. testamente) förvärvat annans rättighet(er), successor; stundom: dödsbodelägare; jfr **-ägare**. (R 4033)

Den sjunde och sista omständigheten att beakta är att det i SAOB/OSA finns vissa ord och fraser, där definitionerna eller språkproven (offentligt tryck, lagkommentarer, läroböcker eller handböcker i juridik) visar att orden och fraserna kan sägas tillhöra ett juridiskt ordförråd. Detta

kan de sägas göra även om de inte fångas upp av sökningar på ämnesområdesbeteckningar i form av s.k. *etiketter* (eng. *labels*) eller genom konkordanssökningar (se Svensén 1987:174 om etiketter i ordböcker). En begränsad manuell genomgång av SAOB/OSA är därför värdefull för att komplettera materialet med sådana ord och fraser.

Också i NEO/SO kan det finnas uppslagsord som inte är utrustade med ämnesområdesbeteckningar men som ”borde” ingå i mitt material, även om dessa bör vara få (Sven-Göran Malmgren, personlig kommunikation). Men då det för närvarande inte finns någon konkordans över ordboken/databasen, kan jag inte få tillgång till dem på ett sätt som inte kräver en orimlig arbetsinsats.

Förutom de angivna omständigheterna finns det också en inverkan av den mänskliga faktorn på i första hand SAOB/OSA. Det finns självfallet fel i den tryckta ordboken och databasen. En positiv bieffekt av undersökningarna inom ORDAT-projektet är att sådana fel kan upptäckas och korrigeras, även om en fullständigt korrekt ordbok respektive databas är en omöjlighet (jfr Lange 2001:1).

Slutsatsen av resonemanget i detta avsnitt är således att jag måste komplettera mitt delmaterial utifrån SAOB/OSA med vissa uppslagsord utifrån andra sökningar än på kategorin ”bruklighet” i databasen. I NEO/SO bör däremot en sökning utifrån ämnesområdesbeteckningen <jur.> vara tillräcklig, eftersom NEO/SO i första hand används som ett komplement till SAOB/OSA vad gäller uppslagsord från **SVÄR** och framåt i alfabetet och uppslagsord med första belägg under 1900-talet. Urvalet från SAOB/OSA måste vara tillräckligt generöst för att ge en rättvisande bild av svenskt juridiskt ordförråd. Samtidigt får det inte vara ohanterligt stort, då de flesta ord och fraser i svenskan kan få status som juridiska termer genom neosemantisering (se avsnitt 3.3 ovan). Bruklighetsbeteckningen <jur.> bör kompletteras med vissa andra. Juridiska termer, ord och fraser kan också fångas upp genom sökningar i konkordansen över SAOB/OSA. För att finna åter andra lexikala enheter krävs det en riktad manuell genomgång av ordboken/databasen.

3.3.2. Studier av juridiskt fackspråk utifrån fackordböcker

En allmänt hållen beskrivning av särdrag hos fackordböcker ges i avsnitt 3.3 ovan (se vidare Bergenholtz & Tarp 1994a samt artiklarna i Schaeder & Bergenholtz 1994). Liksom beträffande allmänordböcker finns det gränsdragningsproblem mellan olika ämnesområden, t.ex. juridik i förhållande till statskunskap, och mellan olika fackspråk och all-

mänspråk. När det gäller de fyra fackordböcker som bildar det ena av mina två delmaterial, har jag valt en att inta pragmatisk inställning. Det som ämnesexperterna bakom respektive ordbok har bedömt tillhör området räknar också jag till detta. Det kan vara fråga om ettordstermer och enkla ord, flerordstermer och fraser, en eller flera satser, akronymer, citatlån samt beteckningar för personer och institutioner (jfr Dyrberg & Tournay 1995:111). För att illustrera variationen i delmaterialet väljer jag några exempel från *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992).

I denna fackordbok ingår som uppslagsord – förutom termer, ord och fraser – satser som **GÅNGE HATT TILL OCH HUVA IFRÅN**, ursprungligen i den medeltida Östgötalagen. Här finns akronymer, t.ex. **C & F** (*cost and freight* 'fraktfritt'), och egennamn, t.ex. på myndigheter och liknande, exempelvis **STATENS ANSVARSNÄMND**. Förutom svenskt språkmaterial ingår lexikala enheter med utländskt ursprung. I första hand är det fråga om latin, t.ex. **QUI SUO JURE UTITUR NEMINEM LAEDIT** ('den som utövar sin rätt, skadar ingen'), men också andra språk, bland annat franska: **DROIT DE POURSUITE** ('en stats rätt att å öppna havet förfölja och uppbringa ett främmande fartyg, då förföljandet begynt inom statens sjöterritorium'). Slutligen förekommer det lexikala enheter där stilnivån eller statusen i övrigt kan markeras direkt eller indirekt med språkliga medel, t.ex. **PARAGRAF 7-INTYG** och **"LITEN SINNESUNDERSÖKNING"**, där en hänvisning ges till uppslagsordet **SÄRSKILD PERSONUNDERSÖKNING** respektive **SÄRSKILD PERSONUTREDNING** (jfr Pilke 2000:285).

Följande kan sägas om omfånget hos de fyra utvalda ordböckerna och deras allmänna karaktär. Båda upplagorna av *Juridikens termer* uppges innehålla ungefär 3.300 ordförklaringar. En kontroll av de elektroniskt sökbara versionerna av ordböckerna visar att antalet uppslagsord är 2.947 (Eek et al. 1958) respektive 3.209 (Bergström et al. 1992). Beträffande antalet uppslagsord finns det således ingen större skillnad mellan de två upplagorna av *Juridikens termer*.

Skillnaden mellan de siffror som jag har fått fram och de som respektive redaktörer anger kan i alla fall delvis bero på en speciell omständighet. I ett antal fall ges nämligen förklaringar till närliggande uppslagsord under ett visst uppslagsord, dvs. ett eller flera underordnade begrepp förklaras tillsammans med ett överordnat (jfr Pilke 2000:30–36). Ett exempel erbjuder **"Lis** (gen. *litis*), *mål*". Under uppslagsordet **LIS** återfinns *Lis pendens*, *Lite pendente* (*pendente lite*), *Litis consortium*, *Litis denuntiation* (*litis denuntiatio*) och *Litis pendens* med tillhörande förklaringar. Antalet (huvud)uppslagsord och "underuppslagsord" tillsammans kan alltså vara närmare redaktörernas uppgifter än de värden

som en räkning av enbart ”huvuduppslagsorden” ger.

När jag i fortsättningen talar om antalet uppslagsord i de båda upplagorna av *Juridikens termer* och i delmaterialet med fackordböcker, är det – om ingenting annat sägs – fråga om ”huvuduppslagsord”. Dessa uppslagsord är skrivna med fet stil i ordböckerna. I ett begränsat antal fall anges flera betydelser till ett och samma uppslagsord, dvs. det är fråga om polysemi (jfr Pilke 2000:30). Exempelvis har **FÖRVERKANDE** en straffrättslig och en civilrättslig betydelse (t.ex. Martinger 1998). I dessa fall räknar jag med enbart ett uppslagsord, inte flera.

Respektive redaktörer för de två upplagorna av *Juridikens termer* har gjort urvalet av uppslagsord efter följande principer:

Vi har främst strävat efter att få med sådana termer som tillhör det nutida svenska rättsspråket, dvs. termer som man finner i domar, juridiska kommentarer, läroböcker, handböcker m.m. Utländska termer har upptagits endast i den mån de förekommer i svenskt juridiskt språk av i dag. (Eek et al. 1958, förord; Bergström et al. 1992:3, förord)

Värt att notera är således att redaktörernas ambition är att förteckna juridiska *termer*. Termerna skall vara *nutida* och i första hand uppträda i *svenska* texter. Termerna hämtas ur texter som kan betecknas som *rättskällor*.

Martinger (1998, förord) ger inga uppgifter om antalet uppslagsord utan konstaterar att runt 600 ord har tillkommit eller uteslutits sedan den föregående, tredje, upplagan av *Norstedts Juridiska Ordbok* från 1991. De tillkomna orden hör särskilt hemma inom den juridiska kontext som Europeiska unionen innebär.

Inte heller Melin ger uppgifter om antalet uppslagsord i *Juridikens begrepp* (2000) utan omfattningen antyds genom denna beskrivning:

Juridikens begrepp innehåller alltifrån ett antal fortfarande relevanta begrepp ur den klassiska romerska rätten till det senaste inom EG-rätten och IT-rätten. (Melin 2000:5)

En kontroll av de elektroniskt sökbara versionerna av de två ordböckerna visar att antalet uppslagsord är 1.786 respektive 2.869.

3.4. Material för undersökningen

I detta avsnitt presenteras de två delmaterial som jag arbetar med. Först behandlas delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO, därefter del-

materialet utifrån de fyra juridiska ordböckerna. Resultat av delundersökningar där delmaterialen kontrasteras redovisas i kapitel 6 nedan. Både vad gäller det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet arbetar jag i första hand med de elektroniskt sökbara versionerna, medan de tryckta ordböckerna främst används för att kontrollera uppgifter i respektive databas.

3.4.1. *Delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*

Utgångspunkten för mitt allmänspråkliga delmaterial är självfallet de uppslagsord i SAOB/OSA som är märkta som juridiska termer, <jur.>, och som har första belägg 1800–2000. Dessa ger 677 av de totalt 1.544 lexikala enheterna i delmaterialet.

Uppslagsorden märkta med <jur.> kompletteras med dem som tillhör de mer specifika rättsområdena folkrätt, rättsfilosofi och rättshistoria, <folkrätt>, <rättsfil.> och <rättshist.> (se t.ex. Hydén 1996:26–46 om rättsområden). Till dessa kommer uppslagsord som är markerade som fångvårdstermer, <fångv.>, då dessa kan sägas tillhöra straffrättens område. Dessa sammantaget ger ett mindre antal enheter till korpusen, totalt 68, varav flertalet är fångvårdstermer (44).

I konkordansen över SAOB/OSA har jag sökt på söksträngarna ”juridisk*”, ”i sht jur” och ”lagspr*”. Särskilt strängen ”i sht jur” har gett en hel del träffar, främst genom ett antal sammansättningar till ett huvudord, bland annat **KONKURS** och **SERVITUT** (K 2128; S 2020). Jag har också gjort sökningar på några mer specifika uttryck, men antalet träffar på ”civil*”, ”offentlig*”, ”offentlig rätt*”, ”processr*” och ”straffr*” är obetydligt.

Slutligen har jag gått igenom vissa artiklar manuellt. Dessa är **BEVIS**, **BEVISNING**, **BROTT**, **CIVIL** adj, **DOM** sbst1, **FÖRFATTNING**, **JURIDIK**, **JURIDISK**, **JURIS**, **KRIMINAL**, **LAG** sbst1, **PROCESS** sbst1, **RÄTT** sbst2, **RÄTTEGÅNG**, **SAK** och **STRAFF**. Dessa huvudord innehåller ett antal centrala morfem alternativt ord inom ämnesområdet. Här har jag noterat sammansättningar, avledningar, särskilda förbindelser (dvs. partikelverb) och uttryck (t.ex. *civil fånge*) som bör kunna sägas vara juridiska termer, ord och fraser. De saknar visserligen en specifik fackbruklighetsbeteckning eller en kommentar om bruklighet som registreras vid konkordanssökningarna. Trots detta kan de sägas höra hemma på juridikens område med tanke på betydelseangivelserna eller med tanke på källornas (språkprovns) karaktär. Utbytet av genomgången varierar, men bland annat gransk-

ningen av artiklarna **BEVIS** och **RÄTT** sbst2 har gett ett antal lexikala enheter till korpusen, främst sammansättningar.

Konkordanssökningarna och den manuella genomgången har tillsammans gett 799 enheter till det allmänspråkliga delmaterialet, dvs. något mer än hälften av det totala antalet om 1.544.¹ Redan de kvantitativa uppgifterna visar att en korpus utifrån enbart de angivna ämnesområdesbeteckningarna sannolikt skulle ge mindre tillförlitliga resultat än en där dessa kompletteras med lexikala enheter framtagna på de ovan angivna vägarna.

Jag har inte tagit med formvarianter som är märkta med ämnesområdesbeteckningar eller som har fångats upp av sökningar i konkordansen. Bland ord med första belägg före 1800 finns bland annat formvarianterna *barna-* och *jorda-* (B 350; J 114). Inte heller har jag tagit med ord av mer eller mindre entydig formordskaraktär, t.ex. de äldre **DÄREST** och *meranförd(a)* (D 2529; M 818). Jag har även avstått från att ta med uppslagsord där SAOB/OSA bara anger betydelser men där språkprov eller dateringar saknas. Ett exempel är sammansättningen *ockermål* under huvudordet **OCKER**, även om man utifrån *ockerlag(en)* med sina två språkprov från 1824 och 1928 kan anta att *ockermål* har första belägg efter 1800 (O 183).

I ett mindre antal fall finns det skillnader mellan SAOB och OSA. Då har uppgifterna i den tryckta ordboken varit norm.

Det material som har hämtats ur NEO/SO till delmaterialet är de uppslagsord som är märkta med <jur.> i databasen SO. I ett mindre antal fall finns det skillnader mellan de uppgifter om första belägg och etymologier som ges i den tryckta ordboken och databasen. I dessa fall fungerar SO som norm, då uppgifterna om första belägg och etymologier är mera tillförlitliga än i NEO (Sven-Göran Malmgren, personlig kommunikation). Några få av uppslagsorden saknar datering i både ordboken och databasen, och dessa har inte tagits med. Antalet uppslagsord i databasen SO, och därmed i ordboken NEO, som är märkta med <jur.> utan hänsyn till årtal för första belägg uppgår till 1.187. Av dessa har 459 uppgifter om första belägg 1800–1996. Dessa 459 enheter tillförs därmed det allmänspråkliga delmaterialet.

En jämförelse av SAOB/OSA (1.544) och NEO/SO (459) visar att sammanlagt 82 lexikala enheter är gemensamma, varav 30 hör hemma under de två bokstäverna **R** och **S** (se bilaga 2 nedan). Det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO omfattar därmed

¹ En fullständig redovisning av hur de lexikala enheterna ur SAOB/OSA fördelar sig på de olika möjligheterna ges i bilaga 1 nedan.

totalt 1.921 *olika* lexikala enheter. Antalet lexikala enheter totalt är således 2.003 (samtliga lexikala enheter) respektive 1.921 (samtliga *olika* lexikala enheter). Det är därmed 4 procent av de lexikala enheterna som är gemensamma. I vissa sammanhang behandlas SAOB/OSA och NEO/SO som en helhet, medan de i andra behandlas som två storheter.

Som kommer fram i avsnitt 3.3.1 ovan förekommer det fel i databaserna OSA och SO. Av tidsskäl har jag inte gått igenom samtliga kvantitativa uppgifter som har tagits fram utifrån databaserna och kontrollerat varje belägg gentemot de tryckta ordböckerna SAOB och NEO. Detta innebär att eventuella feltagningar i databaserna – liksom förbiseenden vid sökningar i konkordansen över SAOB och vid den manuella genomgången av de angivna artiklarna i SAOB – inte alltid har blivit upptäckta och korrigerade.

3.4.2. *Delmaterial utifrån fackordböcker*

Det fackspråkliga delmaterialet utifrån de fyra ordböckerna *Juridikens begrepp* (Melin 2000), *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998) omfattar totalt 10.811 uppslagsord. Många av uppslagsorden återfinns i mer än en av ordböckerna.¹ Antalet lexikala enheter totalt utifrån fackordböckerna är därför 10.811 (samtliga lexikala enheter) respektive 5.415 (samtliga *olika* lexikala enheter). I vissa delundersökningar behandlas de fyra ordböckerna som en helhet och i andra som separata storheter.

¹ Sedan den elektroniskt sökbara korpusen med fackordböcker sattes samman har nya upplagor av *Juridikens begrepp* (Melin 2002), *Juridikens termer* (Andersson et al. 2002) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 2003) utkommit. Dessa beaktas inte i undersökningen.

Som *samma uppslagsord* räknas även uppslagsord där mindre skillnader, som inte påverkar betydelsen, föreligger mellan en eller flera av ordböckerna. Med exempel från A–G är det fråga om skillnader beträffande numerus och species (**IMMISSION – IMMISSIONER** resp. **ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRING – ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN**), ordformer (**GENOCID – GENOCIDIUM**), bruket av citationstecken (**”EX WORKS” – EX WORKS**) samt variation i fråga om stavning, skrivsätt och formuleringar (**EXSTINKTIVA FÅNG – EXTINKTIVA FÅNG, DE FACTO STATSLÖSA – DE FACTO-STATSLÖSA** resp. **EN FÖR ALLA OCH ALLA FÖR EN – EN FÖR ALLA, ALLA FÖR EN**).

3.5. Sammanfattning

I det här kapitlet behandlar jag först några problem med att undersöka ordförråd utifrån ordböcker, och detta oavsett om de ägnas allmänspråket eller olika fackspråk. Därefter ger jag en redogörelse för hur jag har satt samman materialet för min undersökning. Jag arbetar alltså med ett allmänspråkligt delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Ett urval av lexikala enheter med hemorts rätt på juridikens område har gjorts enligt de riktlinjer som har diskuterats och motiverats. Vidare arbetar jag med ett fackspråkligt delmaterial, som utgörs av uppslagsorden i de fyra monolingvala fackordböckerna *Juridikens begrepp* (Melin 2000), *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998).

4. Arv och lån

4.1. Inledning

Under perioden 1800–2000 skapas nya ord i svenskan med i första hand tre olika medel: lån, (inhemsk) sammansättning och (inhemsk) avledning (se t.ex. Malmgren 2000:7). I det här kapitlet är det lånorden i ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden som står i fokus såsom dessa uppträder i mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. De delundersökningar som redovisas i kapitlet utgår från tre frågor.

Den första är i vilken omfattning som termer, ord och fraser med anknytning till juridiska kontexter utgörs av arvord respektive lånord (se t.ex. Edlund & Hene 1992:28–32 om begreppen 'arvord', 'lånord' och 'nybildade ord').¹ Den andra frågan är om det juridiska ordförrådet i svenskan följer den generella utvecklingen i svenskan beträffande lånordens ursprung; under 1800-talet dominerar franska och tyska som långivande språk, medan tyska och engelska gör detta under 1900-talet (se t.ex. Mårtensson 1988:111–118).² Den tredje är vilka typer av lånord som förekommer; här är distinktionen mellan kategorierna 'ordlån' och 'begreppslån' central (se t.ex. Edlund & Hene 1992:27–41). Dessa tre frågor bildar utgångspunkt för avsnitt 4.2, 4.3 respektive 4.4 nedan.

¹ Beteckningarna *lån* och *lånord* är egentligen missvisande, då de implicerar att det språkliga elementet i fråga lånas från ett språk till ett annat för en avgränsad tidsperiod och därefter återgår till det långivande språket. Så är dock inte fallet: "The item is actually copied, rather than borrowed in the strict sense of the term" (Aitchison 1992:111f.).

² Det är möjligt att göra en distinktion mellan kategorierna 'långivande språk' och 'lånförmedlande språk'; ett långivande språk är det språk varifrån ett lånord ursprungligen kommer, medan ett lånförmedlande språk är just förmedlare av lånord (se Edlund & Hene 1992:31f.). I min framställning används dock enbart termen *långivande språk* också i de fall då språket i fråga snarare är den sista förmedlaren av ett lånord, dvs. *lånförmedlande språk*.

4.2. Fördelning av arvord och lånord

Juridiken som ämnesområde har en stark nationell förankring, som avspeglar sig i det ordförråd som används (se Laurén 1993:79). Detta gäller också juridiska texter på andra språk än svenska. Ett exempel är tyskspråkiga avtalstexter där arvorden överväger (se Lothar Hoffmann 1998: 527). Trots den nationella förankringen uppträder latinska termer från den romerska rätten i juridiska texter på många olika språk (se t.ex. Mattila 2000:270).

Gränsdragningen mellan *arvord* och *lånord* är inte utan problem (se t.ex. Reidinger 1997:41; Cederholm & Grönroos 2000:43).¹ Här väljer jag att följa en pragmatisk princip. Som lånord räknar jag de lexikala enheter ur SAOB/OSA och NEO/SO som är försedda med etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” i form av språkbeteckningar och som föregås av *etymologiska markörer* såsom *aflav*, *jfr*, *till* med flera (jfr Malmgren 2000:4 resp. 1995:277; se även avsnitt 4.3 nedan). Uppgifter om antalet lexikala enheter med sådana etymologiska upplysningar ur SAOB/OSA och NEO/SO ges i tabell 1:²

TABELL 1. *Lexikala enheter ur SAOB/OSA och NEO/SO med etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	SAOB/OSA	NEO/SO	Totalt
	n = 1.544	n = 459	n = 2.003
1800-talet	221 (992) 22,3 %	70 (296) 23,6 %	291 (1.288) 22,5 %
1900-talet	70 (552) 12,7 %	4 (163) 2,5 %	74 (715) 10,5 %
1800–2000	291 (1.544) 18,8 %	74 (459) 16,1 %	365 (2.003) 18,2 %

¹ Jag använder de traditionella termerna *arvord* och *lånord* trots att det i mitt material finns lexikala enheter som är mer omfattande än ett (text)ord.

² Här och annars redovisas uppgifter för *1800-talet*, *1900-talet* och *1800–2000*, även om den tryckta ordboken NEO utgavs 1995–1996. Samtliga decimaltal i undersökningen är avrundade till en decimal, vilket i en del fall medför att totalsumman för procenttal blir något över eller under 100.

Den procentuella andelen lexikala enheter ur SAOB/OSA som klassificeras som lånord uppgår till lite mindre än en femtedel beträffande hela undersökningsperioden (18,8 procent). Skillnaden mellan 1800-talet och 1900-talet är stor, då andelen lånord är strax över 22 respektive nästan 13 procent. Här får man också hålla i minnet att de lexikala enheterna med första belägg under 1800-talet är nästan dubbelt så många som de med första belägg under 1900-talet (992 respektive 552).

Beträffande NEO/SO svarar lånorden för mindre än en femtedel av de lexikala enheterna (16,1 procent). Liksom för SAOB/OSA är antalet lexikala enheter med första belägg under 1800-talet nästan dubbelt så stort som motsvarande antal för 1900-talet (296 respektive 163; jfr Lange 2000:9). Även i det här fallet finns det en mycket stor skillnad mellan procentvärdena för de båda århundradena. För NEO/SO är den emellertid än mera markerad, då lånorden svarar för 23,6 respektive 2,5 procent av de lexikala enheterna med första belägg under 1800-talet respektive 1900-talet.

Värdena i tabell 1 bekräftar den bedömning som Laurén & Nordman gör av svenskt juridiskt fackspråk som en teknolekt där arvorden dominerar i jämförelse med andra svenska fackspråk (se Laurén 1993:105). Sammantaget klassificeras något mer än fyra femtedelar av de lexikala enheterna i mitt allmänspråkliga delmaterial som arvord (81,8 procent) och knappt en femtedel som lånord (18,2 procent). De båda finländska forskarna arbetar visserligen med ett begränsat textmaterial, deras tidsperspektiv sträcker sig från fornsvensk tid till 1960-talet och de undersöker juridiska *facktermer*, inte ett juridiskt ordförråd i allmänhet. Trots dessa skillnader i förhållande till min undersökning visar mitt material med allmänspråkliga ordböcker samma tendens som det material med juridiska läroböcker och handböcker som Laurén & Nordman studerar. Detta talar för att Christer Lauréns bedömning av juridikens teknolekt är korrekt, då denne hävdar att juridiskt fackspråk har en terminologi som är bunden ”vid språk och rum” (Laurén 1993:118; jfr även Bergenholtz & Tarp 1994a:57f.). Trots denna bundenhet bedrivs det dock i dag ett aktivt arbete för att jämföra olika rättssystem med tillhörande begrepp, inte minst med tanke på översättning i juridiska kontexter (se t.ex. Sandrini 1996).

Värdena i tabell 1 ovan ger alltså inget starkt empiriskt underlag för den oro som svenska jurister har uttryckt – och uttrycker – över en alltför stor förekomst av ”icke-svenska” ord och uttryck i svenskt juridiskt

fackspråk (se avsnitt 2.6 ovan).¹ Men värdena i tabellen säger inte nödvändigtvis hela sanningen om utländska influenser på ett svenskt juridiskt ordförråd under den aktuella tvåhundraårsperioden.

De båda ordböckerna/databaserna uppvisar ungefär samma procentvärden för andelen lånord med första belägg under 1800-talet och under hela tidsperioden 1800–2000. Däremot är skillnaden stor mellan 1800-talet och 1900-talet. En oreflekterad tolkning av siffrorna i tabell 1 är att det juridiska ordförrådet i svenskan blir allt mindre beroende av lånord under undersökningsperioden och att behovet av lexikal förnyelse allt mer täcks genom ordbildning med inhemskt språkmaterial. Med hänsyn till de omständigheter som hör samman med mitt material, och som diskuteras i avsnitt 3.3.1 ovan, bör man emellertid vara försiktig med att dra en sådan slutsats. Likaså finns det ytterligare en omständighet som gör att försiktighet är att rekommendera.

De lexikala enheter som registreras i tabell 1 är enbart sådana som är försedda med tillhörande etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”, t.ex. **IMMISSION**: ”störande inverkan på grannfastighet genom rök, lukt, buller e.d. [...]”. NEO/SO uppger att svenskans *immission* kommer av latinets *immissio* ’tillåtelse att växa fritt’, som i sin tur är bildat till *immittere* ’införa, släppa in’ (NEO 2; även I 229). I redovisningen i tabell 1 ingår däremot inte enheter där ett grundord till en registrerad lexikal enhet har utländsk bakgrund. Exempelvis är **INTERNERA** med första belägg 1855 ett lån från franska *internes* ’inspärria’, medan **INTERNERING** med första belägg 1903 inte är försett med någon motsvarande upplysning, då substantivet är ett resultat av inhemsk ordbildning i svenskan (NEO 2). Frågan är alltså när, eller kanske snarare om, en lexikal enhet med ”utomsvenskt” ursprung blir en lexikal enhet med – enligt språkbrukarna – ”full hemortsrätt” i svenskan.

Om jag skulle låta också lexikala enheter av samma typ som **INTERNERING** ingå i redovisningen, blir värdena för lånord bland uppslagsorden märkta med <jur.> ur NEO/SO betydligt högre. I så fall uppgår andelen lånord till 34,6 procent för hela perioden, medan värdena för 1800-talet och 1900-talet är 43,2 respektive 19,0 procent. På motsvarande sätt torde ett sådant förfarande öka procentandelarna för de registrerade lexikala enheterna med främmande ursprung enligt SAOB/OA. Anledningen är att sådana upplysningar främst ges till huvudorden, medan det är ovanligare att sammansättningar och avledningar är försedda med sådana (jfr Ekbo & Loman 1971:25f.).

¹ En diskussion om ”Vad är egentligen ’riktigt svenskt’ i den svenska rätten?” förs i Nygren (1998).

Förutom variationen mellan de två århundradena och mellan de båda ordböckerna/databaserna, finns det även en viss variation inom mitt material beträffande fördelningen mellan arvord och lånord. Variationen kan delvis knytas till rättsområden, som dessa markeras genom ämnesområdesbeteckningar, delvis till språkliga kategorier.

Det stora flertalet av de lexikala enheterna ur SAOB/OSA är markerade som <jur.> eller har registrerats genom konkordanssökningar. Antalet belägg för ämnesområdesbeteckningarna <folkrätt>, <rättsfil.> och <rättshist.> är obetydligt och kommenteras därför inte vidare i detta sammanhang. Däremot skall <fångv.> uppmärksammas. Antalet belägg är totalt 44, varav 39 har första belägg under 1800-talet. Ämnesområdesbeteckningen *fångvårdsterm* används således främst för ”1800-talsord”. Vidare är det enbart 4 av de 44 lexikala enheterna som har uppgifter om främmande ursprung, nämligen sammansättningen *disciplin-kompani*, huvudordet **DISCIPLINÄR** (elliptisk användning för *disciplin-ärfånge*) samt sammansättningarna *korrektionsanstalt* och *korrektionsstraff* (D 1522; D 1526; K 2464; K 2464). Dessa uppgifter ger ett intryck av att svensk fångvårdsterminologi under perioden främst utvecklas med hjälp av inhemska ordbildning. Frågan är om det faktiskt är så.

På samma sätt som beträffande **INTERNERING** ovan kan man diskutera om bland annat sammansättningen *disciplin-klass* med första belägg 1872 också kan räknas som lånord, trots att huvudordet **DISCIPLIN** kom in i svenskan före år 1800 (D 1516). Sammansättningen *disciplin-klass* är emellertid resultatet av inhemska svensk ordbildning. Likaså kan man fråga sig om inte rättsutvecklingen under 1800-talet och det tidiga 1900-talet ”borde” ha gett fler språkliga avtryck men att dessa inte visar sig här på grund av materialets karaktär. Svenska reformer på straffrättens område under denna period uppges vara influerade av rättsutvecklingen i engelsk-, tysk- och franskspråkiga stater (se Inger 1988:172, 235–250). Det faktum att SAOB inte är en fackordbok kan således vara en anledning att vara försiktig med slutsatser om främmande inflytande beträffande fångvårdsterminologin i svenskan (jfr avsnitt 3.3.1 ovan).

Fördelningen mellan arvord och lånord i materialet varierar delvis utifrån språkliga kategorier. Ett mycket tydligt exempel erbjuder artiklarna **LAG** sbst1 och **RÄTT** sbst2 i SAOB/OSA (L 39; R 3996). Det finns totalt 43 lexikala enheter, flertalet sammansättningar, där morfemet *lag-* ingår. En enda av dessa enheter har etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”, nämligen sammansättningen *laglott* (”efter lat. *portio legitima*”). Situationen när det gäller *rätt(s)-* är en helt annan. Av totalt 231 lexikala enheter hämtade ur artikeln **RÄTT** sbst 2 är hela 94

(39,7 procent) försedda med sådana etymologiska upplysningar. I de flesta fall är det tyska, relativt ofta tillsammans med danska, som förekommer som långgivande språk i dessa (se vidare avsnitt 4.4.2.4 nedan).¹

4.3. Lånordens ursprung

Latinets stora betydelse som långgivande språk inom juridikens område understryks av många språkforskare, bland andra Peter Skautrup (1953: 422), Ruth Vatvedt Fjeld (1992:215) och Ludger Hoffmann (1998:527). Även jurister gör detta, och den finländske rättsvetaren och lingvisten Heikki E.S. Mattila beskriver situationen på följande sätt:

Arvet från den romerska rätten utgör den stora gemensamma nämnaren i de västerländska rättsordningarna. Detta kommer till uttryck även på den språkliga nivån. I olika länders rättspråk används fortfarande – utöver främmande ord av latinskt ursprung – också genuint latinska termer och fraser. (Mattila 2000:270; se vidare Mattila 2002a:201–266)

Latinska (ettords)termer och fraser har kommit till svenskan, liksom till finskan, på olika vägar. Tyskan var länge en viktig förmedlare, men kontakterna med engelskspråkiga länder efter andra världskriget gör att latinska uttryck från common law-systemet finner sin väg till svenskan och finskan (se Mattila 2000:299).

Enligt Laurén & Nordman kommer termer i juridikens teknolekt ofta ytterst från latinet (nästan 50 procent av de registrerade termerna), även om franska och danska fungerar som viktiga förmedlare av latinska termer. Germanska språk, i första hand tyska, spelar en viktig roll med över 40 procent av de registrerade termerna, medan de germanska språkens roll är mindre betydelsefull beträffande övriga undersökta teknolekter (se Laurén 1993:109). Trots reservationerna i avsnitt 4.2 ovan är det även här av intresse att jämföra resultat för mitt material med de som redovisas för juridikens teknolekt.

Etymologisk information i monolingvala allmänordböcker kan presenteras på olika sätt (jfr Svensén 1999). I mitt delmaterial med allmänspråkliga ordböcker anges ”främmande ursprung” med hjälp av vad jag kallar *etymologiska markörer* (prepositioner och andra ordklasser) och

¹ Antalet belägg för *lag*- och *rätt(s)*- beträffande NEO/SO är väsentligt lägre, men bilden är densamma som i fråga om SAOB/OSA. Inget av de 8 uppslagsorden där *lag*- ingår har ”främmande ursprung”, medan två av de 30 med *rätt(s)*- har detta; för både **RÄTTSSSTAT** och **RÄTTSSÄKERHET** ges hänvisningar till tyska (*Rechtsstaat*, *Rechtssicherheit*) (SO).

språkbeteckningar.

I fråga om etymologiska upplysningar i SAOB/OSA, följer jag de principer som har formulerats för ORDAT-projektet (se Malmgren 2000:4). Om en språkbeteckning föregås av någon av prepositionerna *af/av*, *efter* eller *till* i den etymologiska parentesens till en lexikal enhet i SAOB/OSA, betraktas detta som ett påstående om direkt lån från språket i fråga, dvs. ett *ordlån*. Om en språkbeteckning föregås av *jfr* i den etymologiska parentesens, betraktas den lexikala enheten som ett möjligt *begreppslån* med underkategorierna *betydelselån* och *översättningslån* (se Edlund & Hene 1992:27–41).¹

I några fall används andra formuleringar i SAOB/OSA, t.ex. typen ”liksom fr. o. eng. [...] av lat. [...]”. Formuleringar av typer *liksom* jämför jag med *jfr* och räknar med ett möjligt begreppslån, även om informationen ges på en annan nivå än genom de egentliga etymologiska markörerna. Flera markörer och språkbeteckningar kan uppträda till en och samma lexikala enhet i ordboken/databasen. Härigenom kan två eller flera språk registreras som långivande språk (jfr Cederholm & Grönroos 2000:43).

NEO/OSA har SAOB som grund för sina etymologiska upplysningar även om andra källor kompletterar, bland annat Språkbankens korpusmaterial (se Malmgren 1995:277). De etymologiska upplysningarna i NEO (och SO) meddelas enligt följande system. Vid lånord från ett bestämt språk föregås språkbeteckningen av prepositionen *av*. Om ett uppslagsord har kommit in i svenskan via flera inte angivna språk används *ur*. Översättningslån markeras med *efter*, medan ”[e]n mera allmän relation anges med *till* [...]” (NEO 1, förord, kursiv stil i originalet). Prepositionen *av* plus språkbeteckning räknar jag som ett påstående om *ordlån*, medan jag tolkar *ur*, *efter* och *till* plus språkbeteckning som påstående om *möjliga begreppslån*.

Jag räknar också *via* plus språkbeteckning i NEO/SO som ett påstående om möjliga begreppslån, t.ex. **DIPLOMATARISK** (NEO 1). I några få fall ger NEO/SO upplysningar av realiakaraktär som jag godtar som upplysningar om ”främmande ursprung”, och då möjliga begreppslån. Ett exempel är uppslagsordet **KRONJURIST** med första belägg 1877: ”högste juridiske rådgivare till regering i vissa monarkier, särsk. Storbritannien [...]” (NEO 2).² Även i NEO/SO kan flera etymologiska upp-

¹ De etymologiska upplysningarna kan ges till huvudord i SAOB/OSA eller till lexikala enheter som presenteras inom en artikel, och upplysningarna står inom hakparenteser, ”[]” (jfr Lundbladh 1992:71–74).

² Sammansättningen *kronjurist* upptas inte i SAOB/OSA, där redaktionen av artikeln **KRONA** avslutades 1938 (K 2886).

lysningar om främmande ursprung ges till ett och samma uppslagsord.

I tabell 2 och 3 nedan redovisas resultatet av delundersökningen av lånordens ursprung, och då *lånord* utan specificering, medan en redovisning utifrån *ordlån* och *möjliga begrepslån* återfinns i avsnitt 4.4 nedan.

De språk som beaktas som långgivande språk är (ny)danska, (ny)engelska, (ny)franska, grekiska, holländska/nederländska, isländska, italienska, latin, norska, spanska och (nyhög)tyska. I kategorin 'latin' ingår latin under olika tidsperioder: senlatin, medel(tids)latin och nylatin. I de fall där etymologiska uppgifter ges om äldre språkskeden, t.ex. lågtyska och medelhögtyska, registreras dessa under det aktuella språket ovan (jfr Cederholm & Grönroos 2000:43). Engelska, franska, italienska, latin, spanska och tyska är de sex vanligaste långgivande språken i SAOB/OSA (se Cederholm & Grönroos 2000:43f.). Jag kompletterar dem med danska och norska, eftersom nordiska kontakter är viktiga på lagstiftningens område redan under 1800-talet och intensifieras under 1900-talet (se t.ex. Inger 1988:172, 221; Modéer 1993:158f., 179). Det finns också några få lexikala enheter där andra språk är aktuella: grekiska, holländska/nederländska och isländska. De språkbeteckningar som används i tabellerna i det här kapitlet ansluter till NEO/OSA, då de är mer genomskinliga än de som används i SAOB/OSA. Jag börjar alltså med resultat för SAOB/OSA och därefter behandlar jag dem för NEO/SO.

TABELL 2. *Antal etymologiska upplysningar om "främmande ursprung" för de lexikala enheter ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet, sorterade efter långgivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	48	46	49	–	2	2	2	62	8	1	184	404
1900-t.	9	13	12	–	–	–	–	16	2	–	59	111
1800– 2000	57	59	61	–	2	2	2	78	10	1	243	515

Det är alltså fråga om 291 lexikala enheter ur SAOB/OSA, och av tabell 2 framgår att nästan hälften av de etymologiska upplysningarna om "främmande ursprung" vid dessa gäller tyska med totalt 243 av 515 be-

lägg (47,2 procent). Därefter följer latin, franska, engelska och danska. Antalet belägg är mellan 78 och 57. Vart och ett av språken norska, holländska/nederländska, isländska, italienska och spanska noteras för ett blygsamt antal etymologiska upplysningar, medan grekiskan saknar belägg.

Det är således fråga om 74 lexikala enheter ur NEO/SO, och tabell 3 nedan visar att det stora flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” till dessa avser latin med totalt 42 av 86 belägg (48,8 procent). Därefter kommer franska, tyska och engelska med 14, 11 respektive 8 belägg. Grekiska, italienska, danska och holländska/nederländska noteras för några få upplysningar vardera, medan isländska, norska och spanska inte har några alls.

TABELL 3. *Antal etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” för de lexikala enheter ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	2	7	14	5	1	–	3	39	–	–	11	82
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	2	8	14	5	1	–	3	42	–	–	11	86

Utifrån tabell 2 och 3 kan jag därmed konstatera att latin och tyska spelar en central roll som långivande språk bland de totalt 365 lexikala enheter som har ”främmande ursprung” i mitt allmänspråkliga ordboks-material. Tyskan noteras för lite mer än två femtedelar av de etymologiska upplysningarna om främmande ursprung och latinet för en femtedel (254 respektive 120 av totalt 601 belägg). Franska, engelska och danska får sägas ha ett visst inflytande med sina totalt 75, 67 respektive 59 belägg. Det bör återigen betonas att det är vanligt, i första hand beträffande SAOB/OSA, att en och samma lexikala enhet är försedd med flera etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung, inte en enda.

Latinets traditionella särställning inom juridikens ämnesområde beskrivs på följande sätt i fackordboken *Latinsk juridisk terminologi*:

Latinet skulle med rätta kunna betecknas som juridikens internationella språk, i synnerhet som dess europeiska språk genom århundradena, alltifrån den romerska lagstiftningen, de romerska rättslärdes arbeten och *Corpus Iuris Civilis* (529 e.Kr.), den lagsamling, som jämte den kanoniska rätten (utformad på 1100-talet) fick vital betydelse för rättsutvecklingen i de flesta europeiska länder, särskilt i Tyskland, från 1100-talet och framåt. (Anners & Önnersfors 1976:9, kursiv stil i originalet)

Latinets inflytande är dock inte begränsat till juridiken, eftersom de klassiska språken är viktiga också inom andra vetenskaper. Ett exempel är svensk genteknologisk terminologi där lexikalt material från latin och grekiska spelar en central roll vid sidan av arvorden (se Reidinger 1997: 94). Inte heller är det stora tyska inflytande som visar sig i det allmänspråkliga delmaterialet någon överraskning, eftersom den tyska påverkan på juridiken i Sverige, sakligt och språkligt, från mitten av 1800-talet och framåt har uppmärksammats av många forskare (se t.ex. Sundell 1987).

En viss inverkan av franska och danska förekommer i materialet, antingen direkt eller som förmedlare av i första hand latinskt och tyskt språkmaterial (jfr Laurén 1993:109). Engelska spelar en något mindre betydelsefull roll som långivande språk. Rättshistoriker påpekar dels att under den första halvan av 1800-talet är ”inflytandet från fransk och i viss mån engelsk rätt påfallande”, dels att det nordiska lagstiftningssamarbetet från slutet av 1800-talet är viktigt för svensk lagstiftning (Inger 1988:172). Den franska, danska och engelska inverkan på svensk juridiskt språk kan dock inte jämföras med det inflytande som latin och tyska utövar.

Det svenska juridiska ordförrådet, såsom det framträder i form av mitt allmänspråkliga delmaterial, följer således den generella utvecklingen i svenskan i fråga om tyska och franska som centrala långivande språk under perioden 1800–2000. Inflytandet från engelska är däremot mindre, vilket i alla fall till en del bör vara avhängigt materialets karaktär (jfr avsnitt 4.2 ovan). Främst under 1800-talet spelar latin en viktig roll för den lexikala utvecklingen på juridikens område, medan latinets betydelse för allmänspråket bör vara mera begränsad under den aktuella tidsperioden.

Huvudresultaten utifrån det studerade materialet överensstämmer med den beskrivning av juridikens teknolekt som Laurén & Nordman ger (jfr även Mattila 2002a:287f. om påverkan från latin, tyska, franska och engelska på juridiskt fackspråk i Norden). Det finns dock vissa skillnader, och olika resultat utifrån den kvantitativa redovisningen i tabell 2 och tabell 3 skall nu diskuteras mera i detalj. I avsnitt 4.3.1–4.3.3 behandlar

jag förekomsten av etymologiska upplysningar inom respektive ordbok/databas, den bild som SAOB/OSA och NEO/SO ger av olika språks inflytande på svenskt juridiskt ordförråd samt de kombinationer av språk som är vanliga i etymologierna i delmaterialet.

4.3.1. Förekomst av etymologiska upplysningar om främmande ursprung

Det genomsnittliga antalet upplysningar om ”främmande ursprung” per lexikal enhet som är försedd med sådana uppgår till 1,8 respektive 1,6 beträffande SAOB/OSA, medan värdena för NEO/SO är 1,2 (1800-talet) och 1,0 (1900-talet). Det är självfallet ett förväntat resultat att SAOB/OSA ger fylligare etymologiska upplysningar.

Antalet fall där NEO/SO ger flera etymologiska upplysningar om främmande ursprung till samma uppslagsord är mycket begränsat, nämligen 11 av 74. Samtliga 11 har första belägg under 1800-talet. Det finns ingen koncentration till uppslagsord under någon viss bokstav eller till något visst rättsområde, men det är bara två uppslagsord som återfinns i den senare halvan av alfabetet: **UTSTÄLLNING** och **ÖVERGREPP** (NEO 3).

Utförligheten i SAOB:s etymologier varierar mycket, och enligt Bengt Sigurd har etymologierna ”blivit mera stringenta i senare band [...]”. Mest utförliga etymologier finns i de band som behandlar bokstäverna **B–E**, men det förekommer också fylliga etymologier i senare band (se Sigurd 1986:177f.). Sigurds bedömning stämmer delvis överens med de slutsatser som kan dras av mitt material (se bilaga 3 för en fullständig redovisning). Överlägset flest antal upplysningar om främmande ursprung uppvisar nämligen de lexikala enheterna under **R** med 188 belägg för perioden 1800–2000. Därefter följer **D** och **K** med vardera 52, **S** med 49, **A** med 39 och **I** med 35 etymologiska upplysningar. Däremot är antalet upplysningar under **B**, **C** och **E** i sammanhanget litet. De många beläggen för **R** återfinns till stor del vid de många sammansättningar som jag har excerperat i artikeln **RÄTT** sbst2 (R 3996) och en del av beläggen för **S** kommer från den excerperade artikeln **STRAFF** (S 12474). Bland lexikala enheter med många etymologiska upplysningar om främmande ursprung under andra bokstäver kan nämnas de fyra huvudorden **ASSIGNATOR**, **DOKTRIN**, **IMPERIUM** och **KOGNAT** (A 2517; D 1892; I 241; K 1796).

4.3.2. *Långgivande språk*

Tabell 2 och 3 i avsnitt 4.3 ovan visar stora likheter beträffande vilka språk som uppträder vid de lexikala enheter som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Däremot finns det några tydliga skillnader i ordningsföljden mellan de långgivande språken utifrån antalet belägg för dem i de etymologiska upplysningarna om ”främmande ursprung”. Enligt SAOB/OSA är tyska det mest inflytelserika språket i fråga om ett svenskt juridiskt ordförråd under hela perioden 1800–2000. Därefter följer latin, franska, engelska och danska. Enligt NEO/SO är det viktigaste långgivande språket latin, följt av franska, tyska och engelska. Ordningsföljden mellan latin och tyska – liksom danskans inverkan – kan bland annat ha samband med vilka typer av lånord som det är fråga om (se avsnitt 4.4 nedan).

Tyskans stora betydelse, främst som den visar sig utifrån SAOB/OSA, är ingen överraskning (jfr Cederholm & Grönroos 2000:44). Den är väntad med tanke på inflödet av lånord i svenskan i allmänhet under 1800-talet och första halvan av 1900-talet (jfr avsnitt 4.1 ovan). Den är även väntad med tanke på det tyska inflytandet på rättsvetenskapen i Norden och det juridiska fackspråket under 1800-talet och första delen av 1900-talet (se t.ex. Mattila 2002a:345). Trots frånvaron av en gemensam tysk lagstiftning under 1800-talet var den tyska rättsvetenskapen central för rättsvetenskapen i många europeiska stater. Svenska jurister fick sina teoretiska förebilder från Tyskland. Det var dit de reste på studieresor och det var med tyska kollegor som de svenska juristerna knöt kontakter (se Sundell 1987:12). De svenska juristerna uppges rentav ha haft ännu närmare förbindelser med Tyskland än vad kollegorna i det övriga Norden hade (se Björne 2002:120).

När det gäller franskt och engelskt inflytande, ges något olika beskrivningar i den rättsvetenskapliga litteraturen. Enligt Jan-Olof Sundell är den franska och engelska påverkan på svensk rätt begränsad. Frankrike fick visserligen en enhetlig lagstiftning under Napoleons kejsardöme, men den franska rättsvetenskapen fick aldrig någon större betydelse i Europa utanför det egna landets gränser. Anglosaxisk rätt spelar inte någon större roll för svensk rättsutveckling förrän under senare delen av 1900-talet (se Sundell 1987:12). Göran Inger (1988:172) betonar däremot inflytandet från fransk rätt: ”Den napoleonska lagstiftningen var ju mönsterbildande i Europa.” Han understryker vidare att svensk straffrätt under 1800-talet också påverkas av amerikansk rätt. Lars Björne påpekar att runt sekelskiftet 1900 finns det ett ”ökande angloamerikanskt inflytande i dansk och norsk rättsvetenskap, medan

redan bristande språkkunskaper tycks ha lagt hinder i vägen i Sverige och i Finland” (Björne 2002:457f.).

Sundell, Inger och Björne diskuterar rättens innehåll, inte dess språkliga form. Följaktligen kommenterar de inte någon eventuell språklig påverkan från franska och engelska på svensk rätt.

Något mera oväntade är de relativt sett få beläggen för latin (78) och de relativt sett många för danska (57) i tabell 2 ovan. Latin är ett betydelsefullt språk inom rättsvetenskapen genom den romerska rätten. Frågan är dock om latinet är inflytelserikt helt på egen hand eller tillsammans med andra språk (jfr Laurén 1993:109). De förhållandevis sett många beläggen för danska kan möjligen knytas till rättsliga förhållanden. För perioden 1815–1870 bedöms rättsvetenskapen i Danmark (och Norge) befinna sig på en högre utvecklingsnivå än den i Sverige och Finland. Det finns en dansk inverkan på rättsvetenskapen i Sverige och i det ryska storfurstendömet Finland. Däremot går knappast några influenser i motsatt riktning (se Björne 1998:428). Efter 1870 intensifieras kontakterna mellan jurister i Norden, och Lars Björne ger följande beskrivning:

Seklets sista decennier från och med 1870-talet blev en tid, då det nordiska samarbetet inom rättsvetenskapen var som starkast, en tid, då gammal norsk bitterhet mot Danmark hade glömts, och den allt mera inflammerade unionsfrågan ännu inte hade lett till en öppen brytning mellan Sverige och Norge. (Björne 2002:2)

Trots det allt mera intensiva samarbetet under perioden 1870–1910 fanns det emellertid fortfarande en skiljelinje mellan dansk-norsk och svensk-finsk rättsvetenskap (se Björne 2002:458f.).

Såväl SAOB/OSA som NEO/SO har prisats för utförliga etymologiska uppgifter och kritiserats för svårtolkade etymologier (se Sigurd 1986:176–179 resp. Oskarsson 1996). I synnerhet etymologiparenteserna i SAOB/OSA kan vara omfångsrika, och det kan därför vara svårt att avgöra vilken betydelse som olika språk bedöms ha vid olika lexikala enheter (jfr Rydstedt 1996:70f.). Som exempel kan **DISPASCHERA** tjäna: ”jfr t. *dispaschieren*, fr. *dispacher*, till *dispatche* (se **DISPACH**); jfr äfv. it. *dispacciare*, span. *despachar*” (D 1592).

Ett försök att mäta olika språks inverkan är att se hur många lexikala enheter i materialet där ett enda ”främmande” språk nämns i de etymologiska upplysningarna (jfr Malmgren 2000:4). Uppgifterna för de båda ordböckerna/databaserna framgår av tabell 4 och 5 nedan.

TABELL 4. *Antal lexikala enheter ur SAOB/OSA i det allmänspråkliga delmaterialet med endast ett "främmande språk" i etymologiparentesen, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	8	1	9	–	–	–	–	11	2	–	97	127
1900-t.	3	2	2	–	–	–	–	2	1	–	41	52
1800– 2000	11	3	11	–	–	–	–	13	3	–	138	179

Trots de ofta fylliga etymologiska upplysningarna i SAOB/OSA uppträder ett enda "främmande språk" i 179 av de 291 lexikala enheterna med främmande ursprung i tabell 1 i avsnitt 4.2 ovan, dvs. 61,5 procent. Överlägset vanligast är att tyskan uppträder ensam. Ordningföljden mellan språken i tabell 4 är med ett undantag densamma som i tabell 2 ovan: engelska och danska har bytt plats. Tyska följs här av latin, franska och danska. Det är mycket sällsynt att engelskan förekommer ensam i de etymologiska upplysningarna. Antalet belägg är rentav densamma för engelska och norska, blott 3 vardera.

Nästan hälften av de lexikala enheter där tyskan uppträder ensam är sammansättningar med *rätt(s)*- och *straff*-. Dessa svarar för 59 respektive 9 av totalt 138 enheter. Också för danskan är det till stor del fråga om sammansättningar med *rätt(s)*- (8 av 11 enheter).¹ De tre beläggen för norska som ensamt språk i etymologiparenteser avser specifikt nordiska förhållanden: sammansättningarna *bostadsband* och *domkrets* samt uttrycket *den nordiska rättsstridighetsläran* (B 4074; D 1916; R 4048).

De 13 beläggen för latin är dels sådana lexikala enheter som genom sin form omedelbart avslöjar sig som lånord, t.ex. **DENUNCIATION**, **MORANT** och **NUPTURIENT**, dels sådana som är mera anpassade till svenskan, bland andra *bevisbörda*, *laglott* och *saksammanhangsforum* (D 930; M 1342; N 790; B 2300; L 56; S 169).² Ungefär hälften av de

¹ Se Skautrup (1953:422) om sammansättningar med *rets*- i danskt juridiskt språk 1750–1870.

² Även i danskan och finskan har latinets *onus probandi* ersatts med en inhemska ordbildning: *bevisbyrde* respektive *todistustaakka* (Skautrup 1953:422 resp. Mattila 2000:303).

11 beläggen för franska hör samman med straff- och processrättsliga förhållanden. Dessa är huvudordet **AFFLIKTIV** samt sammansättningarna *detentionsfängelse*, *disciplinkompani*, *kassationsdomstol*, *korrektionsstraff* och *penalaktion* (A 177; D 1104; D 1522; K 685; K 2464; P 578). Detta förhållande kan knytas till rättsutvecklingen, då jurister har påpekat att 1810 års franska strafflag har varit betydelsefull för det juridiska tänkandet i Sverige (se Inger 1988:243).

Med detta lämnar jag för tillfället SAOB/OSA och går över till att behandla resultat för NEO/SO. Av tabell 5 nedan framgår att NEO/SO mestadels ger information om ett enda språk i upplysningarna om främmande ursprung. Detta gäller hela 63 av de 74 uppslagsorden i tabell 1 i avsnitt 4.2 ovan (85,1 procent). Liksom i tabell 3 ovan är latinet det viktigaste långivande språket. Med undantag för ordningen mellan franska och tyska är ordningsföljden mellan språken i tabell 5 och tabell 3 densamma.

De aktuella uppslagsorden ur NEO/SO är få jämfört med de lexikala enheterna ur SAOB/OSA, och därför är det knappast meningsfullt att sortera dem på underkategorier. Undantaget är latin med sina 33 belägg. Liksom beträffande SAOB/OSA finns här dels ”främmande” ord (och enstaka fraser) som **AFFIDAVIT**, **LEX** och **CORPUS DELICTI**, dels mera anpassade ord, exempelvis **ILLEGAL** och **TRADERA** (jfr avsnitt 6.3.2 nedan om citatlån).

TABELL 5. *Antal lexikala enheter ur NEO/SO i det allmänspråkliga delmaterialet med endast ett ”främmande språk” i etymologiparentesen, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	5	6	4	1	–	3	30	–	–	9	59
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	1	6	6	4	1	–	3	33	–	–	9	63

I ett antal fall ger NEO/SO upplysningar om ett enda långivande språk till lexikala enheter som inte är märkta med någon av de aktuella ämnesområdesetiketterna eller har registrerats vid konkordanssökningarna i SAOB/OSA. Grekiska uppträder vid uppslagsorden **BIGAMI**,

BIGAMIST, **DRAKONISK** och **PYROMAN**, italienska vid **FIRMA**, **INKASSO** och **MAFFIA**, danska vid **BEMYNDIGA** och holländska/nederländska vid **SKOJA**. Huvudordet **INKASSO** med etymologi-parentesen ”jfr dan. o. t. *inkasso*; av it. *incasso*, vbalsbst. till *incassare* (se **INKASSERA**)” kan betraktas som en juridisk term, men SAOB/OSA betecknar **INKASSO** som en handelsterm, och sammansättningarna i artikeln förs till handelns och bankväsendets ämnesområden, <handel. o. bankv.> (I 560).

4.3.3. *Kombinationer av långivande språk*

SAOB/OSA ger upplysningar om ett enda eller flera olika språk i de etymologiska parenteserna. I det senare fallet förekommer ett antal olika kombinationer, varav flera noteras för några få eller ett enda belegg vardera. Det finns emellertid några tendenser när det gäller vilka språk som uppträder tillsammans (jfr Edlund & Hene 1992:136–139).¹

Latin förekommer antingen ensamt eller tillsammans med andra språk i etymologiparenteser. Det är inte ovanligt att latin noteras för flera belegg vid en och samma lexikala enhet, t.ex. huvudordet **DOMICIL**: ”jfr t. *domizil*, eng. o. fr. *domicile*, it. *domicilio*; af lat. *domicilium* hemvist, till lat. *domus* [...]” (D 1938).

Föga förvånande uppträder engelska och franska ofta tillsammans med latin och möjligen även med andra språk. Ett exempel är den juridiska och rättshistoriska termen **KOGNAT**: ”jfr d. *kognat*, t. *kognat*, eng. *cognate*, fr. *cognat*; av lat. *cognatus* [...]” (K 1796). Engelska och franska förekommer även ensamma, oftast i samband med rättsliga förhållanden i geografiska områden utanför Sverige. Exempel är sammansättningarna *rättsdeklaration* och *kassationsdomstol*. Den betydelse som anges för *rättsdeklaration* är ’rättighetsförklaring; särsk. om den eng. rättighetsförklaringen 1689’ (R 4025), medan följande sägs om *kassationsdomstol*:

(i fråga om utländska förh. l. ss. teoretisk processrättslig term) *jur.* överdomstol med uppgift att efter förd klagan pröva, huruvida lagen gm en i lägre instans fälld dom blivit kränkt i sak l. form, samt ev. upphäva domen o. återförvisa målet till förnyad behandling i lägre instans. (K 686)

I etymologiparenteserna finns uppgifter om tyska tillsammans med andra språk och uppgifter om enbart tyska. Det senare är mycket vanligt,

¹ En översikt av ”Lån från ett eller flera konkurrerande språk [till svenskan] över tiden” ges i Edlund & Hene (1992:136–139).

vilket framgår av avsnitt 4.3.2 ovan. Ett fall där tyskan uppträder ensam är sammansättningen *rättsskola*, särskilt i uttrycket *den historiska rättsskolan*, ”jfr t. *die historische rechtsschule*”, som speciellt används

om den av de tyska rättsvetenskapsmännen C. F. EICHHORN (†) 1854), F. K. v. SAVIGNY (†) 1861) m.fl. företrädde rättshistoriska riktning som (med förkastande av naturrätten) lade särskild vikt vid rättsordningens utveckling ur folkanda, sedvanerätt o. rättskipning, (den) rättshistoriska skolan. (R 4046; se vidare Björne (1998:229–426) om den historiska rättsskolan)

Danska uppträder mestadels tillsammans med tyska och eventuellt med andra språk. Exempel är sammansättningarna *rättsmedel* och *självhjälp*: ”jfr d. *retsmiddel*, t. *rechtsmittel*” respektive ”jfr d. *selvhjælp*, nor. *Selv-hjælp*, t. *selbsthilfe*, eng. *self-help*” (R 4040; S 3056). Uppgifter om enbart danska ges vid totalt 11 lexikala enheter, varav flertalet är sammansättningar med *rätt(s)*- (se avsnitt 4.3.2 ovan).

Som framgår av avsnitt 4.3.1 ovan ger NEO/SO vanligen uppgift om ett enda språk, och det är blott vid 11 av 74 uppslagsord med ”främmande ursprung” som upplysningar ges om två eller tre inverkan språk. Det är vanligt att engelska eller franska nämns tillsammans med latin, t.ex. **HABEAS CORPUS-AKT** respektive **LEGISLATIV** (NEO 1; NEO 2). Likaså är det vanligt att latin förekommer två gånger vid samma uppslagsord, t.ex. **DE JURE**: ”av medeltidslat. *de jure* med samma bet.; till lat. *ius* ’lag’ [...]” (NEO 1).

Den finländske juristen och lingvisten Heikki E.S. Mattila betonar att latinska (ettords)termer och fraser inte bara har kommit till svenskan och finskan av egen kraft utan också genom förmedling av andra språk (se avsnitt 4.3 ovan). I synnerhet SAOB/OSA ger ofta etymologiska upplysningar om ett antal språk, men det finns ett mindre antal lexikala enheter i mitt allmänspråkliga material där latin uppträder tillsammans med enbart engelska, franska eller tyska. Antalet enheter är totalt 15. Materialet är alltså ytterst begränsat och de slutsatser som kan dras utifrån det är därmed osäkra. Frågan är om materialet trots allt ger något stöd för att den ”vanliga” utvecklingen i svenskan gäller också inom juridikens område, dvs. franska som långivande språk följs av tyska som i sin tur följs av engelska, i detta fall tillsammans med latin (jfr avsnitt 4.1 ovan).

Det visar sig att den vanligaste kombinationen är latin och franska, som uppträder vid 7 lexikala enheter med första belägg från 1815 till 1910: **KOMPETENS** och **KRIMINALISERA** (NEO 2; K 2770 och NEO 2). Latin och tyska förekommer vid 5 lexikala enheter, där den

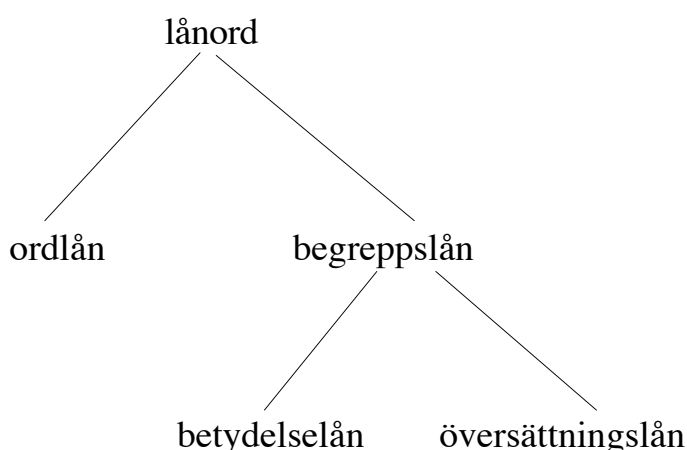
äldsta har första belägg 1831 och den yngsta 1871: sammansättningen *civilrätt* respektive huvudordet **ASSIGNAT** och avledningen *komputabel* (C 244; A 2515; K 2069). Kombinationen latin och engelska noteras för 3 belägg med första belägg från 1844 till 1883: **BILLIG** och **HABEAS CORPUS-AKT** (B 2606; NEO 1). För **BILLIG** ges dock även uppgifter om att svenskan använder adjektivet på samma sätt som danskan och tyskan, ”liksom motsv. anv. i dan. o. t. samt af eng. *equitable* efter lat. *æquum (et bonum)*, i den romerska rätten motsatt *justum l. jus (strictum)* [...]”, i betydelsen

som står i öfverensstämmelse med (hvad af ett visst folk under ett visst kulturskede betraktas som) en sund o. naturlig rättsuppfattning, närmast i fråga om det enskilda rättsfallet o. i motsättning mot den generaliserande o. därför ofta i djupare mening mindre rättfärdiga kodifierade rätten; äfv.: som står i öfverensstämmelse med rättsedvänjor som hvila på en dylik uppfattning af ett rättsförhållande; rättfärdig; i sht om romerska l. eng. förh. (B 2607)

Det aktuella materialet är mycket litet och det allmänspråkliga delmaterialet som helhet har de begränsningar som diskuteras i avsnitt 3.3.1 ovan. Trots detta kan man ställa frågan om franskan, tillsammans med latin, möjligen utövar ett starkare inflytande på juridiskt fackspråk än på allmänspråket (jfr avsnitt 4.3.2 ovan om fransk straffrätt). Likaså kan man ställa frågan om tyskan, tillsammans med latin, möjligen utövar ett svagare inflytande på det juridiska fackspråket än på allmänspråket beroende på att tyskan från mitten av 1800-talet allt mera bidrar med ”egna” lexikala enheter till ett svenskt juridiskt ordförråd (jfr avsnitt 4.3.2 om tysk rättsvetenskap).

4.4. Typer av lånord

Hittills har jag behandlat ’lånord’ utan någon specificering, men i detta avsnitt skall en delundersökning utifrån en mera preciserad indelning redovisas. Min utgångspunkt är den kategorisering som Edlund & Hene (1992) presenterar och som här sammanfattas i figur 1.

FIGUR 1. *Typer av lånord (efter Edlund & Hene 1992:27–41).*

Import av morfem i en ordmodell i ett annat språk, t.ex. *flambera* av franska *flamber*, resulterar i *ordlån*, inklusive lexikaliserade fraser. När ordmodellens morfem ersätts med morfem i det mottagande språket, t.ex. *förnybar* efter engelska *renewable*, är det fråga om *begreppslån*. Denna kategori har två underkategorier, nämligen *översättningslån* och *betydelselån*. Nybildningar som är översättningar, morfem för morfem, av en ordmodell i ett annat språk betecknas som *översättningslån*, t.ex. *hatkärlek* efter tyska *Hassliebe* och *skärpa sig* efter engelska *sharpen up*. Vid *betydelselån* får ord som redan existerar en utvidgad betydelse efter en ordmodell i ett annat språk, t.ex. *huvudvärk* som med engelskans *headache* som modell har tillförts betydelsen 'problem' (se Edlund & Hene 1992:27–41).¹

I min undersökning väljer jag att redovisa resultat för kategorierna 'ordlån' och 'möjliga begreppslån'. Utifrån de etymologiska markörer som beskrivs i avsnitt 4.3 ovan gör jag den klassificering som sammanfattas i figur 2 nedan. Språkbeteckningar som föregås av *af/av*, *efter* och *till* i SAOB/OSA samt av prepositionen *av* i NEO/SO tolkas som påståenden om *ordlån*. När *jfr* används i SAOB/OSA samt *ur*, *efter* och *till* i NEO/SO, tolkas detta som påståenden om möjliga *begreppslån*. Ytterligare markörer i ordböckerna uppmärksammas i avsnitt 4.3 ovan och dessa markerar i figuren med "X".

¹ En liknande indelning föreslås av Carl-Eric Thors (1957:626) med *egentliga lånord*, *översättningslån* och *betydelselån*, medan Mall Stålhammar (2002:30) gör en tudelning med *direktlån* och *översättningslån* (inklusive *betydelselån*). Se vidare Edlund & Hene (1992:158f.) om svensk, engelsk och tysk lånordsterminologi.

ordlån	möjliga begreppslån
SAOB/OSA: <i>af/av, efter, till</i> + SPRÅK	SAOB/OSA: <i>jfr</i> + SPRÅK X + SPRÅK
NEO/SO: <i>av</i> + SPRÅK	NEO/SO: <i>ur, efter, till</i> + SPRÅK X + SPRÅK

FIGUR 2. *Ordlån och möjliga begreppslån utifrån etymologiska markörer om främmande ursprung i SAOB/OSA och NEO/SO.*

I några fall finns det graderingar i materialet när det gäller inverkan av språk. I SAOB/OSA används bland annat konjunktionen *ä(f)ven(som)*, t.ex. vid huvudordet **EFTERMAN**: ”av **EFTER** o. **MAN**, m.; jfr d. *eftermand*, ävensom t. *nachmann*” (E 187). Också i NEO/SO finns några graderande formuleringar, t.ex. vid **BEMYNDIGA**: ”trol. av da. *be-myndige* med samma betydelse [...]” (NEO 1). Jag avstår dock från att göra en värdering av de aktuella språkens möjliga bidrag till de svenska lexikala enheterna i delmaterialet och klassificerar informationen enbart efter de etymologiska markörer som används.

I tabell 6 och 7 redovisas antalet etymologiska upplysningar för ordlån respektive möjliga begreppslån ur SAOB/OSA. På motsvarande sätt ges uppgifter för ordlån och möjliga begreppslån ur NEO/SO i tabell 8 och 9 nedan. Som påpekas i avsnitt 4.3 ovan kan flera upplysningar om ”främmande ursprung” ges till en och samma lexikala enhet. Vid ett antal enheter registreras även belegg för både ordlån och möjliga begreppslån. Ett exempel är **LEGISLATIV** där följande upplysningar ges: ”sedan ca 1825; av fra. *législatif* med samma betydelse; till lat. *legislatio* ’lagstiftning’; jfr **legal**” (NEO 2).

TABELL 6. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för ordlån ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	–	1	10	–	–	–	–	49	–	–	11	71
1900-t.	–	–	1	–	–	–	–	15	–	–	2	18
1800– 2000	–	1	11	–	–	–	–	64	–	–	13	89

TABELL 7. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för möjliga begreppslån ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	48	45	39	–	2	2	2	13	8	1	173	333
1900-t.	9	13	11	–	–	–	–	1	2	–	57	93
1800– 2000	57	58	50	–	2	2	2	14	10	1	230	426

Tabell 6 och 7 visar att de möjliga begreppslånen dominerar starkt i fråga om SAOB/OSA, då 426 av totalt 515 etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” avser sådana (82,7 procent). Flertalet upplysningar gäller lexikala enheter med första belägg under 1800-talet. På samma sätt som i avsnitt 4.3.2 ovan är det tyskan som noteras för det största antalet etymologiska upplysningar totalt och för möjliga begreppslån, medan latinet intar andraplatsen totalt och förstaplatsen beträffande ordlån.

Det är få språk som bidrar med ordlån till ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000, nämligen latin, tyska, franska och engelska. Latinets förstaplats är ohotad med 64 belägg och engelskans inverkan är mycket marginell med ett enda belägg. Övriga språk i tabell 6 noteras inte för några etymologiska upplysningar alls. Det är väsentligt

fler språk som bidrar med möjliga begreppslån till ett svenskt juridiskt ordförråd. Tyskan intar en obestridlig förstaplats med 230 etymologiska upplysningar. Därefter följer trion engelska, danska och franska med 58, 57 respektive 50 belägg. Latinet spelar en mera obetydlig roll med 14 etymologiska upplysningar, och skillnaden är liten jämfört med norskan som har 10. Med undantag för grekiskan noteras övriga språk i tabell 7 för ett eller två belägg vardera.

Enligt SAOB/OSA påverkar tyska, latin, franska och engelska ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 genom såväl ordlån som möjliga begreppslån. I första hand danska, men också norska (samt holländska/nederländska, isländska, italienska och spanska), påverkar enbart genom möjliga begreppslån. Edlund och Hene (1992:32) påpekar att danskans roll som förmedlare av tidiga tyska lån till svenskan är omdiskuterad. Vidare är det ”iögonenfallande vid en granskning av lånordsskatten att våra grannspråk relativt sett lämnat så få lånord till svenskan”. På grund av släktskapen mellan språken kan det vara svårt att avgöra om det rör om ett lånord eller ett gemensamt ord. Trots det ”vågar man nog ändå påstå att lånorden från grannspråken verkligen är få” (Edlund & Hene 1992:60; se även Skautrup 1968:275f.).

Också bedömare som tillhör en äldre generation påpekar att det är svårt att skilja lexikal inverkan från danskan (och norskan) på svenskan från andra möjliga inverkan krafter: arkaismer, provinsialismer och germanismer (se t.ex. Celander 1908; Hylén 1917). Men till skillnad från Edlund & Hene talar dessa om en stark påverkan från danskan (och norskan) på svenskan under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, främst i skönlitteratur och tidningstext (se t.ex. Celander 1904, 1908; Hylén 1917). Exempelvis formulerar sig Hilding Celander vid två olika tillfällen på liknande sätt om danskans och norskans inverkan:

den synnerligen starka invasionen af norska och danska ord i nutida svenskt skriftspråk (i andra hand och mera undantagsvis också i vårt tal-språk). Faktum hör till de obestridliga, ja är väl ett af de mest påfallande dragen i vårt moderna svenska litteratur och tidningsspråk, väl förtjänt af de språkinsresserades uppmärksamhet. (Celander 1904:70)

Strömmen av danska och dansk-norska ord och ordasätt, som genom tidningspressen och andra, mera höglitterära kanaler flödar in i vårt språk, tycks sedan då (1904) knappast visa någon tendens till sjunkande. (Celander 1908:201)

Trots svårigheterna att bedöma det danska (och norska) inflytandet på svenskan, kan detta – i alla fall för slutet av 1800-talet och början av

1900-talet – vara större än vad beskrivningen i Edlund & Hene (1992) antyder.¹

Det danska inflytandet kan också vara större på olika ämnesområdens ordförråd än på det svenska ordförrådet generellt. Christer Laurén (1993:109) hävdar att danska är en förmedlare av latinska juridiska termer, dock utan att ge några exempel, medan Mall Stålhammar (2001: 21f.) understryker danskans roll för att förmedla tyska boktryckartermer till svenskan. Värdena för danskan i tabell 7 ovan talar för att danskan i fråga om juridikens område, och främst för 1800-talet, spelar en roll som i första hand förmedlare av lexikala enheter från andra språk till svenskan. Trots konflikter mellan Danmark och Tyskland, och i synnerhet Preussen, vilka kulminerade i kriget 1864 då Danmark förlorade Slesvig, påverkades den danska rättsvetenskapen av den tyska under perioden 1870–1910 (se Björne 2002:2, 457; jfr även Skautrup 1968: 277). Det vore märkligt om inte detta sakliga inflytande också lämnade vissa språkliga spår, vilka i sin tur kunde förmedlas till svenskan, särskilt med tanke på det allt mera intensiva samarbetet mellan jurister i Norden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (se Björne 2002: 22ff.).

Med detta lämnar jag för tillfället SAOB/OSA och går över till att behandla resultat för NEO/SO.

Tabell 8 och 9 nedan visar att ordlånen dominerar vad gäller NEO/SO, eftersom totalt 52 av 86 etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” avser ordlån (60,5 procent). Flertalet upplysningar gäller uppslagsord som har första belägg under 1800-talet. Liksom i avsnitt 4.3.2 ovan är latinet det språk som noteras för störst antal etymologiska upplysningar, och detta gäller totalvärdet, ordlån och möjliga begreppslån. Franskan kommer därefter beträffande ordlån, medan tyskan intar andraplatsen i fråga om möjliga begreppslån. Övriga språk noteras för få eller inga belägg. Holländska/nederländska och italienska har enbart belägg för ordlån, medan grekiska bara noteras för möjliga begreppslån.

¹ Se även Brunstad (2001:200–208) om ”Svensk purisme imot dansk och dansk-norsk” från mitten av 1800-talet. Denna kommer särskilt till uttryck i början av 1900-talet och i tidskriften *Språk och stil*, grundad år 1900.

TABELL 8. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för ordlån ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	2	12	–	1	–	3	26	–	–	3	48
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	1	3	12	–	1	–	3	29	–	–	3	52

TABELL 9. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för möjliga begreppslån ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	5	2	5	–	–	–	13	–	–	8	34
1900-t.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1800– 2000	1	5	2	5	–	–	–	13	–	–	8	34

Värdena i tabell 6–7 och tabell 8–9 ger delvis samma bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 och delvis olika bilder. Inverkan av andra språk är klart starkare under 1800-talet än under 1900-talet. Det är ett begränsat antal språk som utövar ett större inflytande under hela perioden, nämligen tyska, latin, franska och engelska. Bilden i avsnitt 4.2 ovan av ett juridiskt ordförråd som präglas av arvord förstärks ytterligare om man betraktar upplysningarna om ordlån i förhållande till det totala antalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”. Av 601 upplysningar avser 141 ordlån, dvs. 23,5 procent.

Utifrån de etymologiska upplysningarna för de 291 lexikala enheterna ur SAOB/OSA är de lånord som kommer till ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 främst möjliga begreppslån. Tyska är det språk som

förekommer mest frekvent i angivelserna om ”främmande ursprung”. Utifrån de etymologiska upplysningarna för de 74 lexikala enheterna ur NEO/SO dominerar i stället ordlånen, och latin är det språk som förekommer mest i upplysningarna. Främst danskans, men också norskans, inflytande är starkare enligt SAOB/OSA.

Av flera orsaker bör dock resultaten i tabell 6–9 ovan tolkas med stor försiktighet. De två ordböckerna/databaserna har inte lika stort utrymme för etymologiska upplysningar. Inte heller är ambitionerna att utreda de etymologiska förhållandena desamma. Möjligheterna att förteckna ett antal språk vid ett möjligt begreppslån, t.ex. ”jfr da., ty., eng., fra.”, är givetvis större än vid ett ordlån, t.ex. ”av lat.”. Också min manuella excerpering av vissa artiklar i SAOB/OSA kan inverka. Främst gäller detta artikeln **RÄTT** sbst2, som har gett ett större antal upplysningar om möjliga begreppslån från tyska (jfr avsnitt 4.2 ovan).

I materialet finns exempel på att beteckningar för en och samma företeelse kan lånas in från olika språk, vilket kan sägas avspegla ”lånordsströmningar”. Ett illustrativt fall är beteckningarna för den person som SAOB/OSA beskriver på följande sätt: ”person som erhållit l. i testamente insatts ss. mottagare av legat (i bet. 1)”. Beteckningarna är bildade genom avledningar till huvudordet **LEGAT**.

Först belagt är *legatarie* med första belägg 1752: ”efter lat. *legatarius*; jfr **DONATARIE**”. Därefter kommer *legatär* med första belägg 1837, ”efter fr. *légataire*, av lat. *legatarius* (jfr **LEGATARIE**)”, och slutligen *legatar* med första belägg 1871: ”efter t. *legatar*”. Utan uppgifter om långivande språk upptas dessutom *legator* som, liksom *legatar*, har första belägg 1871. Avledningen *legator* är bildat efter mönster av *donator* och uppges vara ”knappast br.”. Redaktionen av artikeln **LEGAT** avslutades 1939 (L 463).¹

I några fall har SAOB/OSA alternativa beteckningar för samma företeelse, och då kan även uppgifter om bruklighet ges. Sammansättningen *justitiemord* (1856), ”efter t. *justizmord*”, lämnas okommenterad, medan *rättsmord* (1898), ”jfr d. *retsmord*”, med samma betydelse sägs vara mindre brukligt (J 305; R 4041). Vidare ges en hänvisning till *justitiemord* vid uttrycket *juridiskt mord* i artikeln **MORD**. Liksom *rättsmord* uppges *juridiskt mord* (1831) vara mindre brukligt (M 1346). Redaktionen av artiklarna **RÄTT** sbst2 och **MORD** avslutades 1961 respektive 1945. Bedömningen av *rättsmord*, och *juridiskt mord*, som mindre brukliga stöds av att NEO/SO enbart har **JUSTITIEMORD** som upp-

¹ I mitt delmaterial med juridiska fackordböcker är det endast den äldsta av de tre beteckningarna, **LEGATARIE**, som förekommer som uppslagsord (Martinger 1998; Melin 2000).

slagsord: ”sedan 1856; efter ty. *Justizmord* med samma betydelse” (NEO 2).¹

Bilden av lånorden i det allmänspråkliga delmaterialet kan differentieras ytterligare. I avsnitt 4.4.1 och 4.4.2 nedan behandlas därför ordlån och möjliga begreppslån i ordböckerna/databaserna utifrån olika långivande språk. Språk som noteras för endast något eller några belägg i tabell 6–9 ovan kommenteras dock inte vidare (jfr avsnitt 4.3.2 ovan).

4.4.1. Ordlån

4.4.1.1 . Inledning

Ordlånen i det allmänspråkliga delmaterialet kan vara mer eller mindre anpassade till svenskan (jfr avsnitt 6.3 nedan om citatlån). Några exempel är det franska **FORCE MAJEURE** och det latinska **LEX** respektive det latinska **TRADITION** (*traditio*, till *tradere* ’överlämna’) och det tyska **MUTA IN** (*muten* ’ansöka’, till *Mut* ’mod’) (NEO 1–3).

Ordlån kommer in i svenskan under undersökningsperioden, men enstaka ordlån försvinner förmodligen ur bruk under perioden (jfr Lange 2002:13:12–17; Edlund & Hene 1992:137f.). Ett relativt klart exempel är **KAUTSCHUKPARAGRAF** gentemot **GUMMIPARAGRAF**, även om det inte helt kan uteslutas att **KAUTSCHUKPARAGRAF** är ett begreppslån i svenskan, och då ett översättningslån. För **KAUTSCHUKPARAGRAF** ger NEO/SO den etymologiska informationen ”sedan 1890; av ty. *Kautschukparagraf* med samma betydelse” och för **GUMMIPARAGRAF** meddelas ”sedan 1969; se **kautschukparagraf**”) (NEO 2; NEO 1; jfr avsnitt 3.2 ovan om lexikalisering och orddöd).² En sökning i Språkbankens konkordansmaterial ger inga träffar för söksträngen *kautschukparagraf** men 12 för *gummiparagraf**. Samtliga träffar hör hemma i pressmaterial. Det tyska ordlånet *kautschukparagraf* har sannolikt ersatts av begreppslånet *gummiparagraf* under 1900-talet.

¹ Även danska *justitsmord* uppges vara ett lån från tyska (se Skautrup 1953:422). SAOB:s två belägg för *rättsmord* är hämtade från två svensk-finska lexikon från 1898 och 1939. Sammansättningen *rättsmord* är i sin tur, genom ett översättningslån, sannolikt upphov till finskans *oikeusmurha* ’rätt-mord’. I dagens finlandssvenska uppges dock *rättsmord* vara ytterst sällsynt och precis som i sverigesvenskan används *justitiemord* (Henrik Bruun och Dan Frände, personlig kommunikation).

² Fackordboken *Juridikens begrepp* upptar ”**GUMMIPARAGRAF**” som uppslagsord, hänvisar till **GENERALKLAUSUL** och ger där upplysningen ”General-klausuler kallas ibland ’gummiparagrafer’” (Melin 2000).

4.4.1.2. *Latin som långgivande språk*

De lexikala enheter ur SAOB/OSA där latin anges som ensamt eller ett av flera långgivande språk vid ordlån är ojämnt fördelade i alfabetet. Under **A–E** finns 20 och under **K–O** 17 enheter, medan antalet lexikala enheter under **F–J** är 6 och de under **P–S** uppgår till 8. Exempelvis återfinns huvudorden **ABOLITION**, **ALIBI**, **ALTERNATIV** i uttrycket *alternativ obligation*, **ASSIGNAT**, **ASSIGNATARIE** och **ASSIGNATOR** under bokstaven **A** (A 14; A 921; A 1164; A 2515; A 2516; A 2517). NEO/SO uppvisar en liknande bild, eftersom 22 av de 30 ordlån där latin förekommer hör hemma i den första halvan av alfabetet. Här kan man anta att den mindre ordboken har haft den större som utgångspunkt. I materialet uppträder latin som ensamt långgivande språk och tillsammans med andra språk, främst engelska och franska.

Däremot finns det inga tydliga mönster när det gäller rättsområden (jfr Mattila 2000:293f.). I SAOB/OSA finns det möjligen en dominans för civilrätt, såväl civilrättsliga förhållanden i allmänhet som olika underavdelningar till civilrätten, bland annat familjerätt. Till civilrätten generellt hör **EXHIBITION**, ”företeende l. uppvisande av sak l. urkund l. handling. (jfr **EDITION 1**) inför domstol”, medan **NUPTURIENT** hör till familjerättens område: ”person som (hos myndighet anmält att han l. hon) ämnar ingå äktenskap; särsk. i pl.” (E 830; N 790). Också lexikala enheter som hör hemma på den offentliga rättens område i vid bemärkelse (inklusive straffrätt, processrätt och skatterätt) förekommer. Ett exempel är huvudordet **ABOLITION**, som återfinns i huvudtiteln på denna rapport: ”(Benådning) kan ... meddelas före fulländad ransakning och kallas då med särskildt namn Abolition” (A 14; se t.ex. Landqvist (2000:61ff. med anförd litteratur) om indelning i rättsområden).

4.4.1.3. *Franska som långgivande språk*

Av de totalt 11 ordlånen från franska ur SAOB/OSA hör 8 hemma på straffrättens (inklusive fångvårdstermer) och processrättens område (jfr avsnitt 4.3.2 nedan om inverkan av fransk straffrätt på svensk rätt). Ingen motsvarande koncentration finns beträffande NEO/SO.

4.4.1.4. *Tyska som långgivande språk*

De tyska ordlånen bland de lexikala enheterna ur SAOB/OSA är koncentrerade till den första halvan av alfabetet, och det är blott en lexikal

enhet av tolv som hör hemma i den senare delen, sammansättningen *rättshavare* (R 4031). Tyska är ensamt långgivande språk i sex fall. Dessa är huvudordet **FIDEIKOMMITTERA**, sammansättningarna *bruksrätt* och *jaktföljd*, avledningen *legatar* samt uttrycket *tyst bolag* (F 497; B 4329; J 49; L 463; B 3783). De tyska ordlånen ur NEO/SO är **IDEELL**, **KAUTSCHUKPARAGRAF** och **MUTA IN** (NEO 2; jfr avsnitt 4.4.1.1. ovan om *kautschukparagraf*).

4.4.1.5. Engelska som långgivande språk

Som framkommer i avsnitt 4.4 ovan spelar engelska en ytterst blygsam roll i fråga om SAOB/OSA beträffande ordlån, medan antalet lexikala enheter med upplysningar om ”engelska” ordlån är något större vad gäller NEO/SO.

Två av de tre engelska ordlånen ur NEO/SO avspeglar mer eller mindre exklusiva anglo-amerikanska rättsliga förhållanden: **HABEAS CORPUS-AKT** och **JURY** (NEO 1; NEO 2).¹ Detsamma gäller för övrigt alla utom ett av de möjliga begreppslånen från engelska: **KORSFÖRHÖR**, **KORSFÖRHÖRA**, **KRONJURIST** och **KRONVITTNE** (NEO 2).² I fråga om **HABEAS CORPUS-AKT** och **JURY** förekommer också latin respektive fornfranska i de etymologiska upplysningarna (se avsnitt 4.3.3 ovan).

Av dessa lånord upptas endast sammansättningen *korsförhör* i SAOB/OSA, där den är markerad som en juridisk term, <jur.>. I etymologi-parentesen nämns danska och engelska, ”jfr d. *krydsforhør*, eng. *cross examination*”.³ Ordet används i det engelska processystemet och betydelsen är:

¹ I tryckfrihetsmål förekommer dock jury också i Sverige (se t.ex. *Norstedts juridiska handbok* 1994:963f.).

² Undantagen är ordlånet **ROYALTY**, ”ersättning till innehavare av (viss) tillgång för utnyttjande av denna [...] sedan 1913; av eng. *royalty* ’kunglig rättighet; royalty’, till *royal* ’kunglig’; jfr **rojalism**” (NEO 3), och det möjliga begreppslånet **DYNAMITARD**: ”person som använder sprängämnen i brottsligt syfte t.ex. för kassaskåpsprängning [...] sedan 1890; jfr eng. *dynamitard* med samma betydelse” (SO).

³ Enligt Skautrup (1953:422) är *krydsforhør* ett nybildat ord i danskan.

förhör som anställes med ett av part påkallat vittne l. med parten själv gm motparten l. dennes advokat; äv. (i sht vard.) i utvidgad anv., i fråga om sv. förh.: snärjande l. noggrant förhör. (K 2491)¹

Också *korsförhöra* återfinns i artikeln **KORS** och upplysningar om begreppslån från danska och engelska ges. Men *korsförhöra* saknar märkning om ämnesområde, och det anförda språkprovet är hämtat ur C.J. Backmans översättning från 1871 av Charles Dickens *Pickwick-klubbens efterlemnade papper*. Detta är ett bra exempel på att man kan diskutera vilka lexikala enheter i ett visst språk, i detta fall svenska, som bedöms tillhöra ett ämnesområdes ordförråd, i detta fall juridikens, och vilka som inte bedöms göra detta (jfr diskussionen i avsnitt 3.1 och 3.3.1 ovan).

4.4.2. Möjliga begreppslån

4.4.2.1. Inledning

De möjliga begreppslånen i det allmänspråkliga delmaterialet är till allra största delen översättningslån, medan betydelselånen är mycket få. Detta är den väntade fördelningen i fråga om begreppslån i svenskan (jfr t.ex. Stålhammar 2002:30, 37). Liksom i fråga om ordlånen i avsnitt 4.4.1 aktualiseras i en del fall frågan om lexikalisering och eventuell orddöd. Ett exempel är uttrycket (*åtgärd av*) *högre hand* i förhållande till *force majeure*.

I artikeln **HAND** i SAOB/OSA finns (*åtgärd av*) *högre hand*, *force majeure*, medan *force majeure* inte förekommer i artikeln **FORCE** (H 249, redaktionen avslutad 1930; F 1105, redaktionen avslutad 1925). De båda tillhörande språkproven i artikeln **HAND** är från 1847 och 1914: ”Krig och åtgärder af högre hand. *FörslSjöl.* 1847, § 231” och ”Termen force majeure ... plägar i svenskt juridiskt språkbruk återgifvas med uttrycket ’åtgärd af högre hand’. *PT* 1914, nr 222, s. 3” (H 274). NEO/SO har enbart det franska ordlånet **FORCE MAJEURE** som uppslagsord (NEO 1). Detta antyder att översättningslånet (*åtgärd av*) *högre hand* mer eller mindre har försvunnit ur svenskan under 1900-talet, medan ordlånet *force majeure* alltjämt lever i högönsklig välmåga (jfr

¹ I en huvudförhandling i Sverige talar man vanligen om *förhör* och *motförhör* (jfr *Norstedts juridiska handbok* 1994:862f.).

PM 1996:4, s. 34).¹ **FORCE MAJEURE** är uppslagsord i samtliga fyra fackordböcker i mitt andra delmaterial. Här kan dock nämnas att **HÖGRE HAND**, ”detsamma som force majeure”, är uppslagsord i de båda upplagorna av *Juridikens termer* (1958, 1992) som ingår i mitt fackspråkliga delmaterial. Däremot saknas frasen i *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998) och *Juridikens begrepp* (2000).

4.4.2.2. Tyska som långivande språk

De många lexikala enheterna i delmaterialet, i första hand ur SAOB/OA, där tyskan uppträder vid möjliga begreppslån kan sorteras i tre grupper. Den första innehåller lexikala enheter där tyska uppträder tillsammans med ett eller flera andra språk, ofta engelska, franska eller latin. Den andra gruppen innehåller enheter där tyska och danska förekommer tillsammans i etymologiparenteserna, och den tredje är de lexikala enheter där tyskan anges vara ensamt långivande språk. De förhållandevis få möjliga begreppslånen med tyska ur NEO/SO tillhör främst den tredje gruppen.

Som representant för de många ”tyska” översättningslånen väljer jag *kabinettsjustis*: ”jfr ty. *kabinettsjustiz*] [...] ingripande av regeringen i rättsskipningen (t.ex. gm order utgående från en enväldig monark) [...]” (K 17). Det finns inga klara tendenser beträffande de tyska möjliga begreppslånen och rättsområden. Däremot kommer många belägg från sammansättningar med *rätt(s)*- och ett antal belägg från sammansättningar med *konkurs*-, *process*-, *regress*-, *sak*- och *straff*- (jfr avsnitt 3.4.1 om excerperade artiklar).

Majoriteten av de ”tyska etymologiska upplysningarna” vid möjliga begreppslån hör hemma vid lexikala enheter med första belägg under 1800-talet, men det finns också sådana vid ”1900-talslån”. Den yngsta lexikala enheten ur SAOB/OA med etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” över huvud taget är sammansättningen *solennitetsvittne*, ”jfr t. *solennitätszeuge*” (S 8708). Sammansättningen anges ha två betydelser och är försedd med två ämnesområdesuppgifter. *Solennitetsvittne* är dels en rättshistorisk term, <rättshist.>, med första belägg i svenskan 1911, dels en juridisk term, <jur.>, med första belägg 1958. De båda betydelserna anges på följande sätt:

¹ Jfr avsnitt 3.1 ovan om orddöd, Lange (2002:12–15) om ”Språklig dynamik som uppstår vid ordinlån” samt Edlund & Hene (1992:137f.).

vittne vars närvaro vid företagandet av en rättshandling var en nödvändig förutsättning för att viss föreskriven solennitet skulle anses vara iakttagen l. full gjord; äv. i överförd anv., om rättsform som krävde närvaro av solennitetsvittnen (i ovan angiven bet.).

i utvidgad anv. av **1**, allmännare: vittne (i sht vid upprättande av testamente) som utgör en nödvändig förutsättning för att en rättshandling skall anses giltig.

4.4.2.3. *Engelska och franska som långivande språk*

Engelska och franska uppträder tillsammans vid ett antal möjliga begreppslån ur SAOB/OSA, ibland också med andra långivande språk. Ett exempel är huvudordet **OPTANT**, som är markerad som en folkrättslig term, <folkrätt>. I den etymologiska parenteserna nämns tyska, engelska och franska, och betydelsen hos **OPTANT** är:

person i ett avträtt landområde vilken gm option bibehållit sin medborgarrätt i den stat han förut tillhörde (i vissa fall med skyldighet att inom viss frist utflytta från det avträdde området). (O 1059)

Antalet möjliga begreppslån där enbart engelska respektive franska nämns är litet, nämligen 4 respektive 5. Exempel är de båda folkrättsliga termerna *opiumkonvention(en)* respektive *slutprotokoll* (O 1045; S 6859). De möjliga begreppslånen ur NEO/SO där engelska och franska uppträder är få. De engelska och franska möjliga begreppslånen har ingen påtaglig koncentration till något speciellt rättsområde (jfr avsnitt 4.3.2 ovan om inverkan av fransk och amerikansk straffrätt).

4.4.2.4. *Danska och norska som långivande språk*

Vid ett antal lexikala enheter hämtade ur SAOB/OSA uppträder danska och norska som källor för möjliga begreppslån i svenskan.¹ Danska och norska förekommer ensamma och tillsammans i etymologiparenteser. De båda grannspråken uppträder också i kombination med tyska. De olika möjligheterna har följande antal belägg: danska och tyska (28), danska (12), danska och norska (4), norska (3), norska och tyska (1) samt danska, norska och tyska (1). Flertalet av de lexikala enheterna är

¹ NEO/SO har ett enda belägg för danska tillsammans med tyska: **ÖVERGREPP** (NEO 3).

sammansättningar med *rätt(s)*- eller avser specifika nordiska förhållanden. Exempel på den senare kategorin är sammansättningen *regeringsadvokat*, ”jfr nor. *regjeringsadvokat*, t. *regierungsadvokat*”, med följande betydelsebeskrivning:

(om utländska förh.) advokat i (delstats)regerings tjänst; särsk. (i Norge): advokat som är statens (regeringens) ordinarie juridiske rådgivare o. för dess talan inför rätta. (R 792)

Huvudordet **RÅDIGHET** kan vara ett exempel på ett av de mycket få betydelselånen i det allmänspråkliga delmaterialet. Till den tredje och fjärde av fem betydelser för ordet anges att dessa sannolikt är inlånade från danskan. Båda betydelserna är försedda med upplysningen ”i sht *jur.*”, och definitionerna är som följer:

rätt att bestämma l. förfoga l. disponera över l. att efter egen önskan styra o. ställa med l. begagna ngt, förfoganderätt, dispositionsrätt [...]

(fysisk, faktisk) möjlighet att disponera l. förfoga över ngt, disposition, förfogande; tillgång till ngt; äv. oeg. l. bildl., i fråga om tillgång till ngt mer l. mindre abstrakt; särsk. i sådana uttr. som *ngn har ngt till sin rådighet* l. *ngt står till ngns rådighet*, ngn förfogar över l. har tillgång till ngt; *ngn har rådighet över ngt*, ngn förfogar över ngt osv. l. (i sht *jur.*) har ngt i sin hand l. besitter ngt i fysisk mening; *ställa ngt till ngns rådighet*, till ngns disposition [...] (R 3574)

4.4.2.5. *Latin som långivande språk*

I båda ordböckerna/databaserna har de möjliga begreppslånen från latin vanligen första belägg under 1800-talet, och det är en enda lexikal enhet där första belägg anges till 1900-talet. Denna är sammansättningen *sak-sammanhangsforum* med första belägg 1918: ”jfr lat. *forum continentiae causarum*” (S 169). Latin förekommer som ensamt långivande språk och i kombination med andra språk. Liksom för de ordlån där upplysningar om latin ges finns det en koncentration av lexikala enheter till den första halvan av alfabetet (se avsnitt 4.4.1.2 ovan).

4.5. Sammanfattning

I detta kapitel redovisas olika delundersökningar som har *arvord* och *lånord* i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 som gemensamt

tema. Arvorden är i klar majoritet i mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Särskilt gäller detta för 1900-talet, och flertalet lexikala enheter där etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” ges har första belägg under 1800-talet. Detta är ett väntat resultat, då juridik – till skillnad från exempelvis ekonomi, elektroteknik och medicin – är ett ämnesområde med klar nationell förankring.

Ordförrådet inom juridikens ämnesområde följer den generella utvecklingen för lånord i svenskan i den meningen att tyska är en viktig källa för lånord, främst under 1800-talet men också under första halvan av 1900-talet. Franska utövar ett visst inflytande som långgivande språk, i första hand under 1800-talet. Däremot är inflytandet från engelska mera begränsat, och det såväl under 1800-talet som 1900-talet. Mera speciellt för juridikens område är att latin, främst under 1800-talet, spelar en viktig roll i den lexikala utvecklingen, antingen direkt eller förmedlat genom andra språk, främst engelska, franska och tyska. Också danska påverkar det juridiska fackspråket under undersökningsperioden, antingen som direkt långgivande språk eller som förmedlare av lånord från andra språk, i första hand tyska.

Flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” vid lånord i materialet avser möjliga begreppslån. Det viktigaste långgivande språket beträffande sådana lån är tyska. Även franska, engelska och danska är betydelsefulla i detta sammanhang. Flertalet etymologiska upplysningar om ordlån gäller latin. Också franska och tyska noteras för ett antal sådana upplysningar under hela undersökningsperioden 1800–2000.

De resultat som presenteras i det här kapitlet kan delvis förklaras utifrån språkliga faktorer, delvis utifrån icke-språkliga. De senare faktorerna kan främst sökas i rättsliga förhållanden under undersökningsperioden, men i vissa fall kan också samhällsliga förhållanden i stort spela in.

I de olika delundersökningarna uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan SAOB/OSA och NEO/SO samt inom de båda ordböckerna/databaserna utifrån språkliga och icke-språkliga faktorer. Likaså jämförs resultaten med tidigare studier som är relevanta i sammanhanget. I samband med redovisningen av resultaten är frågor om lexikalisering och orddöd ofta aktuella.

5. Inhemsk ordbildning

5.1. Inledning

I det närmast föregående kapitlet stod lånorden i ett svenskt juridiskt ordförråd i fokus. I detta kapitel är det den inhemska ordbildningen, i första hand sammansättning och avledning, som studeras (jfr t.ex. Mårtensson 1988:161–171 om tendenser i inhemska ordbildning under 1900-talet). Närmare bestämt skall följande aspekter på det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO studeras: förekomsten av olika ordklasser bland de lexikala enheterna med första belegg 1800–2000, förekomsten av olika typer av inhemska ordbildning under perioden samt några formella-morfologiska och semantiska aspekter på nybildningarna (jfr Malmgren 2000:7–12). Utgångspunkt för delundersökningarna i avsnitt 5.2 och 5.3 nedan är de följande frågorna.

Flertalet av nyorden med första belegg 1800–1995 i NEO är substantiv, och denna ordklass följs av verb, adjektiv och adverb (se Lange 2001:4). Även i svenska terminologiska ordlistor svarar substantiv för flertalet uppslagsord/termposter (se Törnqvist 1998:111f.; Pilke 2000:286). I facktexter generellt spelar verb en förhållandesvis underordnad roll som betydelsebärande termer, medan substantiv – särskilt verbal-substantiv för att uttrycka handlingar och händelser – har stor betydelse (se Nordman 1992:61, 88). Tematiskt nödvändiga adjektiv bör dominera i facktexter, medan ”de beskrivande adjektiven inte spelar någon framträdande roll i den typen av text” (Nordman 1992:117). Frågan är vilken bild som mitt allmänspråkliga delmaterial ger av ordklassfördelningen bland nybildningarna i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000.

Liksom i andra germanska språk är sammansättningar mycket vanliga i svenskan, och sammansättningar bildas ofta och gärna såväl i allmänspråket som i olika fackspråk (se t.ex. Liljestrand 1993:32ff. resp. Pilke 2000:279). Rimligtvis dominerar sammansättningarna också i ett juridiskt ordförråd jämfört med andra typer av nybildningar. I detta sammanhang är det dock av intresse att undersöka proportionerna mellan olika typer av nybildningar i materialet: enkla ord, sammansättningar,

avledningar, ellipser, akronymer och fraser. Vidare är det intressant att se närmare på i första hand de enkla ord, sammansättningar, avledningar och fraser som ingår i materialet.

Det är ovanligt med nybildade enkla ord i svenskan, utan nya enkla ord är mestadels lånord. De exempel som finns på nya enkla ord från 1900-talet hör vanligen hemma i barnspråk eller skönlitteratur, t.ex. *spunk* i Astrid Lindgrens *Pippi Långstrump* (se Liljestränd 1993:9). Nybildade inhemska enkla ord bör vara sällsynta inom juridikens område, men frågan är om ämnesområdets bundenhet ”vid språk och rum” (Laurén 1993:118) ändå gör att sådana uppträder.

Flertalet svenska sammansättningar är nominala, dvs. de har ett substantiv som slutled. Bildningen av verbala, adjektiviska och participiella sammansättningar styrs av mer eller mindre starka restriktioner (se Malmgren 2000:10). Frågan är hurdan situationen är i mitt delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Förekomsten av olika avledningssuffix uppmärksammas i studier av olika svenska fackspråk (se t.ex. Nordman 1992:93–96; Pettersson 1992:156f.; Pilke 2000:286f.). Bland annat konstaterar Marianne Nordman (1992:96) att juridikens teknolekt har ett överskott på verbalsubstantiv på *-an* och *-else* i förhållande till andra undersökta fackspråk. Följaktligen bör det vara väl värt att studera olika avledningssuffix i mitt allmänspråkliga delmaterial.

Fraser kan vara ett problem i allmänspråkliga ordböcker, då lexikografen kan möta svårigheter när det gäller att avgöra vilka ordkombinationer som skall ingå i ordboken i fråga och under vilka uppslagsord de skall uppföras. Ordboksanvändaren kan för sin del ha problem med att finna den ordkombination som han eller hon söker (se Svensén 1987:55). Av denna anledning kan det vara intressant att se närmare på fraser i mitt material. Det finns även en annan anledning till att de kan vara värda att studera. Nina Pilke (2000:280) konstaterar nämligen att flerordstermer är vanligare i den juridiska fackordlistan än i övriga ordlistor som ingår i hennes undersökning av fackordlistor för olika ämnesområden. Detta antyder att fraser kan vara vanligare, och möjligen även viktigare, inom juridikens område än inom teknikens och medicinens.

Detta kapitel ägnas alltså den (huvudsakligen) inhemska ordbildningen, men gränsen mellan inhemska ordbildning och ordbildning där andra språk utövar ett inflytande kan vara mycket svår att dra (se Malmgren 2000:7; Lange 2002:18–21). Jag försöker inte upprätta eller upprätthålla någon sådan gräns, utan i de delundersökningar som redovisas i kapitlet arbetar jag med hela det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Underlaget för delundersökningarna utgörs därmed av såväl de lexikala enheter som är försedda med en eller flera

upplysningar om ”främmande ursprung” och de som saknar sådana upplysningar. Antalet lexikala enheter framgår av tabell 10 nedan.

TABELL 10. *Lexikala enheter ur SAOB/OSA och NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet med första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	SAOB/OSA	NEO/SO	Totalt
1800-talet	992 64,2 %	296 64,5 %	1.288 64,3 %
1900-talet	552 35,8 %	163 35,5 %	715 35,7 %
1800–2000	1.544 100,0 %	459 100,0 %	2.003 100,0 %

Tabell 10 visar en stor överensstämmelse mellan SAOB/OSA och NEO/SO i fråga om procentandelen lexikala enheter med första belägg under 1800-talet respektive 1900-talet. Av det totala antalet lexikala enheter i det allmänspråkliga materialet utgör nyorden med första belägg under 1800-talet runt två tredjedelar och de med första belägg under 1900-talet cirka en tredjedel (64,3 resp. 35,7 procent).

Siffrorna i tabell 10 kan möjligen tolkas som att uppbyggnaden av det juridiska fackspråket är mera intensiv under 1800-talet. En sådan tolkning får ett visst stöd av att ett antal ämnesområden i NEO, inklusive juridik, noteras för ett större antal nyord under 1800-talet än under 1900-talet (se Lange 2001:9, 19f.). Bedömningen av utvecklingen för ämnesområdet juridik får även delvis stöd av uttalanden i den rättsvetenskapliga litteraturen.

En allmänt accepterad uppfattning bland jurister uppges nämligen vara att en blomstringstid inleds för den svenska juridiska vetenskapen från 1870-talet, dvs. den sista fjärdedelen av 1800-talet (se Sundell 1987:38). En sådan utveckling kan också tänkas innebära en mera intensiv utveckling av det juridiska språket genom lån och inhemsk ordbildning. Lars Björne (2002:119f.) konstaterar dock att den svenska rättsvetenskapen inte når upp till den dansk-norskas nivå under perioden 1870–1910, även om det ”vore [...] överdrivet att tala om någon egentlig kris i den svenska rättsvetenskapen från och med 1870-talet” (jfr Björne

1998:428 om förhållandena under perioden 1815–1870). Det är först genom Uppsalaskolan som svensk rättsvetenskap får nordisk betydelse (se Björne 2002:458).¹

Trots allt är det återigen nödvändigt att påminna om de omständigheter som gäller materialet och som kan inverka på resultaten. SAOB/OA har en bättre täckning av 1800-talets lexikala förhållanden än av 1900-talets. NEO/SO har ett mera begränsat omfång än SAOB/OA. De båda ordböckerna/databaserna är inte fackordböcker utan allmänordböcker (se avsnitt 3.3.1 och 4.2 ovan). Följaktligen är det inte möjligt att utifrån värdena i tabell 10 med full säkerhet säga om juridikens område faktiskt har en starkare lexikal tillväxt under 1800-talet än under 1900-talet.

5.2. Nybildningarnas ordklassstillhörighet

Av tabell 11 och 12 nedan framgår ordklassfördelningen i mitt allmänspråkliga delmaterial med substantiv, verb, adjektiv, particip och adverb. I enligt med *Svenska Akademiens grammatik* räknas alltså particip som en egen ordklass. Till denna förs presensparticip och perfektparticip med verbal eller adjektivisk betydelse (se SAG 2, s. 582f.).

Klassificeringen av de lexikala enheter som består av ett enda textord är sällan problematisk. De fraser som finns, främst hämtade ur SAOB/OA, klassificeras efter det aktuella huvudordet/uppslagsordet. Följaktligen förs exempelvis fångvårdstermen, <fångv.>, ”uttr. (*det*) irländska (*straff*)systemet [...]” i artikeln **IRLÄNSK** till adjektiven (I 1152). Akronymerna **JK** och **JO** är egna uppslagsord i både NEO och SO, medan **JUSTITIEKANSLER** och **JUSTITIEOMBUDMAN** enbart förekommer som uppslagsord i den tryckta ordboken.²

¹ Se t.ex. Inger (1988:256) och bidragen i Strömholm (1978) om den rättsfilosofiska riktning som benämns *Uppsalaskolan* alternativt *Uppsalafilosofin*.

² Det finns inga andra akronymer i det allmänspråkliga delmaterialet som är egna uppslagsord, även om det finns andra ”juridiska” akronymer i detta. Så nämns *MBL*, *mbl* vid **MEDBESTÄMMANDELAGEN** (NEO 2). Jfr Tiersma (1999:137f.) och Pilke (2000:280) om akronymer i juridiskt språk respektive som juridiska termer.

TABELL 11. *Ordklasstillhörighet för de lexikala enheter ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	Subst.	Verb	Adj.	Part.	Adv.	Totalt
1800-talet	870 87,7 %	23 2,3 %	74 7,5 %	22 2,2 %	3 0,3 %	992 100,0 %
1900-talet	475 86,1 %	13 2,3 %	40 7,2 %	22 4,0 %	2 0,4 %	552 100,0 %
1800–2000	1.345 87,1 %	36 2,3 %	114 7,4 %	44 2,8 %	5 0,3 %	1.544 99,9 %

TABELL 12. *Ordklasstillhörighet för de lexikala enheter ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	Subst.	Verb	Adj.	Part.	Adv.	Totalt
1800-talet	224 75,7 %	28 9,5 %	32 10,8 %	9 3,0 %	3 1,0 %	296 100,0 %
1900-talet	145 88,9 %	9 5,5 %	6 3,7 %	3 1,8 %	– –	163 99,9 %
1800–2000	369 80,4 %	37 8,1 %	38 7,3 %	12 2,6 %	3 0,7 %	459 100,0 %

Tabell 11 visar att substantiven dominerar starkt bland nybildningarna ur SAOB/OSA, då nästan nio tiondelar av dessa under hela undersökningsperioden är substantiv (87,1 procent). Den näst största gruppen är adjektiv med 7,4 procent, medan particip, verb och adverb svarar för obetydliga andelar med mellan 2,8 och 0,3 procent av det totala antalet nybildningar hämtade ur ordboken/databasen. Förutom participen, som svarar för 2,2 respektive 4,0 procentenheter av nybildningarna under respektive tidsperiod, finns det inga större skillnader beträffande den procentuella fördelningen mellan ordklasserna för 1800-talet och 1900-talet.

Liksom för SAOB/OSA spelar substantiven den kvantitativt största rollen bland nybildningarna ur NEO/SO. Av tabell 12 framgår att substantivens andel under hela undersökningsperioden är nästan exakt fyra femtedelar av det totala antalet nyord (80,4 procent). Verben och adjektiven svarar för runt 8 procentenheter vardera, medan participens och adverbens procentandelar är 2,6 respektive 0,7. Substantiven har en ännu starkare position under 1900-talet, medan verben, adjektiven och participen har en svagare ställning än under 1800-talet.

Ordklassfördelningen i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån tabell 11 och 12 är den i stort sett väntade. I NEO är det totala antalet nyord med första belägg 1800–1995 i första hand substantiv, i andra hand verb, i tredje hand adjektiv och i fjärde hand adverb (se Lange 2001:4). I mitt material kommer dock adjektiven på andra plats och verben på tredje. En förklaring till de många substantiven i mitt material bör vara svenskans lätthet att bilda substantiviska sammansättningar (se t.ex. Liljestränd 1993:39).

En andra, kompletterande, förklaring är traditionen bland terminologer att främst betrakta substantiv som termer, medan ord från andra ordklasser mera ogärna ses som sådana (se Pilke 2000:65, 286f.). Denna tradition kan avspegla sig också i allmänspråkliga ordböcker som SAOB och NEO.

En tredje, kompletterande, förklaring bör vara substantivens stora betydelse i facktexter och fackspråk generellt jämfört med verbens och adjektivens (se Nordman 1992:61, 88, 129). En illustration till detta förhållande erbjuder Roger Reidingers undersökning av svenska, danska och tyska genteknologiska termer. Substantiven dominerar klart vad gäller alla tre språken, även om deras dominans är något större beträffande svenskan än i fråga om danskan och tyskan (se Reidinger 1997:60f.).

Härnäst kommer jag att behandla några detaljresultat utifrån tabell 11 och 12. I underavsnitten 5.2.1–5.2.5 diskuteras ett antal sådana resultat i fråga om de fem aktuella ordklasserna: substantiv, adjektiv, verb, particip och adverb.

5.2.1. Substantiv

Som framkommer ovan dominerar substantiven starkt bland nybildningarna, vilket är ett förväntat resultat. Flertalet substantiv är mycket precisa och hör hemma inom olika delar av juridikens ämnesområde. Precisionen skapas främst med hjälp av flera rotmorfem och/eller avlednings-

morfem i varje substantiv. Två exempel från processrättens område är **RÄTTEGÅNGSBITRÄDE** och **SAKFRAMSTÄLLNING** (NEO 3). Ett mindre antal substantiv, de flesta hämtade ur NEO/SO, har anknytning till rättsliga förhållanden utan att de för den skull kan sägas vara exklusiva juridiska facktermer. Vissa av dem har uppgifter om ”vardaglig stilnivå”, medan andra saknar sådana. Exempel är **STÖT** i betydelsen ’inbrott’ (första belägg 1910) respektive **FIFFEL** (1947): ”verksamhet som är på gränsen till olaglig el. över denna gräns; vanl. i mindre skala; spec. om ekon. verksamhet <vard.>” (NEO 3; NEO 1).

Med två undantag upptas alla substantiv i delmaterialet i sin singularform. Undantagen är **DIGESTER** och **IMPONDERABILIER**. För **DIGESTER** ges följande betydelsebeskrivning:

benämning på den andra, en ordnad samling af rättslärdes utlåtanden innehållande hufvuddelen af kejsar Justinianus’ kodifikation af den romerska rätten, ’Corpus juris civilis’; äfv. (med grekisk benämning) kallad **PANDEKTER**.

Första belägget är från 1844, och i artikeln **DIGESTER** (slutredigerad 1912) uppges även att den latinska formen *digesta* är vanligare än *digester* (D 1281).

I artikeln **IMPONDERABILIER** återfinns uttrycket *immission av imponderabilier* (utan tillhörande språkprov) med en hänvisning till **IMMISSION**. I denna artikel ges följande betydelsebeskrivning och språkprov:

förhållandet att en fastighet avbördar olägenheter (ss. rök, giftiga gaser, buller o.d.) på en annan; äv. o. urspr. i det fullständigare uttr. *immission av imponderabilier*; äv. konkretare.

Förbudet mot immissioner (*i den tyska civillagen*) gäller ..., om intrånget är väsentligt och icke härrör från ett vanligt nyttjande af den fastighet, från hvilken immissionen utgår. *FörslJordab.* 3: 176 (1909).

Liksom i fråga om **DIGESTER** kan även den latinska formen, i detta fall *imponderabilia*, användas. Redaktionen av artiklarna **IMPONDERABILIER** och **IMMISSION** avslutades 1933 (I 244; I 229).

I materialet finns självfallet både konkreta och abstrakta substantiv, t.ex. *bevisvittne* (första belägg 1894) och *bevisvärde* (1882) (B 2303). I vissa fall finns det en ”symmetri”, då båda parterna i en rättsligt reglerad kontext uppträder. Ett fall är *hemgiftsgifvare* och *hemgiftstagare* i artikeln **HEMGIFT** (H 744). De båda sammansättningarna har första belägg i S.R.D.K. Olivecronas arbete *Om lagbestämd giftorätt i bo* (1851).

Vanligare är emellertid att ett antal substantiv bildar en betydelsemässigt sammanhörande grupp genom att de är sammansättningar med en gemensam första led. Ett exempel ur SAOB/OSA är *nyttjanderättsavtal*, *nyttjanderättsinnehavare* och *nyttjanderättsinteckning* med första belägg 1874, 1891 respektive 1874 (N 912). Exempel finns också i NEO/SO, bland annat 1900-talssubstantiven **SAKPRÖVNING**, **SAKSÖKANDE** och **SAKSÖKERI** (NEO 3).

Den nyare ordboken/databasen NEO/SO erbjuder vissa möjligheter att följa rättsutvecklingen och samhällsutvecklingen i stort när man närmare studerar två grupper av substantiv i dem. Det är fråga om beteckningar på rättsvårdande institutioner och beteckningar på enskilda lagtexter och större lagverk.

Bland de rättsvårdande institutionerna märks främst de följande med första belägg inom parentes: **DOMSTOLSVERK** (sedan 1975), **JK**, **JUSTITIEKANSLER** (troligen sedan cirka 1810), **JO**, **JUSTITIEOMBUDSMAN** (troligen sedan cirka 1810), **LÄNSRÄTT** (sedan 1970-talet), **LÄNSSKATTERÄTT** (sedan 1967), **MARKNADSDOMSTOL** (sedan 1971), **REGERINGSRÄTT** (sedan 1909), **TINGSRÄTT** (sedan 1971 i nuvarande betydelse) och **VATTENDOMSTOL** (sedan 1912). De olika institutionerna inrättades givetvis ungefär vid de angivna tidpunkterna. Exempelvis tillkom JO, Justitieombudsmannen, genom 1809 års regeringsform och Regeringsrätten inrättades 1909 (se Modéer 1993:131, 185). Benämningen *Justitieombudsmannen* har genom 1974 års regeringsform ersatts med *Riksdagens ombudsmän*, även om den tidigare benämningen fortfarande används (se t.ex. Bergström et al. 1992).

I några fall kan man notera mindre skillnader mellan uppgifterna om första belägg i NEO/SO och i juridisk litteratur. Ett exempel är uppslagsordet **VATTENDOMSTOL**. NEO/SO ger 1912 som årtal för första belägg, vilket kan jämföras med följande citat: "1918 skapades främst p.g.a. den ökande regleringen av våra vattendrag för kraftproduktion, *vattendomstolarna*, med vattenöverdomstolen administrativt knuten till Svea hovrätt som andra instans" (Modéer 1993:184, kursiv stil i originalet). Lite förvånande är det att **JK**, **JUSTITIEKANSLER**, ges dateringen "trol. sedan ca 1810" i NEO/SO, medan dateringen av sammansättningen *justitiekansler* i SAOB/OSA är 1719 (J 305). Justitiekanslersämbetet inrättades 1719, men då underställt riksdagen. Genom Gustav III:s statsvälvning 1772 blev justitiekanslern Kungl. Maj:ts högste tjänsteman. Också enligt 1809 års regeringsform var justitiekanslern kungens högste ombudsman. Senare har JK:s arbetsuppgifter förändrats (se Inger 1988:268f.).

Bland beteckningarna på enskilda lagtexter och större lagverk som återfinns i NEO/SO märks i första hand de följande: **STRAFFLAG** (troligen sedan mitten av 1800-talet), **FÖRÄLDRABALK** (sedan 1949), **MEDBESTÄMMANDELAG** (sedan 1970-talet), **NAMNLAG** (sedan 1918), **RADIOLAG** (sedan 1923) och **SOCIALTJÄNSTLAG** (sedan 1980). Exempelvis tillkom Föräldrabalken 1949 och trädde i kraft året därpå, medan Socialtjänstlagen utfärdades 1980 och trädde i kraft 1982 (se Inger 1988:260, 297). Uppgifterna om första belägg för **STRAFFLAG** är försiktig formulerade i NEO/SO, ”trol. sedan mitten av 1800-talet”. Den försiktiga dateringen kan förstås i ljuset av att tankar om att modernisera den svenska straffrätten först framfördes i samband med 1809–1810 års statsvälvning. Arbetet fortsatte under första halvan av 1800-talet och resulterade slutligen i 1864 års strafflag, som ersatte missgärnings- och straffbalkarna i 1734 års lag (se Inger 1988:242–250). SAOB/OSA ger första belägg från 1788 men konstaterar även att sammansättningen *strafflag* särskilt används om 1864 års strafflag (S 12483).

Dateringen av första beläggen för **VATTENDOMSTOL**, **JK** och **STRAFFLAG** i NEO/SO ger anledning att än en gång erinra om lexikaliseringsproblemet: när ”föds” egentligen en lexikal enhet, i detta fall enheter med hemortsrätt på juridikens område? (se avsnitt 3.1 ovan).

5.2.2. Adjektiv

Som framgår av tabell 11 och 12 ovan intar adjektiven en klar andra-plats efter substantiven i fråga om de lexikala enheterna ur de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. Antalet nybildade adjektiv under perioden 1800–2000 uppgår alltså till 114 ur SAOB/OSA och 38 ur NEO/SO (se bilaga 4 nedan för en fullständig redovisning). Adjektiven med första belägg under 1800-talet är klart fler än de med första belägg under 1900-talet (totalt 106 gentemot 46).

Adjektiven har inte en jämn fördelning inom alfabetet i det allmänspråkliga delmaterialet. Också beträffande antalet 1800-talsord och 1900-talsord är skillnaden värd att kommentera.

Antalet adjektiv med första belägg under 1800-talet är 74 ur SAOB/OSA. Av dessa återfinns totalt 26 under bokstäverna **A–F**, dvs. något mer än en tredjedel. Exempelvis är såväl **AUTONOM** som **AUTONOMISK** egna uppslagsord, båda med första belägg 1807 (A 2706; A 2707). Av de 26 lexikala enheterna hör 8 hemma i de manuellt excerperade artiklarna **BEVIS**, **BEVISNING**, **CIVIL** adj och **FÖRFATT-**

NING. Möjligen har SAOB-redaktionen gett större utrymme åt adjektiv med juridisk hemortsrätt i tidigare band än i senare. Också NEO/SO har en liten övervikt för ”juridiska adjektiv” under **A–E**, då 13 av de totalt 32 adjektiven med första belägg 1800–1899 återfinns här.

Adjektiven med första belägg under 1900-talet ur SAOB/OSA är 40, varav 25 återfinns under bokstäverna **R–S**. Hela 15 av de 40 hör hemma i de manuellt excerperade artiklarna **PROCESS** sbst1, **RÄTT** sbst2, **SAK** och **STRAFF**. Några exempel är *straffri*, *straffoemottaglig* och *straffrättslig* (om ansvarighet och i uttrycket *straffrättslig natur*) i artikeln **STRAFF** (S 12474).

Adjektiven ur SAOB/OSA har möjligen en viss koncentration till straff- och processrättens område. Sammansättningarna med *straff-* ovan ger några exempel och även andra finns, t.ex. *processhabil* och *sedvannerättslig* (P 1939; S 1607).

Flertalet adjektiv uppträder i en av ordböckerna/databaserna, inte i båda. De 9 adjektiv som är ”gemensamma” har alla sina första belägg under 1800-talet och återges här såsom uppslagsord i NEO/SO: **ACCESSORISK**, **ACKUSATORISK**, **DISPOSITIV**, **LAGENLIG**, **LEGISLATIV**, **RÄTTSENLIG**, **RÄTTSKAPABEL**, **RÄTTSLIG** och **RÄTTSVIDRIG**. Liksom beträffande verben nedan och substantiven ovan är det få av adjektiven som är enkla ord med ett eventuellt ordklassbildande suffix. De allra flesta av adjektiven är nogt preciserade genom att de innehåller flera rotmorfem och/eller avledningsmorfem, bland annat *skadeståndspliktig* och **OAVYTTERLIG** (S 3307; NEO 2). Till skillnad från substantiven ovan och verben nedan finns det knappast några nybildade adjektiv som har en mera vardaglig stilnivå. Det egentligen enda fallet är färgadjektivet **SVART** som uppträder i sammansättningar och fraser som *svartbygge* och *svarta affärer* med första belägg 1941 (NEO 3).¹

I några fall förekommer synonymer i materialet, t.ex. *imputabel* och *imputerlig*. De båda adjektiven är avledningar till **IMPUTERA** och med första belägg ”c. 1823”. Den betydelse som anges för *imputabel* är ’tillräknelig, som kan göras ansvarig (för ett brott o.d.), ansvarig; om handling o.d.: för vilken ngn kan ställas till ansvar’ och för *imputerlig* ges en hänvisning till *imputabel*. Till de båda adjektiven ges bruklighetsuppgiften ”numera knappast br.” i artikeln som slutredigerades 1933 (I 265).

Motsatsangivande adjektiv uppträder i materialet, t.ex. **AVYTTER-**

¹ NEO/SO ger även exempel på adverbial användning av **SVART**: *jobba svart* (NEO 3; jfr avsnitt 5.2.5 nedan om adverb).

LIG och **OAVYTTERLIG** med första belägg 1850 respektive 1845 (NEO 1; NEO 2). Det negativa **OAVYTTERLIG**, 'avsaknad av möjligheten att avyttra', är alltså tidigare belagt än den positiva möjligheten, 'existens av möjligheten att avyttra'.

5.2.3. *Verb*

Ovan visar jag att antalet "juridiska verb" ur de båda ordböckerna/databaserna är nästan exakt detsamma, då detta uppgår till 36 för SAOB/OA och 37 för NEO/SO (se tabell 11 och 12 i avsnitt 5.2 ovan). Skillnaden i omfång gör givetvis att procentandelen verb är högre i fråga om den mindre ordboken/databasen. Det är endast 5 av verben från SAOB/OA som är hämtade ur manuellt excerperade artiklar, nämligen 1800-talsorden *lagbinda* och *lagfästa* samt 1900-talsorden *sakerförklara*, *straffbelägga* och *straffriförklara* (L 46; L 50; S 178; S 12479; S 12481). Flertalet verb i det allmänspråkliga delmaterialet har sina första belägg under 1800-talet (51 av 73).

Det finns inte någon koncentration av verben till vissa bokstäver i ordböckerna/databaserna. Inte heller finns det någon koncentration av verb till några avgränsade rättsområden. Det är totalt 7 (eller 8) av verben som uppträder i både SAOB/OA och NEO/SO. Här återges de sju klara fallen såsom uppslagsord i NEO/SO: **BÖTFÄLLA**, **DÖDFÖRKLARA**, **EDFÄSTA**, **HEMFALLA**, **LAGFÄSTA**, **KRIMINALISERA** och **SAKERFÖRKLARA**. Till dessa kommer möjligen **MOTBEVISA** (NEO 2) och *motsatsbevisa* (M 1471). En redovisning av verben ges i bilaga 5 nedan.

Samtliga verb i det allmänspråkliga delmaterialet står i aktiv diates, och flertalet anger handlingar med en klart avgränsad rättslig innebörd, t.ex. **KRIMINALISERA**: 'gm lag förklara (ett visst handlingssätt) ss. ett brott (hemfallande under strafflagen), belägga (ett visst handlingssätt) med straff' (K 2770, även uppslagsord i NEO 2). Några av verben ur NEO/SO har en vardagligare stilnivå än de övriga i delmaterialet och anger inte rättsligt reglerade handlingar. Detta gäller i första hand 1900-talsorden **BLÅNEKA** och **FIFFLA** (NEO 1).

I ett fall upptas två verb med motsatt betydelse: **KRIMINALISERA** med första belägg 1910 och **AVKRIMINALISERA** med första belägg 1955 (NEO 2, även uppslagsord under K 2770, NEO 1). Det finns ett enda partikelverb med fristående verbpartikel och ett enda reflexivt verb i det allmänspråkliga delmaterialet. Det är fråga om **MUTA IN** med första belägg 1807 respektive **TINGSMERITERA SIG** med första be-

lägg 1950 (NEO 2; NEO 3). Det är få av verben som innehåller enbart ett rotmorfem plus ett verbbildande suffix, utan flertalet verb har en noga preciserad innebörd genom att de innehåller flera rotmorfer och/eller avledningsmorfer. Exempel är *straffriförklara* och *invisitera* (S 12481; I 1115).

Utifrån i första hand SAOB/OSA har vissa verb i det allmänspråkliga delmaterialet en svagare ”verbstatus” än andra. Exempelvis förekommer *dödförklara* nästan enbart som perfektparticip eller verbalsubstantiv, och *fideikommittera* uppträder vanligen som perfektparticip med adjektivisk betydelse. För *motsatsbevisa* ges ingen definition och inga språkprov utan enbart en hänvisning till *motsatsbevis* (D 2583 och NEO 1; F 497; M 1471). Både SAOB/OSA och NEO/SO påpekar att *hemfalla* vanligtvis uppträder som perfektparticip och anför uttrycket *vara hemfallen* (l. *hemfalla*) *till straff* l. *ansvar* respektive ger exemplet *han är hemfallen till straff* (H 738; NEO 1). Möjligen kan dessa, och ytterligare några, verb ses som exempel på s.k. *retrograd ordbildning*; först bildas en nominal sammansättning och därefter ”baklänges” motsvarande verb av typen *dödförklaring* > *dödförklara* (se t.ex. Liljestränd 1993:50f.). Antagandet stöds av att substantiven *dödförklaring* och *fideikommiss* har tidigare första belägg än verben *dödförklara* och *fideikommittera*. Däremot har både *motsatsbevis* och *motsatsbevisa* första belägg samma år och i samma källa, nämligen i E. Tryggers arbete *Om skriftliga bevis såsom civilprocessuellt institut* från 1887. Verben med ”svagare verbstatus” i det allmänspråkliga delmaterialet kan betraktas som ett argument för att verben i juridisk fackspråk – liksom i andra fackspråk – spelar en mindre viktig roll som betydelsebärande termer (se avsnitt 5.2 ovan).

5.2.4. Particip

Tabell 11 och 12 ovan visar att SAOB/OSA har ett större antal och en större procentandel particip än NEO/SO (se Lundbladh 1995:268ff. om particip i SAOB/OSA). Förklaringen till det större antalet för SAOB/OSA, 44 gentemot 12, är till stor del att många av de registrerade participen återfinns i de manuellt excerperade artiklarna **LAG** sbst1, **RÄTT** sbst2, **SAK** och **STRAFF** (29 av 44). Några exempel är 1800-talsorden *lagberättigad*, *lagbestämd*, *lagbesvuren*, *laggivande* och *lagtvungen*. Det finns inte några particip som förekommer i båda ordböckerna/databaserna. Samtliga particip återfinns i bilaga 6 nedan.

I det allmänspråkliga delmaterialet som helhet är fördelningen mellan

presensparticip och perfektparticip i stort sett jämn med 29 respektive 27 förekomster. Däremot skiljer sig de båda ordböckerna/databaserna åt på denna punkt. Det är nämligen presensparticip som dominerar bland participen ur SAOB/OSA (25 av 44), medan perfektparticip gör detta beträffande NEO/SO (8 av 12).

Particip är knappast någon central kategori i ett juridiskt ordförråd. De particip som förekommer bidrar till att reglera rättsliga förhållanden. Exempelvis kan de meddela att en handling är *förargelseväckande*, att en omständighet är *förmildrande* och att en dom är *prejudicerande*, där *förargelseväckande* har första belägg 1852 och **FÖRMILDRANDE** 1850, medan **PREJUDICERANDE** har funnits i svenskan ”åtm. s. 1926 [...]” (F 2361; NEO 1; NEO 2).

5.2.5. Adverb

Adverb är mycket sällsynta i det allmänspråkliga delmaterialet, då det totala antalet endast är 8 (se tabell 11 och 12 i avsnitt 5.2 ovan). Av dessa har 5 första belägg under 1800-talet och 3 under 1900-talet. SAOB/OSA bidrar med *handräckningsvis*, *kvittningsvis*, *reservationsvis*, *resningsvis* och *straffrättsligen*, medan adverbena ur NEO/SO är frasen **DE JURE** och de enkla orden **LEGALITER** och **VIDI** (H 391; K 3450; R 1396; R 1432; S 12488; NEO 1; NEO 2; NEO 3). De adverb som är hämtade ur SAOB/OSA är således resultat av inhemska ordbildning, medan de ur NEO/SO är lån från latin. SAOB/OSA upptar dock fler adverb som kan tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd, eftersom det stora flertalet adjektiv i ordboken/databasen är försedda med upplysningen att adverb kan bildas med hjälp av suffixet *-t* (se Lundbladh 1995:268). Möjliga adverb bildade på detta sätt ingår dock inte i delstudierna av mitt allmänspråkliga delmaterial.

Utifrån SAOB/OSA och NEO/SO är adverb knappast någon central kategori i ett juridiskt ordförråd. Troligen är ordklassen lika lite central i andra ämnesområdens ordförråd. Exempelvis uppmärksammas denna ordklass inte alls i Nordman (1992) utan där behandlas verb (inklusive verbalsubstantiv), particip, adjektiv och konjunktioner i de undersökta fackspråken. Den kanske mest intressanta frågan beträffande adverbena i mitt material är varför respektive ordboksredaktion har valt att låta just dessa adverb få utrymme (jfr diskussionen i avsnitt 3.3.1 om juridiskt fackspråk, andra fackspråk och allmänspråk i ordböckerna/databaserna).

Med detta avslutar jag delundersökningen av nybildningar i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 ur ett ordklassperspektiv. Härnäst

är det olika typer av nybildningar ur SAOB/OSA och NEO/SO som står i fokus.

5.3. Typer av nybildningar

Uppslagsorden i SAOB/OSA är klassificerade som *huvudord*, *sammansättningar*, *avledningar* och *särskilda förbindelser* (se Lundbladh 1992: 7). Huvudorden är vanligen enkla ord som behandlas under en uppslagsform. Sammansättningar och avledningar behandlas normalt efter sitt huvudord i s.k. ramsor, men vissa vanliga sammansättningar och avledningar kan stå som egna huvudord (se Jonsson 1983:135; Lundbladh 1992:55, 62; Lundbladh 1995:266f.). Partikelverb med fristående verbpartikel klassificeras som särskilda förbindelser (se Lundbladh 1992: 64).

I mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA är tre av dessa kategorier aktuella: 'enkla ord', 'sammansättningar' och 'avledningar'. Till dessa kommer de fall där ordboken/databasen anger att ett uppslagsord används i ett visst uttryck, dvs. kategorin 'fraser'. Kategorin 'satser' förekommer inte i delmaterialet. Det finns inte någon motsvarande angiven klassificering av uppslagsorden i NEO/SO (se NEO 1, förord). Följaktligen använder jag indelningen utifrån SAOB/OSA med *enkla ord*, *sammansättningar*, *avledningar* och *fraser* för hela det allmänspråkliga delmaterialet. Jag gör dock några få avvikelser från de principer som ligger till grund för klassificeringen i SAOB/OSA. Först skall dessa avvikelser redovisas. Likaså skall exempel på andra kategorier än de fyra nyss nämnda uppmärksammas liksom de gränsfall som finns i materialet. Därefter redovisar jag den inledande delundersökningen av nybildningar i det allmänspråkliga delmaterialet.

Till kategorin 'enkla ord' förs enbart de lexikala enheter som bedöms vara simplex. De huvudord ur SAOB/OSA som kan analyseras såsom sammansättningar respektive avledningar redovisas som sådana. De huvudord som går att dela i "minst två (ordliknande) huvuddelar som vardera innehåller minst ett rotmorfem" räknas därmed som sammansättningar (Malmgren 1994:32; jfr SAG 1, s. 221). De huvudord där en av ordets huvuddelar är ett avledningsmorfem räknas följaktligen som avledningar (se Malmgren 1994:46; jfr SAG 1, s. 155). Samma principer tillämpas givetvis på uppslagsorden hämtade ur NEO/SO.

Det kan vara svårt att avgöra om "ett ord av avledningstyp skapats i svenskan eller lånats in i sin helhet" (Malmgren 2000:7; se även Lange 2002). Som avledningar räknar jag de huvudord ur SAOB/OSA, och de

uppslagsord ur NEO/SO, som uppfyller två villkor. De skall – i alla fall teoretiskt – kunna vara bildade i svenskan i stället för att vara inlånade i sin helhet. De flesta talare med modersmålskompetens skall – förmodligen – göra en analys där en av ordets huvuddelar är ett suffix (jfr Malmgren 2000:9 om gränsdragning mellan prefix och semantiska morfem). Ett klart fall är huvudordet **DOKTRINELL** i SAOB/OSA, som här analyseras som en avledning till *doktrin* (D 1893; jfr t.ex. Malmgren 1994:29f. om morfemanalys av lånord).

Svårigheterna med att avgöra om en nybildning är ett resultat av inhemsk ordbildning eller om influenser från andra språk förekommer kan illustreras med olika avledningar till huvudordet **RECIDIV**. I juridiska kontexter kan *recidiv* användas om 'återfall i brottslighet o.d.' med första belägg 1805. SAOB/OSA anger att ordet är ett möjligt begreppslån ('jfr') från tyska, engelska och franska samt ett ordlån ('till') från latin (se avsnitt 4.4 ovan om 'begreppslån' och 'ordlån'). Det avledda aktörs-substantivet *recidivist* (första belägg 1839) är ett möjligt begreppslån från tyska, engelska och franska, medan *recidivism* (1910) kan vara ett begreppslån från engelska. Verbet *recidivera* (1910) är däremot ett möjligt begreppslån från tyska och franska (R 483–84).

Enligt SAOB:s principer är avledningar enbart suffixavledningar och korta avledningar, medan prefix plus huvudord klassificeras som sammansättningar (se Lundbladh 1995:266). Particip 'med adjektivisk eller mindre verbal karaktär [...]' klassificeras inte som avledningar (Lundbladh 1995:270). Dessa principer tillämpar jag på mitt allmänspråkliga delmaterial. Däremot har klassificeringen av lexikala enheter med någon av slutlederna *-mässig*, *-mässighet* och *-vis* som slutled ändrats från sammansättning till avledning.¹ Det är fråga om totalt 8 fall för SAOB/OSA och 1 för NEO/SO, bland annat *lagmässig*, *lagmässighet* och *handräckningsvis* (L 57; L 57; H 391).

Jag skiljer inte ut *ellips* som en egen kategori, trots att huvudordet **RELAX** kan betraktas som en ellips av *relaxation*: 'dödande av inteckning i en viss del av en intecknad egendom, partiellt dödande [...]' (R 972; se t.ex. Liljestränd 1993:88–92 om elliptisk ordbildning). Även **DISCIPLINÄR** är en ellips, nämligen av *disciplinärfånge* (D 1527). Trots slutleden *-rätt* ser jag inte huvudordet/uppslagsordet **ISTADARÄTT** som en sammansättning. Uppslagsordet är en arkaiserande bildning till uttrycket *i någons stad*, *i någons ställe* med första belägg 1817 och förleden *istada-* är en *ordfogning* (I 1236 och NEO 2; se t.ex.

¹ Jfr Lundbladh (1995:266) och Jonsson (2002:82–85) om gränsen mellan sammansättning och avledning i SAOB samt Tiisala (1990:357) om *-vis*.

Malmgren 1994:45 om ordfogning).¹ Dessa tre uppslagsord räknas därmed som enkla ord. Fall av *kort avledning*, t.ex. **SKOJ** i betydelsen 'be-
drägeri' med första belägg 1839, som är bildat utifrån **SKOJA**, förs till
avledningarna (NEO 3; se t.ex. Malmgren 1994:73 om kort avledning).²

Det finns ett mindre antal uppslagsord som klassificeras som
sammansättningar i SAOB/OSA, men där man kan diskutera om de är
övergångsformer mellan sammansättningar och avledningar (jfr Lilje-
strand 1993:47–51). Flertalet av dessa är utrustade med en av slutled-
erna *-ha(f)vare* eller *-tagare*, t.ex. *sjöpantshavare* och *försträcknings-
tagare* (S 3219, F 3248). Andra slutleder, vilkas status kan diskuteras, är
-farare, *-föring*, *-makare*, *-svärjande*, *-tagning* och *-tillämpare*. I det
följande bortser jag från dessa gränsdragningsproblem och betraktar de
aktuella uppslagsorden som sammansättningar.

Förekomsten av enkla ord (*enkla*), sammansättningar (*ssg*), avled-
ningar (*avl.*) och fraser (*fraser*) bland de lexikala enheterna ur SAOB/
OSA och NEO/SO redovisas i tabell 13 respektive 14 nedan.

TABELL 13. *Enkla ord, sammansättningar, avledningar och fraser
bland de lexikala enheter ur SAOB/OSA som ingår i det
allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i
absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala
enheter under respektive tidsperiod*

	Enkla	Ssg	Avl.	Fraser	Totalt
1800-talet	57 5,7 %	859 86,6 %	51 5,1 %	25 2,5 %	992 99,9 %
1900-talet	11 2,0 %	510 92,4 %	16 2,9 %	15 2,7 %	552 100,0 %
1800–2000	68 4,4 %	1.369 88,7 %	67 4,3 %	40 2,6 %	1.544 100,0 %

¹ Samtliga fyra ordböcker i mitt delmaterial med fackordböcker upptar **ISTADA-
RÄTT** som uppslagsord.

² Det enda partikel verbet med fristående verbpartikel, **MUTA IN**, och det enda re-
flexiva verbet i det allmänspråkliga delmaterialet, **TINGSMERITERA SIG**, förs
här till sammansättningarna (NEO 2; NEO 3). Uppslagsorden och akronymerna **JK**
och **JO (JUSTITIEKANSLER, JUSTITIEOMBUDMAN)** räknas som samman-
sättningar (NEO 2). Även **HABEAS CORPUS-AKT** förs till sammansättningarna
(NEO 1).

TABELL 14. *Enkla ord, sammansättningar, avledningar och fraser bland de lexikala enheter ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	Enkla	Ssg	Avl.	Fraser	Totalt
1800-talet	51 17,2 %	216 73,0 %	26 8,8 %	3 1,0 %	296 100,0 %
1900-talet	8 4,9 %	146 89,6 %	9 5,5 %	– –	163 100,0 %
1800–2000	59 12,9 %	362 78,9 %	35 7,6 %	3 0,7 %	459 100,1 %

Tabell 13 visar att sammansättningarna är den utan konkurrens vanligaste kategorin bland de lexikala enheterna hämtade ur SAOB/OSA och svarar för nära nio tiondelar av de lexikala enheterna 1800–2000. Därefter följer de enkla orden, avledningarna och fraserna, alla med mindre än 5 procentenheter vardera av det totala antalet enheter. Bilden är densamma för 1800-talet och 1900-talet, även om sammansättningarnas dominans är än mera markerad för nybildningarna med första belägg under 1900-talet.

Av tabell 14 framgår att sammansättningarna spelar den ledande rollen också vad gäller NEO/SO, följda av de enkla orden, avledningarna och fraserna. Även här är sammansättningarnas dominans än mera framträdande i fråga om 1900-talsorden.

Tabell 13 och 14 visar därmed att sammansättningarna dominerar mycket klart i båda ordböckerna/databaserna, eftersom de svarar för strax under 90 respektive 80 procent av det totala antalet lexikala enheter. I både SAOB/OSA och NEO/SO kommer de enkla orden närmast, följda av avledningarna, medan fraserna är den kategori som svarar för den minsta andelen av de lexikala enheterna ur respektive ordbok/databas.

Trots skillnaden i storlek mellan ordböckerna/databaserna är differensen mellan antalet enkla ord liten, då dessa uppgår till 68 respektive 59. Däremot är avledningarna väsentligt färre beträffande NEO/SO med 35 gentemot 67 i fråga om SAOB/OSA. Också förekomsten av fraser är avsevärt mindre när det gäller NEO/SO. Antalet är blott 3, alla med första belägg under 1800-talet, gentemot 40 för SAOB/OSA.

Dominansen för sammansättningarna är väntad med tanke på svenskans förmåga att bilda sammansättningar i allmänhet och förekomsten av gärna långa och flerledade sammansättningar i olika fackspråk (se t.ex. Liljestrand 1993:32ff. resp. Pilke 2000:279). En god illustration till svenskans förmåga i allmänhet erbjuder följande citat ur ett brev från Esaias Tegnér till Bernhard von Beskow (5 maj 1836), skrivet i samband med planeringen av *Svenska Akademiens ordbok*:

En hufvudfråga blir äfven sammansättningarna och hur vidsträckt de skola upptagas. Fullständighet blir här omöjlig, då sammansättningsförmågan i Svenskan är nästan oändlig, och två ord merendels göra det tredje när man lägger dem tillhopa, alldeles som om de vore menniskor. (citerat efter *Om teknikens språk* 1977:9)

Två exempel på svenskans sammansättningsförmåga på det juridiska området är de treledande sammansättningarna *brottmålslagskipning* med första belägg 1850 och *hingstbesiktningstvång* med första belägg 1914 (B 4301, H 930). Lothar Hoffmann (1998:537) konstaterar att sammansättningar och avledningar överväger i tyska avtalstexter. I mitt allmänspråkliga ordboksmaterial spelar emellertid avledningarna en mindre viktig – eller i alla fall mindre synlig – roll än i Hoffmanns material med hela texter.

Dominansen för sammansättningarna är också väntad med tanke på förekomsten av kategorierna 'huvudord', 'sammansättningar', 'avledningar' och 'särskilda förbindelser' i SAOB/OSA. Cirka 50 procent av SAOB:s utrymme upptas av sammansättningar, och flertalet av de hittills runt en halv miljon artiklarna i ordboken är sammansättningsartiklar (se Hast 1983:189 resp. Jonsson 2002:74).

Givetvis är det inte alltid möjligt att med full säkerhet bedöma hur en viss ordbildning har skett (se t.ex. Lundbladh 1995:271). Den klassificering som jag utgår från – och på några punkter modifierar – inverkar också på resultaten i tabell 13 och 14, i första hand för fördelningen mellan sammansättningar och avledningar.

För det första kan klassificeringen av de lexikala enheterna ur SAOB/OSA självfallet diskuteras i vissa fall. Exempelvis är *bevispliktig* och *beviskyldighet* märkta som sammansättningar, dvs. *bevis-pliktig* och *bevis-skyldighet* (B 2302; B 2303). Men det är knappast orimligt att i princip även se dem som avledningar till sammansättningarna *bevisplikt* och *bevis-skyldig*, dvs. *bevisplikt-ig* och *beviskyldig-het*. Ett annat exempel erbjuder de lexikala enheterna *processhabil* och *processinhabil* gentemot *processabilitet* och *processinabilitet* (P 1939–1940). De båda adjektiven är klassificerade som sammansättningar, medan de två

substantiven är avledningar. Frågan är om också *processhabilitet* och *processinhabilitet* kan betraktas som sammansättningar i stället för avledningar. Alla de fyra lexikala enheterna har första belägg 1922 och källan är i samtliga fall E.A. Kallenbergs arbete *Svensk civilprocessrätt* 1ff. (1917ff.).

För det andra skulle antalet och andelen avledningar kunna vara större med tanke på hur verb presenteras i SAOB/OSA och NEO/SO. I inledningen till verbartiklar i SAOB/OSA anges om verbet i fråga bildar verbalsubstantiv med något av suffixen *-an*, *-andel/-ende*, *-else*, *-(n)ing*, *-eri* eller med de personbetecknade suffixen *-are*, *-(ar)inna*, *-erska* (se Lundbladh 1995:267f.). NEO/SO anger att nomina actionis kan bildas till verb, främst verbalsubstantiv på *-(n)ing* och *-andel/-ende*, men även med *-else*, *-tion* med flera suffix. Villkoret är dock att avledningen fortfarande skall beteckna verbhandlingen (se Malmgren 1995:279). Jag avstår dock från att undersöka vilka uppgifter av den här typen som lämnas till de totalt 73 verben i mitt allmänspråkliga delmaterial.

Trots diskussionen ovan bör emellertid huvudresultaten utifrån tabell 13 och 14 vara någorlunda tillförlitliga. De nybildade enkla orden i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 är jämförelsevis få. Avledningar kommer till under perioden, men i begränsad omfattning. Nya fraser skapas, också det i begränsad omfattning. Den vanligaste vägen för att bilda nya lexikala enheter i det juridiska fackspråket är densamma som i allmänspråket, dvs. sammansättning. I avledningar, fraser och sammansättningar kan inhemskt språkmaterial och lånat språkmaterial utnyttjas.

Återstoden av detta kapitel om (huvudsakligen) inhemska ordbildning i delmaterialet ägnas några aspekter på, i tur och ordning, de enkla orden, sammansättningarna, avledningarna och fraserna i detta (se avsnitt 5.3.1–5.3.4 nedan).

5.3.1. Enkla ord

Som framgår av tabell 13 och 14 i avsnitt 5.3 ovan är antalet nybildade enkla ord i mitt allmänspråkliga delmaterial litet. SAOB/OSA bidrar med 68 och NEO/SO med 59. Av dessa återfinns totalt 9 i båda ordböckerna/databaserna och de återges här som uppslagsord i NEO/SO: **ACCESSORISK**, **ACKUSATORISK**, **ALIBI**, **DISPOSITIV**, **DOMICIL**, **ISTADARÄTT**, **KOMPETENS**, **LEGISLATIV** och **IMMISSION**. Samtliga enkla ord redovisas i bilaga 7 nedan.

Flertalet av de enkla orden är mer eller mindre ”säkra” lånord, t.ex. **ALIBI** med första belägg 1856 och **TESTABEL** med första belägg

1880 (A 921 och NEO 1; NEO 3). De enkla ord som saknar etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” är få, detta trots juridikens bundenhet till språk och rum (se avsnitt 5.1 ovan). Några fall finns dock, och det är då ofta fråga om betydelseutveckling hos redan existerande lexikala enheter i svenskan, t.ex. **STÖT** i betydelsen ’inbrott’ med första belägg 1910 (NEO 3). Ett exempel på ”förmodligen äkta inhemsk nybildning” uppträder dock genom **FIFFLA** med första belägg 1946. NEO/SO beskriver **FIFFLA** som en ”modern bildn. till **fiffig**” (NEO 1). De enkla ord som inte är troliga eller möjliga lånord är emellertid inte facktermer inom juridikens område utan har karaktären av slang eller jargong. De enkla orden i det allmänspråkliga delmaterialet har ofta en ”lärd” prägel och används – och har använts – förmodligen mindre ofta utanför fackmännens krets. Några exempel är 1800-talsorden **EXEKVATUR**, **EXHIBITION** och **EXIGIBEL** (E 817; E 830; NEO 1).

De nybildade enkla orden är inte koncentrerade till några klart avgränsade rättsområden. Däremot finns det en koncentration till alfabetets sex första bokstäver, särskilt för 1800-talsorden. Det är 27 av de totalt 68 enkla orden ur SAOB/OSA som återfinns under **A–F**, och det är 20 av de totalt 59 enkla orden ur NEO/SO som återfinns under dessa bokstäver. Av dessa är det endast två respektive ett som har första belägg under 1900-talet. De många enkla orden ur NEO/SO under alfabetets sex första bokstäver kan förmodligen förklaras med att SAOB/OSA har fungerat som utgångspunkt för ordboksredaktionens arbete. Koncentrationen av enkla ord under **A–F** beträffande SAOB/OSA kan möjligen bero på att redaktionen i de tidigare banden har varit mera generös med att ge utrymme åt ”lärd” lexikala enheter med en juridisk anknytning än i de senare.

Bland de enkla orden finns sådana med flera ämnesområdesbeteckningar och sådana med flera betydelser eller användningsområden. Exempel är **KOGNAT**, som är en juridisk term i allmänhet och en rätts-historisk term i synnerhet, respektive **LEGAL**, som kan användas om person (1839) och om handling (1872) (K 1796; L 461). Bland de lexikala enheter som här klassificeras som simplex finns sådana som bildar grupper utifrån semantiska kriterier. Detta gäller i första hand den större SAOB/OSA men förekommer också i NEO/SO.

Huvudordet **REGREDIENT** med första belägg 1870 anges vara ett möjligt begreppslån från tyska, och **REGREDIERA** (1871) anges vara ett möjligt begreppslån från tyska och ytterst ett ordlån från latin (R 863). För **REGREDIAT** med första belägg 1891 ges däremot inga etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” (R 863). Följaktligen kan **REGREDIAT**, ”person gentemot vilken regress (se d. o. 3)

föres gällande, regressat”, möjligen antas vara ett nybildat inhemskt enkelt ord i svenskan. SAOB/OSA hänvisar dock i sammanhanget till det möjliga tyska begreppslånet **REGRESSAT** och konstaterar dessutom att **REGREDIAT** numera knappast är brukligt. Redaktionen av artikeln avslutades 1957.

Ett andra exempel på enkla ord som bildar semantiskt sammanhållna grupper utgår från det rent latinska **LEX**, ’lag i namn på vissa lagar’, som har använts i svenskan på detta sätt sedan 1842. Också adverbet **LEGALITER** (1845) anges vara ett ordlån från latin. Adjektivet **LEGISLATIV**, ”av fra. *législatif* [...] till lat. *legislatio* [...]”, uppges vara belagt i svenskan sedan cirka 1825, och substantivet **LEGISLATUR**, ”av fra. *législature* [...]”, har första belägg 1855 (NEO 2).

Dateringen av vissa enkla ord kan knytas till rättsutvecklingen under undersökningsperioden. Det förmodligen tydligaste exemplet är **PÅFÖLJD**. Ordet har sitt första belägg 1864 för den speciella betydelse hos substantivet som infördes genom 1864 års strafflag och som gällde fram till 1936: ”Vissa i lagen bestämda brott medföra den påföljd, att den dömde förklaras hafva medborgerligt förtroende ... förverkat. *SFS 1864*, nr 11, s. 7” (P 2766–67; se även avsnitt 3.2 ovan om *påföljd*).

5.3.2. *Sammansättningar*

Som framgår av avsnitt 5.3 ovan dominerar sammansättningarna starkt beträffande de lexikala enheterna ur SAOB/OSA och NEO/SO. Sture Hast (1983:189) har ställt frågan om sammansättningarna i SAOB är värda det utrymme och därmed den uppmärksamhet som de får i ordboken. Enligt min mening är i alla fall de sammansättningar som kan sägas tillhöra ett juridiskt ordförråd i svenskan värda den uppmärksamhet som de får i ordboken/databasen, och i detta avsnitt redovisar jag några aspekter på sammansättningarna i det allmänspråkliga delmaterialet (jfr Skautrup 1968:262–268, Rogström 1998:251–279 och Jonsson 2002 om exempel på ett antal olika aspekter).

Nominala sammansättningar (med substantiv som slutled) skapas lätt i svenskan, medan möjligheterna att bilda verbala och adjektiviska (inklusive participiella) sammansättningar är mindre (se t.ex. Malmgren 2000:11). Fördelningen mellan kategorierna nominala sammansättningar (*nom. ssg*), verbala sammansättningar (*verb. ssg*), adjektiviska sammansättningar (*adj. ssg*) och participiella sammansättningar (*part. ssg*) i det allmänspråkliga delmaterialet framgår av tabell 15 och 16 nedan.

TABELL 15. *Nominala, verbala, adjektiviska och participiella sammansättningar bland de lexikala enheter ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal*

	Nom. ssg	Verb. ssg	Adj. ssg	Part. ssg	Totalt
1800-talet	791	15	32	21	859
1900-talet	448	8	32	22	510
1800–2000	1.239	23	64	43	1.369

TABELL 16. *Nominala, verbala, adjektiviska och participiella sammansättningar bland de lexikala enheter ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal*

	Nom. ssg	Verb. ssg	Adj. ssg	Part. ssg	Totalt
1800-talet	175	19	13	9	216
1900-talet	134	5	5	2	146
1800–2000	309	24	18	11	362

Av tabell 15 och 16 framgår att de nominala sammansättningarna dominerar stort beträffande de båda ordböckerna/databaserna. Räknat på hela perioden 1800–2000 svarar de nominala sammansättningarna för strax över 90 respektive över 85 procent av det totala antalet sammansättningar ur SAOB/OSA respektive NEO/SO. Antalet och procentandelarna adjektiviska, verbala och participiella sammansättningar är mycket anspråkslösa. De ovan beskrivna restriktionerna mot andra än nominala sammansättningar i svenskan visar sig således klart i mitt material.

Om värdena i tabell 15 och 16 relateras till värdena för ordklassfördelning i avsnitt 5.2 ovan, visar det sig att flertalet substantiv och flertalet particip ur SAOB/OSA och NEO/SO är sammansättningar. Av de totalt 1.714 substantiven är 1.548 sammansatta. Antalet particip är sammanlagt 56, därav 54 sammansättningar. Också många av adjektiven och verben är sammansatta, 82 av 152 respektive 47 av 73, medan inga av de 8 adverbena i det allmänspråkliga delmaterialet klassificeras som

sammansättningar.¹

Resultatet av sammansättning blir vanligen ”ett relativt långt ord som är mer specialiserat till sin betydelse än sina grundord. Längd och specialisering hör alltså i flera avseenden samman” (Nordman 1992:54). De många sammansättningarna i mitt material bör ses i ljuset av detta förhållande. Juridikens ämnesområde kräver språklig exakthet, och ett medel för att uppnå detta är sammansättningar med ett noga preciserat betydelseinnehåll. Men sammansättningar är inget exklusivt fenomen för svenskan, olika svenska fackspråk eller svenskt juridiskt fackspråk. Exempelvis kan tyska juridiska termer ofta vara långa, bland annat med hjälp av prefix (*ver-*, *ent-*, *un-* osv.). Mattila (2002a:358) anför som en möjligtvis rekordlång tysk processjuridisk term *Isolierglasscheibenrandfugenfüllvorrichtung*.

I de närmast följande underavsnitten 5.3.2.1–5.3.2.4 redovisas några detaljresultat utifrån tabell 15 och 16 ovan. I respektive avsnitt behandlas nominala, verbala, adjektiviska och participiella sammansättningar.

5.3.2.1. Nominala sammansättningar

Flertalet substantiv i det allmänspråkliga delmaterialet är alltså sammansättningar eller 1.548 av totalt 1.714 substantiv. Av de nominala sammansättningarna är 60 gemensamma för båda ordböckerna/databaserna. Eftersom språket ofta betecknas som juristens viktigaste arbetsredskap, kan de många nominala sammansättningarna ses som ett uttryck för en strävan efter språklig (och saklig) exakthet (jfr t.ex. Strömholm 1988:24f.).

Redan en genomläsning av de nominala sammansättningarna i det allmänspråkliga delmaterialet ger ett klart intryck av att de tvåledade sammansättningarna överväger, och det finns inget behov av någon exakt kvantitativ redovisning för att verifiera detta intryck. Det finns även ett antal treledade och några få fyrledade nominala sammansättningar. De båda senare typerna uppträder främst i SAOB/OSA, och många sammansättningar har funnit sin väg till det allmänspråkliga delmaterialet genom sökningar i konkordansen över SAOB/OSA och genom excerpering av utvalda artiklar (se avsnitt 3.4.1 ovan).

Tre exempel på treledade sammansättningar är *bötesförvandlings-*

¹ Två av de åtta adverbena innehåller dock två rotmorfer vardera, nämligen *handräktningsvis* och *straffrättsligen* (se avsnitt 5.2.5 ovan).

straff (första belägg 1898), *lagstiftningsinitiativ* (1919) och *religionsfridsbrott* (1915) (B 4928; L 118; R 985). En av de fyrledade nominala sammansättningarna i delmaterialet är *rättegångskostnadsersättning* (1869) (R 4156). Som synes av dessa exempel ingår ofta också avledningsmorfem (samt fogemorfem) i sammansättningarna.

Flerledade sammansättningar är givetvis ingenting som är unikt för juridiken som ämnesområde. I Marianne Nordmans material med facktexter från olika ämnesområden är flertalet sammansättningar tvåledade. Undantaget är datatekniska texter där treledade är vanligast. I hennes material återfinns också några fyrledade sammansättningar, bland annat den ekonomiska termen *produktionsmängdssjälvkostnad* (se Nordman 1992:54). De tre- och fyrledade nominala sammansättningarna i mitt material är således ingen överraskning, inte med tanke på ämnesområdets krav på exakthet och språklig precision. Detta krav kan emellertid komma i konflikt med kravet på begriplighet (jfr t.ex. Liljestrand 1993:33).

I sammansättningar som tillhör ett visst ämnesområde bör vissa morfem vara vanliga som första respektive sista led, då de är viktiga för att bygga upp ordförrådet inom det aktuella området (jfr Stålhammar 2001: 31f. om produktiva ordled i svenska tryckeritermer). Resultatet av en genomgång av de nominala sammansättningarna ur SAOB/OSA och NEO/SO utifrån vilka första och sista leder som är mest frekventa redovisas i tabell 17 nedan.

TABELL 17. *De fem vanligaste första och sista lederna i de nominala sammansättningarna i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Antalet anges i absoluta tal och i frekvensordning*

SAOB/OSA				NEO/SO			
Första led		Sista led		Första led		Sista led	
<i>Rätt(s)-</i>	193	<i>-rätt</i>	8	<i>Rätt(s)-</i>	25	<i>-rätt</i>	34
<i>Straff-</i>	47	<i>-bevis,</i>		<i>Bevis-</i>	9	<i>-lag</i>	13
<i>Rättegångs(s)-</i>	39	<i>-bevisning</i>	22	<i>Brott(s)-</i>	5	<i>-brott</i>	8
<i>Lag-</i>	32	<i>-lag</i>	19	<i>Straff-</i>	5	<i>-domstol</i>	8
<i>Konkurs-</i>	29	<i>-straff</i>	17	<i>Sak-</i>	4	<i>-arv</i>	3
		<i>-mål</i>	14			<i>-bevis</i>	3

Av tabell 17 framgår att det finns vissa överensstämmelser mellan de båda ordböckerna/databaserna. Morfemen *rätt*, *lag* och *straff* återfinns

på ”fem-i-topp-listan” som första och sista led beträffande SAOB/OSA, medan *rätt* och *brott(s)* gör detta i fråga om NEO/SO. Morfemet *rätt* in-
tar en oomtvistad förstaplats i samtliga fall.

Bland de fem mest frekventa första lederna återfinns *rätt(s)*- och *straff*- i både SAOB/OSA och NEO/SO. Den manuella excerperingen av de fyra artiklarna **RÄTT** sbst2, **LAG** sbst1, **STRAFF** och **RÄTTEGÅNG** bidrar sannolikt i hög grad till de många beläggen för *rätt*-, *lag*-, *straff*- och *rättegång*- ur den större ordboken/databasen. Det är enbart nominalsammansättningar på *konkurs*- som placerar sig bland de fem mest frekventa första lederna genom så att säga egen kraft.

Bland de fem mest frekventa sista lederna återfinns *-rätt*-, *-bevis* alternativt *-bevisning* och *-lag* för båda ordböckerna/databaserna. Dessa, liksom övriga frekventa morfem, är centrala inom juridikens ämnesområde. Exempelvis kan de många beläggen för *rätt* som sista led förklaras med att detta är ett ytterst centralt morfem i sammanhanget; med *-rätt* anges olika underavdelningar inom det juridiska systemet och olika rättsliga institutioner. Bland nybildningarna finns *realisationsrätt* med första belägg 1890 och **LÄNSSKATTERÄTT** med första belägg 1967 (R 451; NEO 2). Bland de nominala sammansättningarna ur SAOB/OSA är det möjligt att göra ett antal intressanta iakttagelser på detaljnivå, och här ges fyra exempel.

Samtliga 18 sammansättningar där den första leden utgörs av *arbet(s)*-, *detention(s)*-, *disciplin*- och *korrektions(s)*- har första belägg under 1800-talet och är försedda med ämnesområdesbeteckningen *fångvårdsterm*, <fångv.>. Exempel är bland annat *detentionsfånge* (1848) och *korrektionsfånge* (1844) (D 1105; K 2464).

Alla de 13 nybildningarna där *-cell*-, *-hjon* eller *-fånge* är sista led hör hemma på straffrättens område, antingen de är markerade som fångvårdstermer eller inte. Exempel är *isoleringscell* (1900), *korrektionshjon* (1815) och *gemensamhetsfånge* (1844–45) (I 1123; K 2464; G 190).

De 4 sammansättningarna med *arf*- som första led hör naturligtvis alla hemma på familjerättens område, även om någon särskild beteckning inte används i SAOB/OSA. Dessa är *arfdräkt*-, *arffall*-, *arfledare* och *arf-låtare*-, alla i artikeln **ARF** sbst 1 (A 2168; A 2168; A 2174; A 2174).

Morfemet *sjö*- som första led noteras för totalt 11 belägg, varav 6 har första belägg under 1800-talet och 5 under 1900-talet. 1800-talsorden *sjöfordran*-, *sjöfordring*-, *sjöförmögenhet*-, *sjöförsäkringsrätt*-, *sjöpan* och *sjöpanträtt* har första belägg mellan 1883 och 1891, och samtliga första belägg är hämtade ur officiellt tryck (S 3179; S 3179; S 3183; S 3183; S 3219; S 3219). Dateringen av sammansättningarna kan förklaras utifrån det faktum att en ny svensk sjölag utfärdades 1891 efter ett gemen-

samt lagstiftningsarbete i Danmark och Sverige-Norge (se Inger 1988: 221). Inga etymologiska uppgifter om ”främmande ursprung” ges vid någon av de sammanlagt 11 nominala sammansättningarna med *sjö-* som första led och de bör vara ett resultat av inhemsk ordbildning.

5.3.2.2. *Verbala sammansättningar*

Antalet verbala sammansättningar hämtade ur SAOB/OSA uppgår till 23 och de ur NEO/SO är 24. Det är alltså ingen stor skillnad mellan de båda ordböckerna/databaserna, trots skillnaden i omfång mellan dem (se avsnitt 5.2.3 om verb ovan). De sammansatta verb som är gemensamma är de följande, här återgivna som uppslagsord i NEO/SO: **BÖTFÄLLA**, **DÖDFÖRKLARA**, **LAGFÄSTA** och **SAKERFÖRKLARA** (se avsnitt 5.2.3 ovan om *motsatsbevisa* och **MOTBEVISA**). Bland de totalt 73 verben i det allmänspråkliga delmaterialet är 47 sammansättningar, vilket kan förklaras med det juridiska språkets strävan efter exakthet. Exempelvis gäller det att ange att *invisitera* (1878) är en speciell handling som inte är identisk med *visitera* i allmänhet: ”visitera (fånge) vid hans intagande i fängelset. *OrdnCentralfängLångh. 1886*, s. 12” (I 1115).

Bland de verbala sammansättningarna är flertalet bildade med ett substantiv som första led, men också adjektiv och adverb/verbpartiklar förekommer, t.ex. **ANHÄNGIGGÖRA** (1825) och **AVKRIMINALISERA** (1955) (NEO 1). Ett fall av ”symmetri” finns bland de verbala sammansättningarna genom *myndigförklara* (1854) och *omyndigförklara* (1906) (M 1708; O 933).

5.3.2.3. *Adjektiviska sammansättningar*

Antalet adjektiv i det allmänspråkliga delmaterialet uppgår till totalt 152, och av dessa är 82 sammansättningar. Flertalet av de återstående adjektiven är avledningar eller ingår i fraser (se avsnitt 5.3.3.2 och 5.3.4 nedan). Av de 82 nybildade adjektiviska sammansättningarna svarar SAOB/OSA för 64 och NEO/SO för 18. Hela 34 av de 64 ur SAOB/OSA återfinns i excerperade artiklar, främst **RÄTT** sbst 2. De adjektiviska sammansättningar som förekommer i båda ordböckerna/databaserna är **LAGENLIG**, **RÄTTSENLIG**, **RÄTTSKAPABEL** och **RÄTTSVIDRIG**, vilka här återges som uppslagsord i NEO/SO.

Substantiv och adjektiv är vanliga som första led, t.ex. *förmögenhetsrättslig* (första belägg 1873) respektive *offentligrättslig* (1890) (F 2989;

O 268). Också adverb/verbpartiklar eller prefix förekommer, t.ex. **AV-YTTERLIG** (1850) och **BESTICKLIG** (1836) (NEO 1; jfr avsnitt 5.3 ovan om sammansättningar enligt SAOB).

Bland de totalt 82 adjektiviska sammansättningarna har 47 någon av följande slutleder: *-rättslig* (22 belägg), *-skyldig* (5), *-pliktig* (6), *-enlig* (7), *-giltig* och *-gill* (3), *-vidrig* (3) samt *-stridig* (1). Adjektiven med de angivna slutlederna anger tillhörighet till olika rättsområden (*-rättslig*), anger förpliktelser (*-skyldig*, *-pliktig*), anger förhållanden som är i enlighet med rättsliga förhållanden (*-enlig*, *-giltig* och *-gill*) och anger förhållanden som strider mot sådana förhållanden (*-vidrig*, *-stridig*). Dessa typer av adjektiv är viktiga i juridiska sammanhang, och de är således tematiskt nödvändiga (jfr Nordman 1992:117; se även Näslund 2000b: 30 om adjektivens betydelse för utvecklingen av svensk elteknisk terminologi).

Malmgren (2002a) diskuterar *-enlig*, *-vidrig* och *-stridig* och deras ställning som självständiga morfem alternativt avledningssuffix samt deras produktivitet i svenskan. Han konstaterar att *-enlig*, *-vidrig* och *-stridig* (*esv*-suffixen) inte är särdeles produktiva i svenskan i allmänhet, men att situationen kan vara annorlunda i juridiskt fackspråk: ”Det är inte omöjligt, att främst suffixen *-enlig* och *-stridig* fortfarande kan spela en viss roll i juridisk terminologi (jfr *folkrättsenlig* och *EG-stridig* ovan)” (Malmgren 2002a:174f., kursiv stil i originalet). Mitt allmänspråkliga delmaterial ger emellertid inget stöd för denna hypotes, då det enda sammansatta *esv*-ordet med första belägg under 1900-talet är **AVTALSSTRIDIG** (1919; NEO 1). Detta resultat beror sannolikt på de allmänspråkliga ordböckernas karaktär (jfr avsnitt 3.3 ovan).¹

5.3.2.4. *Participiella sammansättningar*

Det allmänspråkliga delmaterialet innehåller totalt 56 particip (presensparticip och perfektparticip), varav 44 är hämtade ur SAOB/OSA. Många av dessa hör hemma i exciperade artiklar och *lag-*, *rätt-*, *sak-* och *straff-* dominerar därför som första leder bland de participiella sammansättningarna (se avsnitt 5.2.4 ovan)

Av de 56 participen är hela 54 sammansättningar. Inga participiella sammansättningar uppträder i både SAOB/OSA och NEO/SO. Första led utgörs vanligen av ett substantiv, t.ex. **NAMNSKYDDAD** (1915),

¹ Inte heller det fackspråkliga delmaterialet ger något stöd för Malmgrens hypotes, då detta inte innehåller något enda uppslagsord som är ett sammansatt *esv*-ord (jfr avsnitt 6.4.2 nedan).

men adjektiv, adverb/verbpartiklar och negerande prefix förekommer: *godtroende* (1906), *omprocessad* (1915) och **OUPPKLARAD** (1897) (NEO 2; G 729; O 829; NEO 2; jfr avsnitt 5.3 ovan om sammansättningar enligt SAOB).

Vissa första leder är mycket vanliga, främst *lag-* och *rätt-*, och de nybildade participiella sammansättningarna anger aspekter på rättsliga förhållanden utifrån det inledande morfemet. Ett smakprov ger participen med *rätt-* som första led och första belägg under 1900-talet: *rättshandhavande* (1910), *rättstillämpande* (om myndigheter) (1916), *rättsförintande* (1922), *rättsgrundande* (1922), *rättstryggande* (1922), *rättshindrande* (1927), *rättsvärkande* (1927), *rättsproducerande* (om värkan, 1931), *rättsproducerande* (om handling, 1935) och *rättsskyddad* (1937).

En underkategori som enbart förekommer i fråga om SAOB/OSA är sammansättningar med perfektparticip på *-berättigad*. Den enda 1800-talsnybildningen av de 6 beläggen är *lagberättigad*, medan *hemortsberättigad*, *laglotsberättigad*, *nödvärnsberättigad*, *redovisningsberättigad* och *regressberättigad* har första belägg under 1900-talet (L 46; H 777; L 56; N 1243; R 618; R 865). Perfektparticipen på *-berättigad* kan möjligen ha samband med juridikens karaktär som ämnesområde; genom rättsregler regleras relationer mellan enskilda rättssubjekt (se t.ex. Hydén 1996:16). Detta innebär att rättigheter och skyldigheter regleras, vilket i sin tur bland annat innebär att det är viktigt att ange vad någon är *berättigad* till. Från 1800-talet blir dock sammansättningar med perfektparticipformen *-berättigad* allt vanligare i svenskan generellt, och de är således inte enbart knutna till juridikens område (se Malmgren 2002b: 248).

5.3.3. Avledningar

Liksom sammansättningar kan avledningar studeras ur olika perspektiv. Här har jag valt att göra en kartläggning utifrån de suffix som förekommer bland de totalt 102 lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet som har klassificerats som avledningar (jfr Malmgren 2000: 7f. om intresseområden för ORDAT). Givetvis förekommer det suffix också i andra lexikala enheter i materialet, men dessa beaktas inte i delundersökningen. Fokus ligger alltså på suffixen som uppträder i avledningarna, även om det i vissa fall är oklart var gränsen går mellan suffix och fria morfem, särskilt ur ett diakront perspektiv (se diskussionen i Malmgren 2002a). Samtliga avledningar i delmaterialet återfinns i bilaga 8 nedan.

Som framgår av tabell 13 och 14 i avsnitt 5.3 ovan är 67 av de 102 avledningarna hämtade ur SAOB/OSA och 35 ur NEO/SO. Fördelningen av olika typer av avledningar utifrån ordklassstillhörighet visas i tabell 18 respektive 19 nedan. I dessa redovisas antalet substantiviska (*subst. avl.*), adjektiviska (*adj. avl.*), verbala (*verb. avl.*) och adverbala (*adv. avl.*) avledningar. De få participiella avledningarna i delmaterialet förs här till de adjektiviska.

TABELL 18. *Substantiviska, adjektiviska, verbala och adverbala avledningar bland avledningarna ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal*

	Subst. avl.	Adj. avl.	Verb. avl.	Adv. avl.	Totalt
1800-talet	27	19	2	3	51
1900-talet	7	3	4	2	16
1800–2000	34	22	6	5	67

TABELL 19. *Substantiviska, adjektiviska, verbala och adverbala avledningar bland avledningarna ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal*

	Subst. avl.	Adj. avl.	Verb. avl.	Adv. avl.	Totalt
1800-talet	17	6	3	–	26
1900-talet	7	1	1	–	9
1800–2000	24	7	4	–	35

Tabell 18 och 19 visar att de substantiviska avledningarna som väntat överväger beträffande båda ordböckerna/databaserna med 34 av 67 respektive 24 av 35 belägg. De adjektiviska avledningarna intar andra-platsen, även om differensen mellan de adjektiviska och verbala är klart mindre för NEO/SO än för SAOB/OSA (7 adjektiviska och 4 verbala avledningar gentemot 22 adjektiviska och 6 verbala). Skillnaden mellan SAOB/OSA och NEO/SO är alltså inte särdeles stor i fråga om antalet verbala avledningar (6 gentemot 4). Adverbala avledningar uppträder enbart bland avledningarna hämtade ur den större ordboken/databasen.

Avledningarna i det allmänspråkliga delmaterialet har en koncentration till vissa bokstäver i alfabetet. Av de 102 lexikala enheterna återfinns 20 under **A–E** och 34 under **O–S**, dvs. 54 eller något mer än hälften. Värt att observera är att blott 6 av de 54 kommer ur excerperade artiklar (**RÄTT** sbst2, **STRAFF**). Det finns inte några speciella rättsområden som noteras för särskilt många avledningar. Däremot finns det exempel på ”serier av avledningar”, t.ex. 1800-talsorden *imputabel*, *imputabilitet*, *imputation* och *imputerlig* samt 1900-talsorden *recidivera* och *recidivism* (I 265; R 484). Det stora flertalet avledningar eller 100 av 102 är suffixavledningar. Till dessa kommer de två korta avledningarna **SKOJ** med första belägg 1839 och **FIFFEL** med första belägg 1947 (NEO 3; NEO 1). Dessa kommenteras inte vidare.

I de följande underavsnitten 5.3.3.1–5.3.3.4 redovisas olika detaljresultat beträffande avledningarna i det allmänspråkliga delmaterialet. Utgångspunkt är avledningarnas ordklassstillhörighet och traditionella kategorier inom ordbildningsläran.

5.3.3.1. Substantiviska avledningar

Utgångspunkt för ett närmare studium av de totalt 56 suffixavledda substantiviska avledningarna är en indelning i substantiv som betecknar aktör, dvs. *nomen agentis*, substantiv som betecknar aktion eller liknande, dvs. *nomen actionis*, substantiv som betecknar egenskaper (och tillstånd) samt avledda substantiv med andra betydelser (se Malmgren 1994:48–59). Förekomsten av suffix som bildar *nomen agentis* (*nom. ag.*), *nomen actionis* (*nom. act.*), egenskaps- och tillståndsangivande substantiv (*eg.ang. subst.*) och avledda substantiv med andra betydelser (*andra bet. subst.*) i det allmänspråkliga materialet sammanfattas i tabell 20 nedan.

TABELL 20. *Förekomst av olika substantivbildande suffix bland avledningarna ur SAOB/OSA och NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal*

Nom. ag.		Nom. act.		Eg.ang. subst.		Andra bet. subst.	
-ant	4	-tion	8	-het	11	-ism	1
-are		-(n)ing	6	-itet	9	-at	1
(-ar, -är)	4	-ande	2	-skap	2		
-ist	3	-eri	2				
-or	1	-else	1				
-at	1						
Totalt	13		19		22		2

De två vanligaste kategorierna bland de sammanlagt 56 suffixavledda substantiviska avledningarna är nomen actionis och substantiv som betecknar egenskaper och tillstånd med 19 respektive 22 belägg. Detta är inte förvånande eftersom de bör vara viktiga för att precisera olika omständigheter (handlingar samt egenskaper och tillstånd) i förhållanden som regleras med rättsregler. Också nomen agentis (13 belägg) bör vara betydelsefulla, då de anger vilka parterna i olika rättsligt reglerade förhållanden är, medan avledda substantiv med andra betydelser (2 belägg) är mindre centrala inom juridikens ämnesområde.

Nomen agentis kan bland annat bildas med suffixen *-ant* och *-ist*, och detta görs vanligen vid lånord. Exempel i materialet är *komplettant* och *recidivist* med första belägg 1901 respektive 1839 (K 2050; R 484).

Det i svenskan mycket vanliga substantivbildande suffixet *-are* (med varianterna *-ar* och *-är*) är däremot ovanligt i materialet med blott två förekomster (se t.ex. Liljestrand 1993:70 om *-are*). De två *are*-orden är de båda 1900-talsorden **FÖRÖVARE** och **FIFFLARE** (NEO 1). Aktörssubstantiv på *-are* bildas vanligen till inhemska grundord, och sådana är inte så vanliga bland de substantiviska avledningarna (jfr t.ex. Malmgren 2002b:250). Däremot förekommer *-are* i andra lexikala enheter i materialet, men dessa klassificeras som sammansättningar (se avsnitt 5.3 ovan). Exempel är *försträckningsgivare* och *försträckningstagare*, båda med första belägg 1847, samt rapporttiteln **KÅK-FARARE** med första belägg 1958 (F 3248; F 3248; NEO 2).

De totalt tre beläggen för *-ar*, *-är* och *-or* bildar en serie av lånord, som kommenteras i avsnitt 4.4 ovan, nämligen *legatar*, *legatär* och *legator*.

Man kan, i alla fall i någon mån, diskutera statusen för nomen agentis-avledningarna på *-ant* och *-at* i materialet, dvs. *komplettant*, *reklamant*, *regressant*, *specifikant* och *regressat* (K 2050; R 896; R 866; S 9279; R 866). Claes-Christian Elert (1984) uppmärksammar en semantisk ordbildningskategori som han benämner *nomina patientis*. Det är fråga om en person som blir föremål för den handling som uttrycks i verbstammen, t.ex. *examinand* utifrån *examinera* och *adressat* utifrån *adressera* (se Elert 1984:99f.). Också *nomina patientis* bör ha betydelse för att ange rättsligt reglerade förhållanden mellan olika parter.

I alla fall *regressat* bör vara ett entydigt exempel på nomen *patientis*, då en *regressat* är en 'person gentemot vilken regress (se d. o. 3) göres gällande; jfr *regrediat*' (se avsnitt 5.3.1 ovan om **REGREDIAT**). En *reklamant* utför däremot en aktiv handling genom att reklamera en vara eller liknande och en *regressant* gör detsamma genom att söka regress. Likaså utför specifikanten en aktiv handling, då en *specifikant* är en "person som vinner äganderätt gm specifikation (se d. o. 2 a)" (S 9279). En *komplettant* blir först föreslagen eller utsedd att komplettera en jury och kompletterar därefter denna. När den angivna handlingen är utförd, övergår en komplettant följaktligen från den semantiska kategorin *nomina patientis* till kategorin *nomina agentis*.

Flertalet av nomen actionis-avledningarna är bildade med *-(n)ing* och *-tion*, där *-(n)ing* främst används till inhemska ord och *-tion* till verb på *-era* (se Liljestränd 1993:74ff.). Exempel ur materialet är **VRÄKNING** respektive *konsolidation* (NEO 3; K 2157). Beläggen för *-andel-ende* är däremot blott två, vilket delvis kan bero på hur jag har valt att behandla verben i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 5.3 ovan om verbalsubstantiv). Suffixet *-else*, lånat från tyskan under medeltiden, noteras för ett enda belägg i delmaterialet, nämligen **AVTRÄDELSE** med första belägg 1836 (NEO 1; se Liljestränd 1993:75 om *-else*). Detta kan jämföras med Marianne Nordmans konstaterande att *-an* och *-else* är vanliga suffix i juridikens teknolekt (se avsnitt 5.1 ovan). Anledningen till att de inte är det i mitt material torde vara att det finns viktiga skillnader mellan de båda undersökningarnas material och uppläggning, vilka kommenteras i avsnitt 4.2 ovan. De båda beläggen för *-eri* återfinns föga förvånande i mer eller mindre pejorativa substantiv: **SKOJ-ERI** med första belägg 1843 och **HÄLERI** med första belägg exakt hundra år senare (NEO 3; NEO 2; se Liljestränd 1993:76 om *-eri*).

Av tabell 20 framgår att flertalet substantiv som anger egenskaper och tillstånd är bildade med hjälp av *-het* eller *-itet*. Ett exempel med det från tyskan ursprungligen lånade suffixet *-het* är *straffvärdhet* med för-

sta belägg 1814 (S 12491). Suffixet *-itet* används vid latinsk-franska lånord, t.ex. *imputabilitet* med första belägg cirka 1823 (I 265; se Liljestrand 1993:77 om *-het* och *-itet*). I materialet finns två belägg för *-skap*, som här anger relationer, nämligen i *samägarskap* och *gäldenärskap* (S 974; G 1588; se Liljestrand 1993:75 om *-skap*). Utifrån det här aktuella materialet är *-skap* inte produktivt i juridiskt fackspråk, möjligen beroende på materialets begränsningar (jfr diskussionen i avsnitt 3.1.1 ovan; jfr Malmgren 2001:310 om produktiviteten för *-skap*).

Utifrån siffrorna i tabell 20 ovan är det i synnerhet *-(n)ing* och *-tion* samt *-het* och *-itet* som används för att bilda nomen actionis respektive ”juridiska substantiv” som anger egenskaper och tillstånd. Marianne Nordman konstaterar att, jämfört med andra undersökta fackspråk, förekommer långa nominaliseringar i juridikens teknolekt, gärna bildade med *-(n)ing* och *-het*. I svenskt filosofiskt fackspråk används *-(n)ing* och *-andel-ende* flitigt för att bilda avledda substantiv (se Koskela 2000:67). Gertrud Pettersson visar att substantiv på *-andel-ende*, *-(n)ing* och *-het* blir vanligare över tiden i hennes material med lagtexter från 1734 och framåt, vilket kan tolkas som att lagspråket blir mera abstrakt (se Pettersson 1992:156f.). Med undantag för den ovan kommenterade blygsamma förekomsten av avledda substantiv på *-andel-ende* skiljer sig mina resultat emellertid inte i någon högre grad från dem som Nordman, Koskela och Pettersson redovisar i sina undersökningar.

De suffix som används för att bilda andra sorters substantiv än de tre kategorier som har nämnts ovan noteras för blott två belägg: *-ism* i *recidivism* med första belägg 1910 och *-at* i **SENIORAT** med första belägg 1871 (R 481; NEO 3). Suffixet *-ism* används ofta för att beteckna skolorbildningar och liknande: *socialism*, *konservatism* osv. (se Malmgren 1994:58). Här är betydelsen dock en annan. SAOB/OSA anger att *recidivism*, som är klassificerat som en juridisk och psykologisk fackterm, bland annat har betydelsen ’egenskap(en) l. förhållande(t) att vara l. benägenhet(en) att bli återfallsförbrytare’ (R 484). Suffixet *-at* används ofta vid latinska lånord, vilket är fallet här, och den juridiska termen **SENIORAT** ges definitionen ’arvsföljd enligt vilken äldste avkomling får hela arvet’ (NEO 3; se Liljestrand 1993:79 om *-at*).

5.3.3.2. Adjektiviska avledningar

Av tabell 18 och 19 i avsnitt 5.3.3 ovan framgår att de adjektiviska avledningarna i det allmänspråkliga delmaterialet till största delen är hämtade ur SAOB/OSA (22 av 29) och att de till största delen har första

belägg under 1800-talet (25 av 29). Två adjektiviska avledningar uppträder i båda ordböckerna/databaserna, här återgivna som uppslagsord i NEO/SO: **OFÖRYTTERLIG** och **RÄTTSLIG**. De adjektiviska avledningarna har en viss koncentration till den första halvan av alfabetet, då totalt 20 av de sammanlagt 29 avledningarna återfinns under **A–N** i respektive ordbok/databas.

Adjektiviska avledningar kan indelas i *karaktiserande* och *klassificerande substantiviska adjektiv* samt *aktiva* och *passiva verbaladjektiv*, även om gränsdragningen mellan karakteriserande och klassificerande adjektiv kan vara svår att upprätthålla (se t.ex. Malmgren 1994:61f.). De kategorier som klart överväger i det allmänspråkliga delmaterialet är de klassificerande substantiviska adjektiven och de passiva verbaladjektiven. Klassificerande adjektiv svarar för 21 av de totalt 22 substantiviska adjektiven, medan 6 av 7 verbaladjektiv är passiva verbaladjektiv. Detta resultat kan förklaras utifrån karaktären hos ämnesområdet juridik (jfr avsnitt 5.1 och 5.2.2 ovan om adjektiv i facktexter).

Klassificerande adjektiv är mer betydelsefulla än karakteriserande i juridiska kontexter; med sådana adjektiv preciseras omständigheter som kan vara betydelsefulla i rättsliga sammanhang. Exempelvis kan en fråga vara *straffprocessuell*, medan en egendom kan vara *oavytterlig*. Första belägg för det klassificerande adjektivet *straffprocessuell* är från 1892, medan **OAVYTTERLIG**, vars status som klassificerande eller karakteriserande adjektiv kan diskuteras, har första belägg 1845 (S 12486; NEO 2). De passiva verbaladjektiven är i sin tur viktiga i juridiska kontexter då de anger vad som är tillåtet eller otillåtet, möjligt eller omöjligt osv. Bland annat kan en fastighet vara *inteckningsbar* och ett villkor *indispensabelt*. Första belägg för *inteckningsbar* är från 1897 och för **INDISPENSABEL** från cirka 1820 (I 966; I 360).

De suffix som förekommer vid de klassificerande adjektiven i det allmänspråkliga delmaterialet är *-isk* (6 belägg), *-lig* (6), *-mässig* (5) och *-ell* (3). Suffixen som uppträder vid de passiva verbaladjektiven är *-abel* (3), *-bar* (3) och *-en*.¹ Suffixen är alla väl etablerade i svenskan, även om några av dem mestadels förekommer vid lånord (*-isk*, *-abell-ibel*, *-ell*) och även om det i många fall går att diskutera om adjektiven faktiskt är bildade i svenskan eller inlånade i sin helhet (se t.ex. Liljestrand 1993:82f.). Värt att kommentera bland de adjektivbildande suffixen är i första hand *-mässig*.

Suffixet *-mässig* introduceras i svenskan under 1700-talet och blir

¹ Se Malmgren (2001) om produktiviteten hos *-abell-ibel* och *-bar* i svenskan generellt.

vanligare under 1800-talet. Det tycks dock inte ha fått något starkare fäste i det juridiska fackspråket såsom detta speglas i mitt allmänspråkliga delmaterial. Däremot förekommer *-mässig* i vissa ekonomiska och matematiska termer (se Söderbergh 1964:10, 16, 79, 197, 215f., 229). De fem *-mässig*-orden i delmaterialet är **BESLUTSMÄSSIG** (1848), *konkursmässig* (1888), *lagmässig* (1823), *sedvanemässig* (1896) och *likvidationsmässig* (1927) (NEO 1; K 2130; L 57; S 1607; L 742). Det är därmed enbart ett av orden som har första belägg under 1900-talet, nämligen *likvidationsmässig*. I två av fallen är det alltså fråga om ekonomiska förhållanden: *konkursmässig* och *likvidationsmässig*. Frågan är om *-mässig* är för vagt för att fungera effektivt i det juridiska fackspråket, som ställer stora krav på språklig precision (jfr t.ex. Strömholm 1988:24f.). De förhållandevis få beläggen för *-mässig* bland de adjektiviska avledningarna i mitt allmänspråkliga delmaterial kan därför tolkas som ett argument för tanken att ordbildningselement som är produktiva i allmänspråket inte med automatik är produktiva i olika fackspråk (jfr Laurén 1993:98 om *-enlig* och *-lydig* i juridiskt fackspråk).

5.3.3.3. Verbala avledningar

De verbala avledningarna med första belägg under perioden 1800–2000 i det allmänspråkliga delmaterialet uppgår till blott 10 (se tabell 18 och 19 ovan). Fördelningen mellan 1800-talsverb och 1900-talsverb är helt jämn med 5 nybildningar för varje århundrade, och fördelningen mellan SAOB/OSA och NEO/SO är nästan densamma med 6 respektive 4 verb. **KRIMINALISERA** med första belägg 1910 uppträder i båda ordböckerna/databaserna (K 2770 och NEO 2). Frånsett **LEGALISERA** (1837) är verben avledda av substantiv (NEO 2).

Med ett undantag är verben bildade med suffixet *-(is)era*. Undantaget är **TJUVA** till **TJUV** med första belägg 1826 (NEO 3). Suffixet *-(is)era* är produktivt i svenskan för att bilda verb till ord av latinsk-grekisk härkomst, också i de fall då de har förmedlats till svenskan genom franska eller tyska (se t.ex. Liljestrand 1993:85f.). Exempel ur materialet är bland annat **DISPASCHERA** (1871), **EXPATRIERA** (1876) och *recidivera* (1910) (D 1592; NEO 1; R 484). Flertalet av de 10 verbala avledningarna har en ”lörd” prägel. Av denna anledning kan man ställa frågan hur använda de egentligen är – och har varit – i det juridiska fackspråket alltsedan de först är belagda i svenskan (jfr avsnitt 5.2.3 ovan).

5.3.3.4. Adverbala avledningar

Av tabell 18 och 19 i avsnitt 5.3.3 ovan framgår att de adverbala avledningarna i det allmänspråkliga delmaterialet endast är 5, samtliga hämtade ur SAOB/OSA. Det är fråga om de tre 1800-talsbildningarna *handräckningsvis*, *kvittningsvis* och *reservationsvis* samt de två 1900-talsbildningarna *resningsvis* och *straffrättsligen* (H 391; K 3450; R 1396; R 1432; S 12488). Samtliga adverbala avledningar är således avledningar till substantiv och möjligheten att använda *-vis* som adverbbildande suffix utifrån adjektiv försvann i slutet av 1800-talet (se Tiisala 1990:357).

Frånsett *-t* är suffixet *-vis* det i stort sett enda produktiva adverbbildande suffixet i dagens svenska. Suffixet *-ligen*, utvecklat ur det adjektivbildande *-lig*, är vanligare i äldre svenska än i yngre, och *-ligen* är ofta utbytbar mot *-t* (se Liljestrand 1993:85ff.). Men *straffrättsligen* har sitt första belägg så pass sent som 1910 i J.C.W. Thyréns arbete *Principerna för en strafflagsreform I*. Det andra språkprovet som anförs är hämtat ur samme författares *Svensk politik* från 1911. SAOB/OSA meddelar vidare att *straffrättsligen* är ”föga br.”. Redaktionen av artikeln **STRAFF** avslutades 1991. Frågan är därmed hur lexikaliserat *straffrättsligen*, jämfört med *straffrättsligt*, egentligen är – och har varit – i svenskan (jfr avsnitt 3.1 ovan).

Liksom beträffande adverbena som ordklass (se avsnitt 5.2.5 ovan) är den mest intressanta frågan beträffande de adverbala avledningarna kanske varför SAOB-redaktionen har valt att låta just dessa avledda adverb få utrymme. Det är i varje fall svårt att se dem som särskilt centrala i det juridiska fackspråket (jfr diskussionen i avsnitt 3.3.1 om juridiskt fackspråk, andra fackspråk och allmänspråk i SAOB).

5.3.4. Fraser

De totalt 43 fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet återfinns i bilaga 9 nedan. I några fall anges möjliga varianter i fraser, t.ex. *vara hemfallen* (1. *hemfalla*) *till straff* 1. *ansvar* (H 738). I sådana fall räknar jag med en fras.

De 40 fraserna ur SAOB/OSA, som ofta signaleras med ”i uttr.”, svarar möjligen för en något större procentandel av de lexikala enheterna än förväntat med sina 2,6 procentenheter i tabell 13 i avsnitt 5.3 ovan. Det är visserligen inte förvånande med tanke på att Nina Pilke (2000:280f.) har konstaterat att flerordstermer är vanligare i en juridisk

fackordlista än i fackordlistor för ekonomi och medicin.¹ Däremot är det mera överraskande med tanke på att flerordsuttryck i allmänspråkliga ordböcker kan innebära problem för både lexikografen och ordboks-användaren: var skall de placeras respektive sökas? (se Svensén 1987: 55). Det finns emellertid inga fraser ur SAOB/OSA som är egna uppslagsord, utan alla återfinns i artiklar, t.ex. *juridisk person* i artikeln **JURIDISK** (J 289). De blott tre fraserna ur NEO/SO, alla med första belägg under 1800-talet, är däremot egna uppslagsord: **CORPUS DELICTI**, **DE JURE** och **FORCE MAJEURE** (NEO 1).²

Vissa av de aktuella artiklarna i den större ordboken/databasen innehåller flera olika fraser. Detta gäller bland annat **MATERIELL** med fraserna *materiell rätt* (1853), *materiell sanning* (1926) och *materiell processledning* (1928) (M 496). Fördelningen mellan ”1800-talsfraser” och ”1900-talsfraser” är relativt jämn, då de förra uppgår till sammanlagt 28 och de senare till 15. Däremot har fraserna en koncentration till den senare delen av alfabetet. Sammanlagt 19 av de 43 fraserna återfinns under bokstäverna **O–S**. Flertalet är hämtade ur de excerperade artiklarna, **RÄTT** sbst2, **RÄTTEGÅNG**, **SAK** och **STRAFF**. Ungefär hälften av fraserna har anknytning till straff- och processrättens område. Många av dessa hör hemma i de excerperade artiklarna **RÄTT** sbst2, **RÄTTEGÅNG** och **STRAFF**, även om också andra artiklar är aktuella, t.ex. *anklaga ngn brottsmålsväg l. dyl.* i artikeln **BROTTMÅL** (B 4301).

De tre fraserna ur NEO/SO är alla ordlån från latin. Flertalet av fraserna ur SAOB/OSA är försedda med etymologiska upplysningar som jag tolkar som att fraserna är möjliga begreppslån. Också information om ordlån kan ges till fraser. Exempel är *(det) irländska (straff)-systemet* med första belägg 1866 och *dilatorisk stämning* med första belägg 1840. Följande etymologiska upplysningar lämnas till huvudorden **IRLÄNSK** och **DILATORISK**: ”jfr. dan. o. nor. *irländsk*, t. *irländisch*; avledn. av **IRLAND** (jfr **IRLANDS-**, **IRLÄNDARE**)” respektive ”jfr t. *dilatorisch*, äfvensom eng. *dilatory*, fr. *dilatoire*; efter lat. *dilatorius*, adj. till *dilator*, som jämnt skjuter upp, sölare) till *differre*

¹ Se även Sandrini (1996:254ff.) om ”Phraseologie und Kollokationen” i juridisk terminologi.

² De tre fraserna ur NEO/SO avviker från den definition av ’fras’ som jag valt att använda. Enligt SAG består en fras av ett eller flera lexikonord. Ett av dessa är syntaktiskt huvudord och de övriga är optionella bestämningar (se SAG 3, s. 3). I fråga om substantiven **CORPUS DELICTI** och **FORCE MAJEURE** samt adverbet **DE JURE** är båda lexikonorden i respektive fras lika viktiga.

[...]” (I 1151–52; D 1375). Betydelsen hos (*det*) *irländska (straff)-systemet* anges i avsnitt 3.3.1 ovan och till *dilatorisk stämning* ger SAOB/OSA följande språkprov ur F.F.G. Schrevelius’ arbete *Sveriges allmänna nu gällande civil-process* från 1853: ”Stämningen kallas dilatorisk när Domstolen, om den stämde utan förfall uteblifver, icke straxt skrider till sakens afdömande.”

Två vanliga sista leder i fraserna ur SAOB/OSA är *-väg(en)* och *-påföljd*, vilka uppträder i totalt 9 av de 40 fraserna, bland annat *i regressväg* och *vid hämningspåföljd* (R 865; H 1977).

De totalt 43 fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet kan fördelas på olika underkategorier. Aktuella här är nominalfraser (*nom.f.*), verbfraser (*verb.f.*), prepositionsfraser (*prep.f.*), adverbfraser (*adv.f.*) och participfraser (*part.f.*) (se SAG 3, särskilt s. 11, 253f., 645, 634 och 618). Fördelningen framgår av tabell 21 nedan.

TABELL 21. *Nominalfraser, verbfraser, prepositionsfraser, adverbfraser och participfraser i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Antalet anges i absoluta tal*

	Nom.f.	Verb.f.	Prep.f.	Adv.f.	Part.f.	Totalt
SAOB/OSA	26	5	8	–	1	40
NEO/SO	2	–	–	1	–	3
Totalt	28	5	8	1	1	43

Tabell 21 visar att nominalfraser med ett substantiv som huvudord är den klart dominerande kategorin med 28 belägg. Ett exempel är *juridisk personlighet* med första belägg 1898 (P 727). Nominalfraserna har mestadels framförställda adjektiviska bestämningar till huvudordet, t.ex. *straffrättslig natur*, och det enda undantaget är *immission av imponderabilier* (S 12488; I 244).

Prepositionsfraser är den näst vanligaste kategorin med 8 belägg. Dessa inleds med *vid*, *i* eller *å*. I alla de fyra fraserna med *vid* är huvudordet *påföljd*, t.ex. *vid laga påföljd* (1855), medan morfemet *väg* ingår i de tre fraserna med *i*, t.ex. *i skadeståndsväg* (1895) (P 2766; S 3308). Prepositionen *å*, som i NEO betecknas som formell och mindre bruklig utom i vissa uttryck, förekommer i en enda fras i delmaterialet, nämligen *å sakägarsidan* med ett förvånansvärt sent första belägg, nämligen 1953 i tidskriften *Nytt Juridiskt Arkiv* (NJA; S 172).

Verbfraser är den tredje vanligaste kategorin med 5 belägg. Verben i verbfraserna står i aktiv diates och anger handlingar med en mer eller mindre klart avgränsad rättslig innebörd, t.ex. *införa i boet* och *kräva rätt gentemot ngn* med första belägg 1851 respektive 1918 (I 459; R 4004). Den enda adverbfrasen i det allmänspråkliga delmaterialet utgörs av **DE JURE** med första belägg 1850, och *vara hemfallen* (l. *hemfalla*) *till straff* l. *ansvar* är den enda participformen och har första belägg 1926 (NEO 1; H 738).

5.4. Sammanfattning

Den gemensamma nämnaren för de delundersökningar som redovisas i detta kapitel är att de behandlar (huvudsakligen) inhemsk ordbildning i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000. Materialet för delundersökningarna utgörs av mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Substantiven dominerar klart bland nybildningarna under hela perioden, och de följs av adjektiv, verb, particip och adverb. Detta är inte något förvånande resultat med tanke på tidigare studier av svenskt juridiskt språk och av lexikala förhållanden inom andra ämnesområden.

Många av nybildningarna innehåller flera rotmorfem och dessutom ofta avledningsmorfem. Anledningen är att det juridiska fackspråket prioriterar språklig entydighet framför språklig ekonomi; entydiga och ofta längre lexikala enheter föredras framför korta och möjligen tve tydiga ord. Därför är det inte heller oväntat att sammansättningarna spelar den kvantitativt viktigaste rollen bland nybildningarna. De enkla orden är relativt få, och många av dessa är sannolikt lånord som är inlånade i sin helhet. Antalet avledningar är begränsat och detsamma gäller antalet fraser, även om fraserna möjligen svarar för en något större andel av nybildningarna än förväntat.

Bland sammansättningarna är flertalet nominala med ett substantiv som slutled. Därefter följer i tur och ordning adjektiviska, verbala och participiella sammansättningar. Vanliga första leder bland de nominala sammansättningarna är *rätt(s)*- och *straff*-, medan *-rätt*, *-bevis* alternativt *-bevisning* samt *-lag* ofta uppträder som sista leder. Bland de adjektiviska sammansättningarna är *-rättslig*, *-skyldig*, *-pliktig*, *-enlig*, *-giltig* och *-gill*, *-vidrig* samt *-stridig* vanliga som sista leder.

Frekventa typer av substantiviska avledningar med första belägg under perioden 1800–2000 är nomen actionis och substantiv som betecknar egenskaper och tillstånd. Vanligt förekommande suffix är främst

-tion och *-(n)ing* respektive *-het* och *-itet*. Flertalet adjektiviska avledningar är klassificerande substantiviska adjektiv och passiva verbaladjektiv, vilka främst är bildade med *-isk* och *-lig* respektive *-abel* och *-bar*. Flertalet verbala avledningar är bildade med suffixet *-(is)era* och flertalet adverbala med *-vis*.

Antalet fraser i delmaterialet är litet. Flertalet fraser är nominalfraser, medan övriga typer av fraser spelar en mera begränsad roll.

Resultaten beträffande ordklassfördelning bland nybildningarna och typer av ordbildningar kan till en del förklaras utifrån språkliga faktorer, till en del utifrån icke-språkliga. De senare faktorerna kan främst sökas i rättsliga förhållanden under undersökningsperioden, men i vissa fall kan också samhällsliga förhållanden i stort spela in.

I de olika delundersökningarna uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan SAOB/OSA och NEO/SO samt inom de båda ordböckerna/databaserna utifrån språkliga och icke-språkliga faktorer. Likaså jämförs resultaten med tidigare studier som är relevanta i sammanhanget. I samband med redovisningen av resultaten är frågor om lexikalisering och orddöd ofta aktuella.

6. Juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker

6.1. Inledning

Utgångspunkt för det här kapitlet är mitt andra delmaterial med de fyra fackordböckerna *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992), *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998) och *Juridikens begrepp* (Melin 2000). Vid redovisningen av olika delundersökningar jämför jag vissa resultat för mitt allmänspråkliga delmaterial med resultat för det fackspråkliga.

En grundläggande skillnad mellan de båda delmaterialen bör än en gång påpekas. De lexikala enheter som är hämtade ur de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna har, enligt dessa, första belägg år 1800 eller senare. De lexikala enheter som ingår i de fyra fackordböckerna har av respektive utgivare bedömts tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd vid den aktuella tidpunkten, dvs. från 1958 till 2000 (se avsnitt 3.3.2 ovan). Detta innebär att det fackspråkliga delmaterialet också innehåller lexikala enheter som uppträder i svenskan före år 1800, t.ex. **LÖNSKALÄGE** och **DULGADRÅP**. I *Juridikens termer* (1958; 1992) beskrivs *lönskaläge* som ”äldre lagterm för könsungäme mellan ogifta personer”. Bestämmelser om **DULGADRÅP**, som är dråp i det fördolda, dvs. av en okänd gärningsman, återfinns i de medeltida landskapslagarna (*Juridikens begrepp* 2000).¹ Jag avstår från att försöka skilja ut sådana lexikala enheter ur delmaterialet.

Som framgår av avsnitt 3.3.2 ovan är det de uppslagsord som är skrivna med fet stil i respektive ordbok som undersöks. De ”underuppslagsord” och betydelsemoment som kan förekomma till ett och samma ”huvuduppslagsord” uppmärksammas bara när detta är relevant i det aktuella sammanhanget. Också i fråga om fackordböckerna talar jag om *uppslagsord* och

¹ SAOB/OSA meddelar att huvudordet **LÖNSKALÄGE** är ålderdomligt, främst används i juridiska sammanhang och har första belägg i Gustav Vasas registratur 1527 (L 1864, artikeln avslutad 1942). Sammansättningen *dulgadråp* (fornsvenska *dulghadráp*) används i fråga om äldre rättsförhållanden (D 2352, artikeln avslutad 1922).

lexikala enheter, och jag avstår från att använda benämningen *termpost* (jfr Pilke 2000:35). I det här kapitlet behandlas fyra huvudaspekter på det angivna materialet.

I avsnitt 6.2 jämför jag delmaterialen utifrån förekomsten av lexikala enheter som återfinns i båda de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna respektive i en eller flera av de fyra fackordböckerna. Lexikala enheter som uppträder i minst två av fackordböckerna kallar jag *gemensamma*. Lexikala enheter som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO, i flera av fackordböckerna respektive i samtliga sex ordböcker kan möjligen antas vara mera etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd än de som enbart återfinns i *en* allmänspråklig eller i *en* fackspråklig ordbok.

Vidare gör jag i detta avsnitt en delstudie av vad jag kallar *unika* lexikala enheter, dvs. uppslagsord som enbart förekommer i en av fackordböckerna. De unika enheterna kan förhoppningsvis ge viss information om förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd under de senaste femtio åren. Utifrån de unika enheterna i de två upplagorna av *Juridikens termer* bör det även vara möjligt att säga något om lexikala enheter som respektive utgivare bedömer används mindre – eller inte alls – i juridiska kontexter på 1990-talet jämfört med 1950-talet. Frågan om lexikalisering och eventuell orddöd är därför central för de olika delstudierna i avsnitt 6.2 (jfr avsnitt 3.2 ovan).

I avsnitt 6.3 studerar jag lånord i fackordböckerna med fokus på citatlånen i delmaterialet. Resultaten jämförs med den bild av lånord i det allmänspråkliga delmaterialet som presenteras i kapitel 4 ovan. I fackordböckerna finns mycket sällan direkta etymologiska uppgifter om de förtecknade lexikala enheterna. Den enklaste möjligheten att studera en typ av inverkan från andra språk på ett svenskt juridiskt ordförråd är därför att undersöka *citatlån* som genom sin form, främst ortografiska och morfologiska egenskaper, omedelbart avslöjar att de inte är ett resultat av inhemsk ordbildning (jfr Edlund & Hene 1992:34; Mattila 2002a:517).

Det är särskilt två anledningar som gör citatlånen i delmaterialet intressanta. För det första kan citatlån antas visa på ett antal väletablerade, eller om man så vill stabilt lexikaliserade, lexikala enheter inom ett svenskt juridiskt ordförråd. Trots att de har använts länge på svenska, har de inte anpassats till det svenska språksystemet (jfr Mattila 2002a:252). För det andra kan citatlån antas visa på nykomlingar i ett svenskt juridiskt ordförråd, vilka i alla fall inte hittills har anpassats till det svenska språksystemet. Både väletablerade och mera nytillkomna citatlån kan uppträda i fackordböcker. De bör vara mera sällsynta i allmänordböcker, även om det finns ett antal citatlån i det allmänspråkliga delmaterialet. Då SAOB/OSA

och NEO/SO inte har ambitionen att spegla ett utpräglat fackspråk (jfr avsnitt 3.3.1 ovan), får ”de juridiska citatlånen” ur dessa antas vara väl etablerade inom ämnesområdet och möjligen används de också utanför detta. Tre exempel är **AFFIDAVIT**, **LEX** och **CORPUS DELICTI** (se avsnitt 4.3.2 ovan). Det bör i första hand vara lån från latin som är intressanta, men också andra språk kan vara aktuella, främst engelska, tyska och franska.

Latinet har sin traditionellt starka ställning inom ämnesområdet och spelar fortfarande en viktig roll inom vissa delområden inom juridiken (jfr Mattila 2000). I detta sammanhang är det intressant att söka klarlägga dels i vilken omfattning latinska citatlån uppträder i delmaterialet med fackordböcker, dels vilka citatlånen är. Tyskan är alltsedan 1800-talet ett viktigt långivande språk i juridiska sammanhang (se avsnitt 4.3.2 ovan). Frågan är om detta gäller också i fråga om citatlån. Med tanke på den allmänna utvecklingen beträffande lånord i svenska är också engelskan intressant (jfr Mårtensson 1988:111–118). Med tanke på det svenska medlemskapet i Europeiska unionen bör både engelskans och franskans eventuella inflytande vara av intresse. I synnerhet franskans ställning inom unionen uppges vara mycket stark (se Mattila 2002a:420ff.). Det är därför inte orimligt att tänka sig att såväl engelskan som franskan genom det svenska EU-medlemskapet från 1995 avspeglar sig i form av citatlån i delmaterialet med fackordböcker.¹

I avsnitt 6.4 studerar jag ordklassfördelningen i delmaterialet med fackordböcker med fokus på förekomsten av adjektiv och verb i dem. Av avsnitt 5.2 ovan framgår att adjektiv och verb spelar en kvantitativt sett blygsam roll i mitt delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Utifrån Pilkes studie av terminologiska ordlistor från tre fackområden (Pilke 2000) är det möjligt att formulera hypotesen att det är ännu ovanligare med verb och adjektiv bland de lexikala enheterna i mitt fackspråkliga delmaterial än i mitt allmänspråkliga.

I avsnitt 6.5 undersöker jag förekomsten av fraser och satser i fackordböckerna. I delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO är förekomsten av fraser begränsad och satser förekommer inte alls (se avsnitt 1.2 och 5.3 ovan). I alla fall beträffande fraser – och möjligen också satser – med latinskt ursprung kan man anta att det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett klart större antal än delmaterialet med allmänordböcker (jfr Mattila 2000:303f.). Till detta kommer att flerordstermer, dvs. *fraser* enligt

¹ Se Berteloot (2002) om franskans i juridiska kontexter i Frankrike och inom Europeiska unionen.

den definition som jag följer, bedöms vara vanligare inom juridikens ämnesområde än inom medicinens och teknikens (se Pilke 2000:280).

Liksom i tidigare kapitel omtalas *Svenska Akademiens ordbok* och databasen *Om svar anhålles* mestadels med förkortningsparet SAOB/OSA, medan NEO/SO används för *Nationalencyklopedins ordbok* och databasen *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien. På motsvarande sätt används ofta förkortningar för de fyra fackordböckerna. I alfabetisk ordning är de förkortningar som används de här: JuB2000 för *Juridikens begrepp* (Melin 2000), JuT1958 för *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), JuT1992 för *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och NJO1998 för *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998).

6.2. Lexikala enheter i delmaterialen

6.2.1. Inledning

I detta avsnitt står först de lexikala enheter som är gemensamma för de båda ordböckerna/databaserna i det allmänspråkliga delmaterialet i fokus. Därefter studeras lexikala enheter som är gemensamma för de fyra ordböckerna i det fackspråkliga delmaterialet respektive sådana som förekommer i endast en av dem. Slutligen jämförs de båda delmaterialen ur några aspekter. Här ligger fokus dels på lexikala enheter som förekommer i samtliga sex ordböcker, dels på enheter som uppträder i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna men inte i någon av de fyra juridiska fackordböckerna. Centrala begrepp i diskussionen av resultaten i avsnitt 6.2 är 'lexikalisering' och eventuell 'orddöd'.

6.2.2. Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet

Som framgår av avsnitt 3.4.1 ovan innehåller det allmänspråkliga delmaterialet totalt 2.003 lexikala enheter. Av dessa svarar SAOB/OSA för 1.544 och NEO/SO för 459. Det finns 82 lexikala enheter som återfinns i båda ordböckerna/databaserna. Det allmänspråkliga delmaterialet innehåller därmed 1.921 *olika* lexikala enheter, och det är endast 4,0 procent av de lexikala enheterna som är gemensamma.

Skillnaden i omfång mellan ordböckerna/databaserna och andra omständigheter, särskilt uppmärksammade i avsnitt 3.3.1 ovan, bidrar säkerligen till att antalet gemensamma lexikala enheter är så litet som det är.

Trots detta är det möjligen lite förvånande att det finns så få lexikala enheter, främst med första belägg under 1800-talet, som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO. Antalet gemensamma lexikala enheter ”borde” kunna vara större med tanke på att båda ordböckerna/databaserna har ambitionen att förteckna ”juridiska ord och uttryck” som har spridit sig utanför fackspråket till allmänspråket (se avsnitt 3.3.1 med anförd litteratur).

6.2.3. Lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet

Antalet uppslagsord i de fyra fackordböckerna och det totala antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet presenteras i avsnitt 3.2.2 respektive 3.4.2 ovan. Uppgifterna sammanfattas i tabell 22 nedan.

TABELL 22. *Antal uppslagsord i JuB2000, JuT1958, JuT1992 och NJO1998 samt totalt i delmaterialet med fackordböcker*

JuB2000	JuT1958	JuT1992	NJO1998	Totalt
2.869	2.947	3.209	1.786	10.811

Tabell 22 visar att antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet uppgår till totalt 10.811. Dessutom visar tabellen att var och en av fackordböckerna – med undantag för NJO1998 – innehåller fler lexikala enheter än det totala allmänspråkliga delmaterialet med sina 2.003. Perspektivet blir dock något annorlunda med tanke på antalet *olika* lexikala enheter i de två delmaterialen. Detta uppgår nämligen till 5.415 i delmaterialet med fackordböcker, vilket mycket grovt räknat innebär att detta innehåller ungefär en och en halv gång fler *olika* lexikala enheter än delmaterialet med allmänordböcker med sina 1.921 olika lexikala enheter.

Det totala antalet olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet fördelar sig på sådana som kan kallas *unika*, dvs. de förekommer i endast en av ordböckerna, och sådana som kan kallas *gemensamma*, dvs. de förekommer i två, tre eller alla fyra. Fördelningen av lexikala enheter på de fyra olika möjligheterna visas i tabell 23 nedan.

TABELL 23. *De olika lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet: förekomst i en, två, tre eller fyra av ordböckerna samt totalt i delmaterialet. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet enheter i delmaterialet*

1	2	3	4	Totalt
2.187	1.683	922	623	5.415
40,4 %	31,0 %	17,0 %	11,5 %	99,9 %

Av tabell 23 framgår att den klart vanligaste situationen är att de olika lexikala enheterna i delmaterialet förekommer i en enda av de fyra fackordböckerna. Detta gäller för strax över 40 procent av de olika lexikala enheterna. Näst vanligast är att de förekommer i två och därefter vanligast i tre av ordböckerna (31,0 resp. 17,0 procent). Ovanligast är att de uppträder i samtliga fyra ordböcker, då detta gäller för något mindre än 12 procent av de olika lexikala enheterna.

Det är således runt 60 procent av de olika lexikala enheterna som förekommer i minst två av de fyra fackordböckerna. Mot detta värde kan ställas att det endast är 4 procent av de lexikala enheterna i allmänordböckerna som är gemensamma (se avsnitt 6.2.2 ovan). En möjlig förklaring till denna markanta skillnad mellan delmaterialen kan vara att det centrala juridiska ordförrådet inte förändras särskilt radikalt under perioden 1958–2000, de årtal mellan vilka de fyra fackordböckerna är utgivna (jfr Pilke 2000:23). En andra möjlig förklaring är att utgivarna av de olika fackordböckerna till stor del bygger på sina föregångare på området (jfr Svensén 1987:29). Den senare förklaringen är särskilt aktuell med tanke på att två upplagor av samma ordbok, *Juridikens termer*, ingår i delmaterialet.

6.2.3.1. *Gemensamma lexikala enheter i fackordböckerna*

Frågan är nu vad som kännetecknar de lexikala enheter som återfinns i mer än en av de juridiska ordböckerna. Jag väljer här att närmare granska de 623 uppslagsord som återfinns i alla fyra ordböckerna. Anledningen är att dessa bör kunna sägas utgöra en kärna av lexikala enheter i ett svenskt juridiskt ordförråd som är aktuellt under den andra halvan av 1900-talet.

För det första kan jag konstatera att antalet citatlån bland de 623 är mycket begränsat. Citatlånen från latin utgör den största gruppen med 33 belägg i form av enkla ord, fraser och satser. Exempel är **DOLUS** '(ont)

uppsåt', **EX LEGE** 'enligt lag' respektive **IGNORANTIA JURIS NOCET** 'okunnighet om lagen (rätten) skadar', där översättningarna är hämtade ur JuB2000. De 6 franska citatlånen utgörs av enkla ord och fraser, t.ex. **ARBITRAGE** och **FORCE MAJEURE**, medan de 3 engelska är enkla ord: **COPYRIGHT**, **JURY** och **LOCKOUT**.

För det andra kan jag konstatera att bland de 623 finns vissa morfem eller ord är vanliga som första led i sammansättningar eller som en del av fraser. Vanligast är *Rätt(s)-* med 12 förekomster, följt av *Allmän(t)/(na)(-)* med 11 och *Lag(a)(-)* med 7. Bland morfemen eller orden som är förhållandevis vanliga som sista led i sammansättningar eller som ingår i fraser märks i första hand *(-)rätt* (34 förekomster) samt *(-)brott* och *(-)principen* (9 förekomster vardera). Det är fråga om beteckningar för rättsområden, rättsliga begrepp och rättsliga institutioner, kriminaliserade handlingar och rättsliga begrepp. Exempel på de olika underkategorierna är **OBLIGATIONSRÄTT(EN)**, **GIFTORÄTT** och **KAMMARRÄTT**, **BOKFÖRINGSBROTT** samt **MUNTLIGHETSPRINCIPEN**.

De 623 lexikala enheterna som uppträder i alla fyra fackordböckerna uppvisar alltså vissa likheter med det allmänspråkliga delmaterialet generellt. Också de 623 är till största delen ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om jag här begränsar jämförelsen till citatlån i fackordböckerna (jfr avsnitt 4.4 ovan). Det finns vissa morfem och ord som är vanliga i de lexikala enheterna. Delvis är det samma morfem eller ord som är vanliga i sammansättningarna i det allmänspråkliga delmaterialet och i de 623 gemensamma uppslagsorden i det fackspråkliga delmaterialet generellt: *Rätt(s)-* och *Lag(a)-* respektive *-rätt* och *-brott* (jfr avsnitt 5.3.2.1 ovan).

Det förefaller emellertid vara mera givande att studera de 623 lexikala enheterna utifrån ett annat perspektiv. En granskning av uppslagsorden ger nämligen stöd för hypotesen att redaktörerna bakom respektive fackordbok har gjort urvalet av (huvud)uppslagsord mera – men inte uteslutande – utifrån terminologiska principer än utifrån lexikologiska/lexikografiska, även om uppslagsorden givetvis är alfabetiskt ordnade (jfr Pilke 2000: 32ff.). Jag tror således att det främst är de juridiska begreppen med tillhörande termer som är utgångspunkt för redaktörernas urval av uppslagsord i respektive fackordbok, inte ord (och termer), vilket vanligen är utgångspunkt för arbetet med allmänspråkliga definitionsordböcker (jfr Törnqvist 1998:107ff.; Svensén 1987:3f.). Hypotesen får stöd av att Stefan Melin i förordet till *Juridikens begrepp* ger följande information:

Det är främst två förhållanden som ger boken en särprägel. För det första har en definition lämnats i anslutning till varje *begrepp*. För det andra har *begrepp som definieras i boken* försett med * när de förekommer i förklaringar, exempel etc. Den som t.ex. vill ringa in ett *begreppssammanhang*, *precisera ett rättsförhållande ytterligare* eller bara friska upp minnet, kan därför göra det snabbt och enkelt. (JuB2000, mina kursiveringar)

Övriga utgivare är inte lika explicita som Melin, men Sven Martinger meddelar att det är *termer* som förklaras i *Norstedts Juridiska Ordbok* och detsamma görs i de båda upplagorna av *Juridikens termer* (jfr dock Pilke 2000:32 om JuT1992). I detta sammanhang kan det vara lämpligt att påminna om att vissa uppslagsord (alternativt termposter) i *Juridikens termer* även upptar underordnade begrepp till ett huvudbegrepp (jfr Pilke 2000:36 och se avsnitt 3.3.2 ovan). Ett exempel är **FRUCTUS**, 'avkastning', med tre underbegrepp: "*F. civilis*, civil avkastning, t.ex. hyra. — *F. naturalis*, naturlig avkastning, t.ex. skörd. — *F. percipiendi*, den normala avkastningen av egendom" (JuT1958; JuT1992).

En förenklad beskrivning av rättssystemet i ett visst samhälle är att detta skall reglera rättigheter och skyldigheter mellan olika aktörer i olika situationer. Därför utarbetas rättsregler som ingår i och bildar en rättsordning. Olika aktörer tolkar, övervakar och reglerar relationer och mänskligt beteende i stort i det aktuella samhället. Konflikter regleras, ofta med hjälp av sanktioner, och det yttersta syftet med sanktionerna är att bevara fred och ordning i samhället (jfr t.ex. Hydén 1996:9–46). I detta sammanhang blir begreppssystem med relationer mellan olika juridiskt reglerade begrepp centrala (se t.ex. Pilke 2000:58ff.).

Jag väljer att exemplifiera utifrån situationen där två av de centrala aktörerna benämns **BORGENÄR** (alternativt **KREDITOR**) och **GÄLDENÄR**. Gälldenären har en skuld till en annan, dvs. borgenären. En tredje aktör, **BORGENSMANNEN** (alternativt borgesmannen eller löftesmannen), åtar sig att ansvara för att gälldenären fullgör sin förpliktelse och borgesmannen går därmed i **BORGEN**. Borgen kan ta sig olika former och man kan bland annat skilja mellan **ENKEL BORGEN**, **PROPRIEBORGEN**, **UNDERBORGEN** och **ÖVERBORGEN**. Beroende på hur aktörerna tar till vara sina rättigheter och fullgör sina skyldigheter, kan situationen utvecklas på olika sätt (se t.ex. *Norstedts juridiska handbok* 1994:204–207).

Begreppsrelationerna kan klassificeras på olika sätt utifrån ett terminologiskt perspektiv (se t.ex. Pilke 2000:58ff. och jfr Laurén, Myking & Picht 1997, kapitel 7). De förhoppningsvis klart definierade juridiska begreppen med sina termer kan också sägas bilda en form av semantiskt/a nätverk

inom vilket/vilka man i sin tur kan identifiera olika semantiska relationer. Vanliga relationer är konversitet, t.ex. *borgenären–gäldenären*, hyperonymi, t.ex. *borgen–enkel borgen*, och hyponymi, t.ex. *enkel borgen–borgen*. Däremot undviks synonymi på ämnesområdet, då idealet är ett ett-till-ett-förhållande mellan begrepp och term (jfr Sandrini 1996: 253; Pilke 2000:35, 284).¹ Det som lekmannen kan uppfatta som synonymer är det vanligen inte.

Ett exempel erbjuder **INSOLVENS**, **INSUFFICIENS** och **OBE-STÅND**. I alla tre fallen är en persons ekonomiska ställning problematisk. Med tanke på personens rättigheter i denna situation finns det dock en klar skillnad mellan å ena sidan **INSOLVENS** och **OBESTÅND** och å andra sidan **INSUFFICIENS**:

Insolvens, obestånd, dvs. en persons oförmåga att rätteligen betala sina skulder. I. utgör konkursanledning. Jfr Insufficiens. (JuT1958; JuT1992)

Insufficiens, ”otillräcklighet”, dvs. att en persons skulder överstiger hans ekonomiska tillgångar, vilket inte behöver innebära – på grund av möjligheterna att få kredit – att han är insolvent. I. utgör inte konkursanledning. Jfr Insolvens. (JuT1958; JuT1992)

Obestånd (*insolvens*), en persons oförmåga att rätteligen betala sina skulder. O. utgör konkursanledning. (JuT1958; JuT1992)

Utifrån *Juridikens termer* kan uppslagsorden **INSOLVENS** och **OBE-STÅND** betraktas som synonymer och hänvisningar görs också mellan de båda uppslagsorden. I juridisk litteratur ges samma beskrivning som i fackordboken. En gäldenär som inte förmår betala sina skulder i rätt tid och vars betalningsoförmåga inte är tillfällig är *insolvent* eller på *obestånd* (se Håstad 2000:97).

Också SAOB/OSA ger hänvisningar mellan **INSOLVENS** och **OBE-STÅND** då ordboken/databasen SAOB/OSA konstaterar att **INSOLVENS** innebär ”förhållande(t) att vara insolvent; tillstånd i vilket en insolvent person befinner sig; äv. konkretare, om fall av insolvens; jfr **INSUFFICIENS**”, medan **INSUFFICIENS** innebär ”förmögenhetstillstånd som

¹ Synonymi förekommer dock i delmaterialet. Nina Pilke (2000:284f.) påpekar att *Juridikens termer* (JuT1992) i vissa fall anger alternativa former: (”**prejudikation** eller **prejudicering** [...]”, ”**benådning** (*nåd*) [...]”, ”**boutredning** (utredning av dödsbo) [...]”, ”**störande av förrättning** (el. **av allmän sammankomst**) [...]”), alternativa uttryck (”**euthanasi**, ’dödshjälp’ [...]”) eller ekvivalenter på andra språk (”**ansvarsgenombrott**, (*lifting the corporate veil*) [...]”). Liknande exempel, och därmed fall av synonymi, finns även i JuB2000, JuT1958 och NJO1998.

föreligger, då en persons skulder överstiga hans tillgångar; jfr **INSOLVENS**” (I 833, I 914). SAOB/OSA upptar även **OBESTÅND**: ”i fråga om ekonomiska förhållanden: dålig l. usel affärsställning l. ekonomi; ekonomiska svårigheter; insolvens; misär; jfr **bestånd 4**” (O 74).

Det finns således en grundläggande skillnad mellan definitionerna i *Juridikens termer* och de i SAOB/OSA ovan. Fackordboken anger de olika rättsliga följderna av begreppen ’insolvens’, ’insufficiens’ och ’obestånd’ samt anger hur de förhåller sig till varandra. Detta gör inte allmänordboken i sina definitioner av orden (termerna) *insolvens*, *insufficiens* och *obestånd*. Anledningen till att definitionerna är sådana som de är i *Juridikens termer* (och i övriga fackordböcker) är att gränsdragningen mellan de närliggande begreppen skall vara så exakt som det bara är möjligt (jfr Pilke 2000:293). Enligt Mattila (2002a:21) är de abstrakta juridiska begreppen utgångspunkt för en juridisk analys och beskrivning, medan utgångspunkten för en språkvetenskaplig analys och beskrivning är ord alternativt termer. Definitionerna i terminologiska ordlistor generellt ”formuleras med tanke på avgränsning, snarare än beskrivning” (Törnqvist 1998:107). SAOB/OSA beskriver däremot ”orden vart och ett. Den [dvs. SAOB] kan knappast läsas på annat sätt än så som den är skriven, ord för ord” (Lundbladh 1996:99).

6.2.3.2. Unika lexikala enheter i fackordböckerna

Tabell 23 i avsnitt 6.2.3 ovan visar att det i det fackspråkliga delmaterialet även finns lexikala enheter som i detta sammanhang är *unika*, dvs. de förekommer i en enda av ordböckerna. Fördelningen av unika uppslagsord är inte helt jämn mellan dem, vilket framgår av tabell 24.

TABELL 24. *Uppslagsord och unika uppslagsord i JuB2000, JuT1958, JuT1992 och NJO1998. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet enheter i respektive ordbok*

	JuB2000	JuT1958	JuT1992	NJO1998
uppslagsord	2.869	2.947	3.209	1.786
unika uppslagsord	1.038	472	379	298
	36,2 %	16,0 %	11,8 %	16,7 %

Tabell 24 visar att i första hand JuB2000 skiljer ut sig i delmaterialet, då

mer än en tredjedel av uppslagsorden (36,2 procent) i denna ordbok återfinns enbart i JuB2000. I de övriga tre ordböckerna är procentandelen unika uppslagsord från något mindre än 12 procent till runt 17 procent. Den förhållandevis höga procentandelen för *Norstedts Juridiska Ordbok* är, i alla fall delvis, beroende av att antalet uppslagsord relativt sett är litet. Antalet unika uppslagsord är mindre i JuT1992 än i JuT1958 (379 gentemot 472). Mest fruktbart förefaller det alltså att göra en granskning av de lexikala enheter som är unika för *Juridikens begrepp* respektive för de båda upplagorna av *Juridikens termer*.

Juridikens begrepp

Inledningsvis studerar jag de unika uppslagsord i *Juridikens begrepp* (2000) som kan föras till de sex kontextuella kategorier som återfinns i nedanstående punktuppställning.¹

- 'Europeiska unionen',
- 'internationella rättsliga förhållanden',
- 'IT och därmed förknippade begrepp',
- 'romersk rätt',
- 'rättshistoria' samt
- 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp'.

Sammanlagt kan jag föra 379 av de 1.038 unika uppslagsorden i JuB2000 till de sex kategorierna, vilket innebär 36,5 procent.

Överlägset störst bland kategorierna är 'romersk rätt' med 209 av de aktuella 379 lexikala enheterna.² Här är det dock viktigt att observera att 72 av de 209 uppslagsord som här registreras som unika för *Juridikens begrepp* också återfinns i *Juridikens termer*, men då som "underuppslagsord" till "huvuduppslagsord". Även med detta förhållande i minnet är

¹ Några av de kategorier som jag här kallar *kontextuella* motsvaras av juridiska *rättsområden* inom rättssystemet i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Exempel är kategorin 'Europeiska unionen', som motsvaras av rättsområdet *europarätt* alternativt *EG-rätt*, och kategorin 'internationella rättsliga förhållanden', som motsvaras av rättsområdena *internationell rätt* (med olika underområden) och *folkrätt*. Se t.ex. Hydén (1996) om rättsområden och indelningar av rättssystem.

² Kategorin 'romersk rätt' omfattar såväl begrepp som enbart används i romersk rätt som begrepp som också används i andra rättsordningar.

'romersk rätt' den överlägset största kategorin av de sex. Två tendenser är att *Juridikens begrepp* i högre grad än övriga ordböcker upptar enkla ord, vanligen substantiv och verb, som ingår i fraser och satser. Exempelvis återfinns substantivet **FIDES**, 'förtroende, tillförlitlighet, trohet', endast i JuB2000. Frasen **BONA FIDE(S)**, 'god tro, i god tro', finns i samtliga fyra ordböcker och frasen **PUBLICA FIDES**, 'offentlig trovärdighet', i alla utom *Norstedts Juridiska Ordbok*. Exempel på latinska verb som enbart uppträder i JuB2000 är **ADOPTARE**, **CONDOCERE** och **DEL-CREDERE** (se vidare avsnitt 6.4.3 nedan).

De många unika latinska uppslagsorden (samt de uppslagsord som också återfinns i *Juridikens termer*) i den nyaste av ordböckerna i det fackspråkliga delmaterialet kan tolkas som att svenska jurister alltså har behov av kunskaper om och i latin. Möjligen har behovet rentav ökat som en följd av det svenska medlemskapet i Europeiska unionen. Mattila (2000:305) påpekar att den finska enheten vid Europeiska gemenskapernas domstol har tvingats utarbeta en intern "basordlista över latinska uttryck", eftersom latinska (ettords)termer och fraser används så mycket i domstolens arbete.

Som god tvåa bland de sex kontextuella kategorierna kommer 'Europeiska unionen' med 54 belägg. Det är fråga om svenska och – mer eller mindre – utländska beteckningar, t.ex. **INRE MARKNADEN** (EU:s inre marknad), **ECU** (European Currency Unit) och **CE-MÄRKET** (Communautes européennes), vilket definieras som 'EU:s garantimärke för att den märkta produkten är testad och säker'.

På tredjeplatsen återfinns 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt reglerade begrepp' med 46 belägg. Vissa av de lexikala enheterna är nybildningar från senare delen av 1900-talet, medan andra säkerligen är mer eller mindre etablerade i det svenska språket och samhället före denna tid. Exempel är **MILJÖDOMSTOL** respektive **HOVRÄTTSASSESSOR**. Miljödomstolarna i Sverige är de tingsrätter som prövar vissa mål enligt miljöbalken (SFS 1998:808). Miljödomstolarna prövar bland annat vattenmål och mål som gäller tillstånd till viss miljöfarlig verksamhet (JuB2000). Sammansättningen *miljödomstol* med denna definierade betydelse bör därmed ha lexikaliserats under 1990-talet. Däremot har bokstavsföljden *hovrättsassessor* en längre historia. En *hovrättsassessor* definieras i SAOB/OSA som 'bisittare i en hovrätt (före 1910 ordinarie ledamot av densamma)'. Första belägg är från 1633 och det sista från 1907 i artikeln **HOVRÄTT** sbst 1, som slutredigerades 1932 (H 1297–1298). Definitionen i *Juridikens begrepp* är 'adjungerad ledamot i hovrätt'.

Fjärdeplatsen beläggs av kategorin 'IT och därmed förknippade begrepp'

med svenska och engelska uppslagsord, totalt 28 belägg. Exempel är **IT-RÄTT**, **CHIP** 'liten kiselplatta' och **ELEKTRONISK HANDEL**, som definieras som 'direkt eller indirekt handel via Internet'.

Kategorierna 'internationella rättsliga förhållanden' och 'rättshistoria'¹ delar femteplatsen med 21 belägg vardera. I båda kategorierna finns uppslagsord som är lånord respektive resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning.

Exempel på den första av de två kategorierna är **BARNKONVENTIONEN**, FN:s konvention om barnens rättigheter som gäller i förhållande till Sverige sedan 1990, och **ADR** (Alternative Dispute Resolution). Med detta begrepp, som används internationellt, avses huvudsakligen olika vägar att lösa konflikter mellan människor och/eller företag utan hjälp av domstolar. Exempel på uppslagsord som har förts till kategorin 'rättshistoria' är **LANDSKAPSLAGAR** och **CODE CIVIL** alternativt **CODE NAPOLÉON**. Beträffande den senare ges den här informationen:

Code Napoléon *Code civil des français*. Code Napoléon *promulgerades 1804. Den var en kodifikation av den gamla franska civilrätten. Många huvuddrag i denna Code civil finns fortfarande i gällande fransk rätt. Dessutom har Code Napoléon haft stor betydelse som förebild för delar av andra staters *rättsordningar. (JuB2000)

Lite mer än en tredjedel av de unika uppslagsorden i JuB2000 kan alltså föras till de kontextuella kategorierna ovan. Frågan är nu vad som kan sägas om de unika uppslagsorden i JuB2000, och i övriga fackordböcker, på en mera generell nivå.

Ett juridiskt fackspråk och ett juridiskt ordförråd utvecklas självfallet över tiden. Till skillnad från många andra ämnesområden, t.ex. teknikens, styrs denna utveckling mera av praktiska behov än av ett planerat språkvårds- och terminologiarbete:

Men det virker som om de juridiske termene oppstår etter hvert som man har bruk for dem. Det kan derfor lett skje at det blir betydningslukker eller betydningsgråsoner, slik som vi ofte finner det i allmenspråket. [— —] Slike luker er selvfølgelig uheldige juridisk sett. (Vatvedt Fjeld 1992:214)

Många av de unika uppslagsorden i JuB2000 i kategorierna ovan är en följd av att det har uppstått ett behov av dem, antingen som en följd av en inhemsk svensk eller av en internationell rättsutveckling. Undantaget är

¹ Romersk rätt bildar alltså en egen kontextuell kategori och ingår inte i kategorin 'rättshistoria'.

främst ord och uttryck från den romerska rätten; de är självfallet inte nybildningar men de har möjligen fått större aktualitet. Inte heller kategorin 'rättshistoria' innehåller några nybildningar, men här är frågan vilka lexikala enheter som respektive utgivare fortfarande anser bör uppmärksammas.

Exempelvis har förändringar av befolkningens sammansättning i Sverige skapat nya behov. Lexikaliseringen av frasen **ETNISK DISKRIMINERING** i juridisk betydelse kan sannolikt förläggas till 1980-talet. Detsamma gäller sammansättningen **DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN** med den tillhörande akronymen **DO**. Lagen mot etnisk diskriminering utfärdades 1986 och samtidigt utfärdades en förordning med instruktion för ombudsmannen mot etnisk diskriminering (SFS 1986:442 resp. SFS 1986:446).

Vidare kan vardagliga företeelser och begrepp få juridiskt avgränsade betydelser (jfr Pilke 2000:30, 285). Två av de unika uppslagsorden i JuB2000 är **MYNT** och **ÖGONUNDERSÖKNING**. Det första begreppet definieras som 'kontanta betalningsinstrument av metaller' och det andra som 'undersökning av en persons ögon och ögonrörelser i syfte att ta reda på om personen är påverkad av något annat medel än alkohol'.

Slutligen gör redaktörerna bakom respektive ordbok naturligtvis sina val beträffande vilka sammansättningar, avledningar, fraser, akronymer och egennamn som förtecknas. Bland de sammansättningar som enbart återfinns i JuB2000 är **BETALKORT**, **BETALNINGSANMANING**, **BETALNINGSINSTRUMENT**, **BETALNINGSMEDEL**, **BETALNINGSVÄSENDE** och **BETALSYSTEM**. Exempel på unika avledningar är **EXIGABILITET** och **VALIDITET**. Samtliga fyra fackordböcker upptar sammansättningen **HUVUDFÖRHANDLING** som uppslagsord, men det är endast *Juridikens begrepp* som upptar de tre underbegreppen och fraserna **HUVUDFÖRHANDLING I BROTTMÅL**, **HUVUDFÖRHANDLING I FÖRENKLAD FORM** och **HUVUDFÖRHANDLING I TVISTEMÅL**.

Juridikens termer

Härnäst behandlar jag de uppslagsord som är unika för de båda upplagorna av *Juridikens termer* från 1958 respektive 1992. Antalet unika uppslagsord är alltså 472 respektive 379. I båda upplagorna är **S** den bokstav som noteras för flest antal unika uppslagsord (62 respektive 52). Bakom urvalet av uppslagsord ligger naturligtvis respektive utgivares bedömningar, och

dessa kommer till uttryck beträffande olika typer av uppslagsord.

Till någon del är det fråga om urvalet av specifika juridiska termer. Exempelvis är **VETO** unikt för JuT1992. I denna ges dock enbart en hänvisning till **VETORÄTT**, som är uppslagsord i båda upplagorna. Bland mer eller mindre vardagliga ord och fraser som genom juridisk neosemantisering har fått juridiska betydelser och endast återfinns i JuT1958 finns **FYLLERI** som straffrättslig term, **PÅSTÅENDE** som processrättslig term och frasen **SKROT OCH KORN**: ”i regeringsformen § 79 förekommande uttryck avseende myntets bruttovikt (*skrot*) och dess nettovikt i guld el. silver (*korn*)”. På motsvarande sätt är **MUTA**, **BEFINTLIGT SKICK**¹ och **FICKSTÖLD** unika uppslagsord i JuT1992.

Redaktörerna gör också ett urval när det gäller uppslagsord som närmast är att betrakta som slang och jargong (jfr avsnitt 1.2 ovan). Exempel är **NÅDIGA LUNTAN** för **STATSVERKSPROPOSITIONEN** (JuT1958) och **PARAGRAF 7-INTYG** i samband med **SÄRSKILD PERSON-UNDERSÖKNING** (JuT1992). I vissa fall ges dessutom kommentarer om stilnivå och etymologi (jfr Pilke 2000:285). Ett tydligt fall är uppslagsordet **FEMFEMMA**:

vardaglig beteckning på person som förklarats otillräknelig (se Tillräknelighet); termen är bildad efter numret på stadgandet om straffrihet för otillräknelighet, strafflagen 5 kap. 5 §. (JuT1958)

Informationen till detta uppslagsord ger dessutom exempel på en vanlig företeelse i monolingvala juridiska fackordböcker, nämligen att redaktörerna ger hänvisningar till mer eller mindre exakt preciserade lagrum i författningar (se Bergenholtz & Tarp 1994a:61).

Till de sammansättningar, avledningar och fraser, eventuellt utifrån ett enkelt ”huvudord”, som är unika för JuT1958 hör **HUVUDSTRAFF** och **BISTRAFF** till **STRAFF** och följande sammansättningar där morfemet *sjuk-* ingår: **SJUKFÖRSÄKRING**, **SJUKFÖRSÄKRINGSAVGIFT**, **SJUKHJÄLP**, **SJUKNKONTROLL** och **SJUKPENNINGSTILLÄGG**. Frasen **FÖRUNDERSÖKNING I BROTTMÅL** är unik för JuT1992, medan **FÖRUNDERSÖKNING** är uppslagsord i tre av ordböckerna (JuT1958; JuT1992; NJO1998).

Vidare studerar jag de unika uppslagsorden i de båda upplagorna av *Juridikens termer* utifrån de sex kontextuella kategorier som jag använder mig av i samband med de unika uppslagsorden i *Juridikens begrepp*. Här avstår jag dock från en exakt kvantitativ redovisning. Anledningen är att

¹ Prepositionsfrasen **I BEFINTLIGT SKICK** är uppslagsord i NJO1998.

redan en genomläsning av de unika uppslagsorden i de båda upplagorna av *Juridikens termer* visar att en av kategorierna dominerar stort, nämligen 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp'. Detta är inte oväntat med tanke på att juridik kan betecknas som ett så kallat *kulturbundet kunskapsområde*:

Grundläggende set kan man skelne mellem to forskellige slags fag- eller vidensområder: kulturbundne og ikke-kulturbundne. Ved **kulturbunden viden** forstås viden, hvor genstandsområdet er kulturspecifikt, idet det historisk og kulturelt har udviklet sig med sine specifikke træk inden for givne geografiske områder, hvorfor det normalt adskiller sig fra land til land, fra sprogområde til sprogområde. Det kan dreje sig om fagområder som politik, økonomi og jura. Således er der store forskelle mellem f.eks. spansk og dansk ret, idet førstnævnte bygger på romerretten, mens sidstnævnte i høj grad udspringer af germansk ret. (Bergenholtz & Tarp 1994a: 57f., fet stil i originalet)¹

Fokus kommer således att ligga på kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp', även om något först skall sägas om de övriga.

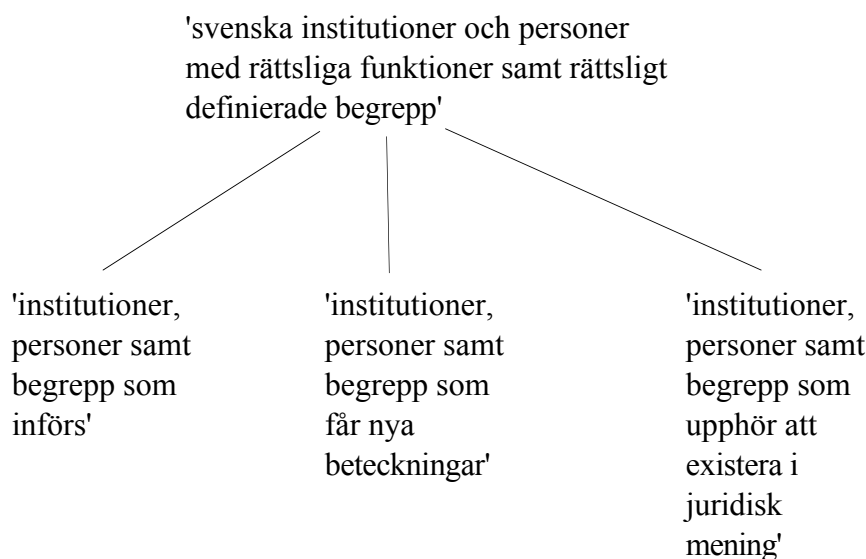
Kategorin 'Europeiska unionen' noteras för några få belägg i JuT1992, t.ex. **OFFICIELLA TIDNINGEN**. Bland de relativt sett få beläggen för 'internationella rättsliga förhållanden' märks **SUZERÄN**, som är en alternativ term för **VASALLSTAT**, och **DROIT DE SUITE**, som används i utländsk upphovsrätt (JuT1958 resp. JuT1992). Kategorin 'IT och därmed förknippade begrepp' saknar föga förvånande helt belägg i de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan det finns ett mindre antal belägg för 'romersk rätt' och några få för 'rättshistoria'. Exempel på den första kategorin är **EX GRATIA** (JuT1992) och de folkrättsliga termerna **OCCUPATIO BELLICA** och **OCCUPATIO PACIFICA** (JuT1958), medan **HAND OCH FÖRSKRIVNING** får representera den andra: "ålderdomlig lagterm, använd i uttrycket 'neka H.', dvs. förneka sin egenhändiga namnteckning på ett skuldebrev" (JuT1992).

Till de sex kategorierna kommer några ytterligare möjligheter. För det första återfinns ett antal beteckningar på lagar och lagverk i de båda upplagorna av *Juridikens termer*. Exempel är **KONSUMENTKREDIT-**

¹ Jämför dock diskussionen i Nygren (1998) om svensk rätt i ett internationellt perspektiv. Möjligen har folkrätten och den internationella rätten en mera internationell karaktär än andra rättsområden (jfr Hydén 1996, kapitel 4). Också europarätten alternativt EG-rätten har en sådan karaktär (se t.ex. Bernitz & Kjellgren 1998; Letto-Vanamo 2002:21ff.).

LAGEN och **KONSUMENTKÖPLAGEN** i JuT1992, vilka utfärdades 1977 respektive 1973 (se Inger 1988:293). För det andra finns det uppslagsord som har en längre historia i svenskan än den senaste femtioårsperioden. Visserligen är *Juridikens termer* (1992) ensam om uppslagsordet **NOTARIUS PUBLICUS**, men beläggen för uttrycket *notarius publicus* i SAOB/OSA är daterade mellan 1556 och 1932 (N 724–725, redaktionen avslutad 1947).

De lexikala enheter som har förts till kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp' kan sägas tillhöra tre underkategorier, vilka visas i figur 3.

FIGUR 3. *Den kontextuella kategorin 'svenska institutioner och personer med rättsliga funktioner samt rättsligt definierade begrepp' med underkategorier i JuT1958 och JuT1992.*

Bland underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som införs' finns bland annat **DAGTINGAN** och **GROVT FRIHETSBROTT**, som är unika för JuT1958. Beteckningarna för de båda kriminaliserade handlingarna är hämtade ur förslaget till en då blivande brottsbalk. 1953 avlämnade dåvarande straffrättskommittén ett förslag till en ny brottsbalk och strafflagsberedningen avlämnade ett förslag till ny skyddslag. Dessa båda förslag slogs samman och låg till grund för den brottsbalk som antogs 1962 och trädde i kraft tre år senare (se Inger 1988:265).

Juridikens termer (1958) förtecknar alltså uppslagsorden **DAGTINGAN** och **GROVT FRIHETSBROTT**, som vid utgivningen av ordboken ännu inte hade blivit lagfästa termer. De får ändå sägas vara lexikaliserade

juridiska svenska uttryck vid denna tidpunkt genom att de föreligger i förslaget till brottsbalk. Återigen är därmed frågan om när lexikalisering egentligen sker på juridikens område aktuell (jfr avsnitt 5.2.1 ovan). Denna kan tänkas inträffa när en författningstext träder i kraft, när författningen utfärdas eller när förarbeten till författningen föreligger (propositioner, förslag, betänkanden). Ur ett språkvetenskapligt perspektiv torde något av alternativen som föregår ikraftträdandet vara det rimligaste, medan frågan kan vara mera komplicerad ur ett juridiskt.

Underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som får nya beteckningar' kan först exemplifieras utifrån uppslagsordet **FATTIGVÅRD**:

en generell hjälpform inom kommunerna som reglerats i olika författningar från senare delen av 1800-talet och därefter i 1918 års lag om fattigvården i kommunerna (ersatt från 1 jan. 1957 av 1956 års lag om socialhjälp). (JuT1958)

Lagen om socialhjälp som omtalas i JuT1958 ersätts i sin tur av en socialtjänstlag som utfärdas 1980 och träder i kraft två år senare (se Inger 1988: 297). **SOCIALHJÄLP** återfinns i JuT1958 och **SOCIALTJÄNST** i JuT1992, NJO1998 och JuB2000. Det begrepp som betecknas som *fattigvård* ersätts således med andra beteckningar, först *socialhjälp* och därefter *socialtjänst*. Bytet av beteckningar är ett välkänt exempel på den s.k. *humaniseringen* av ordförrådet i den offentliga sfären (se Gellerstam 1989: 93–97). **FATTIGVÅRD** får även sägas vara ett exempel på 'orddöd'; genom reformer av lagstiftningen har begreppet 'fattigvård' i juridisk betydelse upphört att existera.

Som ytterligare exempel kan nämnas att det i JuT1958 finns ett antal brottsrubriker där ordet *otukt* ingår, t.ex. **OTUKT MED BARN** och **OTUKT MED UNGDOM**. Dessa har i enlighet med 1962 års brottsbalk ersatts med brottsrubriker där fraserna *sexuellt umgänge* och *sexuellt utnyttjande* ingår (se *Norstedts juridiska handbok* 1994:753–757). Bland de unika uppslagsorden i JuT1992 finns **SEXUELLT UMGÄNGE MED BARN** och **SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG**.

Bland fallen av underkategorin 'institutioner, personer och begrepp som upphör att existera i juridisk mening' kan nämnas **MILITIEOMBUDSMANNEN (MO)** och **LÖSDRIVARE** (JuT1958). Militieombudsmannen avskaffades 1969 (se Inger 1988:269). Behovet av benämningen bör därmed ha minskat drastiskt. En sökning i Språkbankens konkordanser ger en enda träff på *militieombuds**, där den aktuella artikeln hör hemma i pressmaterialet från 1965.

En sökning på *lösdrivar** i Språkbankens konkordanser ger totalt 33

träffar, fördelade på *lösdrivare* (29), *lösdrivarlagen* (1), *lösdrivarna* (2) och *lösdrivarnas* (1). Samtliga belägg utom ett hör hemma i romantexter, inte i pressmaterial. En sökning i databasen RIXLEX med svenska författningstexter ger en enda träff för *lösdrivare*. Ordet förekommer i *Lag (1994: 1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. I denna författningstext från 1994 används *lösdrivare* som svensk motsvarighet till *vagrant* och *vagabond* i de engelska respektive franska konventionstexterna och tilläggsprotokollen, vilka ingår som bilaga till den svenska lagen.¹ Ordet *lösdrivare* förefaller alltså främst ha en litterär prägel under den senare delen av 1900-talet, och dess användning som juridisk term är mycket begränsad. Ordet *lösdrivare* har dessutom en pejorativ klang, och det är därför oväntat att det förekommer i den aktuella författningstexten (jfr NEO 2 om **LÖSDRIVARE**).

Till sist skall några språkliga reflexer av förändringar av den administrativa och rättsliga indelningen av Sverige uppmärksammas. Från 1965 förstatligades rådshusrätterna i Sverige. Samma år avvecklades magistrater och kommunalborgmästare. Från 1971 infördes begreppet 'kommun', vilket innebar att de tidigare begreppen 'stad', 'köping', 'municipalsamhälle' och 'lantkommun' ersattes med det nya kommunbegreppet. Samma år försvann rådshusrätter och häradsrätter för att ersättas med tingsrätter (se Inger 1988:273, 301).² Unika uppslagsord för JuT1958 är de då fortfarande aktuella företeelserna **MAGISTRAT**, **KOMMUNALBORGMASTARE**, **KÖPING** och **MUNICIPALSAMHÄLLE**. Ingen ordbok i delmaterialet har **LANTKOMMUN** som uppslagsord. Båda upplagorna av *Juridikens termer* upptar **HÄRADS RÄTT**, och JuT1992 meddelar att beteckningen inte längre är aktuell. Oväntat nog är **RÅDHUSRÄTT** ett unikt uppslagsord för JuT1992, och också här ges upplysningen att företeelsen inte längre är aktuell.

¹ **VAGABOND** är uppslagsord i JuT1958, JuT1992 och JuB2000. I de båda upplagorna av *Juridikens termer* ges *lösdrivare* som ensam synonym, medan *Juridikens begrepp* ger tre synonymer: *landstrykare*, *luffare* och *lösdrivare*.

² Däremot existerade *rådshusrätter* (*raastuvanoikeudet*) och *häradsrätter* (*kihlakunnanoikeudet*) i Finland tills *tingsrätt* (*käräjäoikeus*) 1993 infördes som enda typ av underrätt bland de allmänna domstolarna (se Havansi 1993:148).

6.2.4. Lexikala enheter i det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet

6.2.4.1. Inledning

Av avsnitt 6.2.2 respektive 6.2.3 ovan framgår att det finns ett antal lexikala enheter som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO respektive de fyra fackordböckerna. I det här avsnittet ligger fokus på lexikala enheter i de två delmaterialen. Först klarläggs hur många enheter som återfinns i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna och i det fackspråkliga delmaterialet. Därefter kommenteras de lexikala enheter som upptas av både SAOB/OSA och NEO/SO men som saknas i samtliga fyra fackordböcker. Slutligen diskuterar jag de båda delmaterialens möjligheter och begränsningar för att spegla förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000.

6.2.4.2. Lexikala enheter som är gemensamma för allmänordböckerna och fackordböckerna

Av tabell 23 i avsnitt 6.2.3 ovan framgår att antalet olika lexikala enheter som uppträder i samtliga fackordböcker är totalt 623. Av dessa faller 536 inom **A–SVÄPA**, dvs. den del av alfabetet som täcks av SAOB/OSA i mitt allmänspråkliga delmaterial (se avsnitt 3.3.1 ovan). Som anges i avsnitt 6.2.2 ovan är det blott 82 av de lexikala enheterna i det allmänspråkliga delmaterialet som återfinns i både SAOB/OSA och NEO/SO. Totalt 50 av de 82 uppträder även i en eller flera av fackordböckerna, och de redovisas i bilaga 10 nedan. Av de 536 respektive 82 lexikala enheterna återfinns totalt 15 i samtliga sex källor. Till dessa hör exempelvis **ACCESSORISK**, **BEVISBÖRDA**, **DOMICIL**, **HUSRANNSAKAN** och **KRIMINALISERA**. Detta förefaller att vara ett litet antal, men frånvaron av jämförelsematerial gör det omöjligt att säga något med stöd av empiriska undersökningar. Däremot bör de 15 lexikala enheterna kunna sägas vara mycket väl etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd i dag.

6.2.4.3. Lexikala enheter som är gemensamma för allmänordböckerna men inte återfinns i fackordböckerna

Av bilaga 10 framgår att det finns 32 lexikala enheter som är gemensamma

för SAOB/OSA och NEO/SO men som inte alls förekommer i det fackspråkliga delmaterialet. Ur ett morfologiskt perspektiv kan jag konstatera att flertalet av de 32 lexikala enheterna är substantiv (21), medan antalet verb (5) och adjektiv (6) är litet (jfr avsnitt 5.2 ovan och se vidare avsnitt 6.4 nedan). Sammansättningarna dominerar stort och svarar för 27 av de 32, medan de enkla orden och avledningarna är mycket få (2 respektive 3) (jfr avsnitt 5.3 ovan). Mera givande är det att försöka finna förklaringar till att de 32 lexikala enheterna som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO inte förekommer i någon av de fyra fackordböckerna.

Orsaken till att vissa av de 32 gemensamma lexikala enheterna i det allmänspråkliga delmaterialet saknas i det fackspråkliga kan vara att respektive utgivare bedömer att de inte tillhör ett *nutida* svenskt juridiskt ordförråd. Mest explicit uttrycks denna begränsning i *Juridikens termer*: ”Vi har främst strävat efter att få med sådana termer som tillhör det nutida svenska rättsspråket [...]” (JuT1958, förord; JuT1992, förord). Också i de andra två fackordböckerna formuleras en motsvarande ambition. Tre lexikala enheter som respektive utgivare antagligen anser inte tillhör det nutida svenska rättsspråket är **EDFÄSTA**, **MAJESTÄTSFÖRBRYTELSE** och **STRAFFÅNGE**. Det första belägget i SAOB/OSA för *edfästa* är från 1819 och det sista från 1888 i artikeln **ED**, som slutredigerades 1917 (E 19). SAOB/OSA ger ett enda språkprov till *majestätsförbrytelse* (1888) i artikeln **MAJESTÄT** (M 68, avslutad 1942). För *straffånge* meddelas att ordet ”numera bl. [används] i skildring av ä. förh.”. Artikeln **STRAFF** avslutades 1991 (S 12474).

Frånvaron av några av de 32 lexikala enheterna ur SAOB/OSA och NEO/SO i fackordböckerna kan eventuellt förklaras utifrån respektive utgivares ambitioner att spegla ett nutida *svenskt* juridiskt ordförråd. Också på den här punkten är det redaktörerna bakom *Juridikens termer* som uttrycker sig klarast: ”Utländska termer har upptagits endast i den mån de förekommer i svenskt juridiskt språk av i dag.” (JuT1958, förord; JuT1992, förord). Möjliga fall är bland annat **ALIBI** och **KORSFÖRHÖR**. Ordlånet *alibi* och begreppslånet *korsförhör* används visserligen flitigt på svenska i vissa kontexter med juridisk förankring, t.ex. angloamerikanska kriminalromaner och tv-program. Men *alibi* som en form av bevisning (*alibi-bevisning*) och *korsförhör* som förhörsmetod spelar en mindre roll enligt den gällande svenska rättegångsbalken från 1948 (jfr Ekelöf & Boman 1992: 18; Ekelöf, Edelstam & Boman 1998:89f.).

Förklaringen till en del av de 32 fallen kan vara att de lexikala enheterna – ur fackmannens perspektiv – kanske inte hör hemma i juridiska fackordböcker, eftersom de inte enbart återfinns i ett nutida svenskt *juridiskt*

ordförråd. Gränsen mellan allmänspråkets och ett fackområdes lexikala resurser kan vara svår att dra (jfr t.ex. Sandrini 1996:15). Möjliga exempel är bland annat sammansättningen **RÄTTSVÄSEN** och avledningen **RÄTTSLIG**, här återgivna som uppslagsord i NEO. Dessa förekommer även utanför klart avgränsade juridiska kontexter, t.ex. i dagspressen. En sökning i Språkbankens pressmaterial visar totalt 409 förekomster för söksträngen *rättsväsen**, fördelade på *rättsväsen* (12), *rättsväsende* (77), *rättsväsendet* (287) och *rättsväsendets* (33). Beträffande söksträngen *rättslig** är antalet träffar 643, fördelade på *rättslig* (179), *rättsliga* (333), *rättsligen* (4) och *rättsligt* (127).

6.2.4.4. *Förändringar i ett svenskt juridiskt ordförråd utifrån allmänordböcker och fackordböcker*

Monolingvala ordböcker, inklusive nyordböcker, visar de lexikala förhållandena för ett visst språk i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Men ordböcker kan av naturliga skäl inte vara exakt synkrona med språkutvecklingen, utan det blir en fördröjning innan nybildningar möjligen återfinns i ordböcker (jfr Lange 2001:18 om "SAOL-effekten"). Detta gäller oavsett om nybildningarna är ett resultat av inlån från andra språk eller av (huvudsakligen) inhemska ordbildning. Till detta kommer att SAOB/OSA och NEO/SO inte är fackordböcker. Lexikala uttryck som bedöms tillhöra ett visst ämnesområde upptas antingen aldrig någonsin eller med en ännu längre fördröjning än nybildningar generellt i allmänordböcker (se Lange 2001:18 om "fackspråkskarantänen").

Som påpekas i bland annat avsnitt 5.1 ovan har SAOB/OSA och NEO/SO en bättre täckning av nytillkomna lexikala enheter i ett svenskt juridiskt ordförråd med första belägg under 1800-talet än av sådana med första belägg under 1900-talet. Lundbladh (1996:94) uppmärksammar att SAOB:s språkprovssamling har en begränsad tillväxt efter 1979. Av de totalt 1.544 lexikala enheterna ur SAOB/OSA som ingår i delmaterialet med allmänordböcker är det blott 14 som har första belägg 1950 eller senare. Dessa återfinns under bokstäverna **R** och **S**, som avslutades 1962 respektive 2002. Det yngsta uppslagsordet bland de lexikala enheterna som är hämtade ur SAOB/OSA är den folkrättsliga termen, <folkr.>, *specifikationsprincip(en)* med första belägg 1982. Artikeln **SPECIFIKATION** slutredigerades 1983 (S 9281).

Situationen beträffande NEO/SO är något annorlunda. Av de totalt 459 lexikala enheterna som ingår i delmaterialet är det 53 som har första belägg

efter 1950. De 53 utgör nästan exakt en tredjedel av uppslagsorden med första belägg under 1900-talet, då detta antal uppgår till 163. Det finns ingen koncentration till vissa bokstäver, och det yngsta uppslagsordet med ett exakt angivet årtal är **EKOBROTTLIGHET**: ”sedan 1986” (NEO 1). Dessutom finns det andra uppslagsord med mindre exakta uppgifter, t.ex. **FÖRHÖRSVITTNE**, som uppges ha funnits i svenskan sedan 1980-talet (NEO 1).

Den nyare och avslutade NEO/SO ger alltså som väntat en mera fyllig bild av den lexikala utvecklingen inom juridikens ämnesområde under den senaste femtioårsperioden. Denna fungerar därför som ett viktigt komplement till SAOB/OSA beträffande den lexikala utvecklingen på juridikens område under 1900-talet, särskilt dess andra halva. Men både NEO/SO och SAOB/OSA har de begränsningar som uppmärksammas ovan när det gäller att spegla ett ämnesområdes lexikala förhållanden, i detta fall juridikens. Till dessa kommer ytterligare begränsningar, vilka främst uppmärksammas i avsnitt 3.3.1 ovan.

Monolingvala fackordböcker har ambitionen att spegla de lexikala förhållandena för ett visst ämnesområde i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Också här finns det fördröjningar innan ”nykomlingar” eventuellt finner sin plats i ordböckerna, och respektive utgivare måste göra ett urval av lexikala enheter. Viktigt för utgivare av juridiska fackordböcker är att dra en gräns mellan lexikala enheter som bedöms tillhöra juridikens ämnesområde och sådana som inte gör det (jfr Sandrini 1996:15). Detta kan vara problematiskt, men ändå kan utgivarnas val av uppslagsord ibland förvåna något. Jag väljer att exemplifiera min bedömning med uppslagsorden **HAMMURABIS LAGBOK** och **KARATEPINNAR**:

”Hammurabis lagbok” *”Världens äldsta” lagtext.* Denna finns inhuggen på en basaltsten som förvaras i Louvren i Paris. Hammurabi var babylonisk konung på 1700-talet f.Kr. *Vedergällningsprincipen är representerad i texten, vilket bl.a. framgår av följande stadgande: ”När någon bryter en fri mans ben, skall hans eget ben brytas sönder.” (JuB2000)

Karatepinnar och vissa andra farliga föremål – knogjärn, kaststjärnor, batonger m.fl. – får införas till Sverige endast efter tillstånd av polismyndighet. Sker införsel utan tillstånd blir bestämmelserna om varusmuggling tillämpliga. (NJO1998)

Informationen till de båda uppslagsorden ger exempel på hur monolingvala juridiska fackordböcker ofta ger närmast encyklopediska upplysningar (jfr Bergenholtz & Tarp 1994a:61). Läsaren får information om bakgrunden för

den så kallade **HAMMURABIS LAGBOK** och han eller hon får veta att det inte bara är **KARATEPINNAR** som omfattas av kravet på tillstånd från polismyndighet för införsel till Sverige utan detta gäller också vissa andra farliga föremål, bland annat *knogjärn*, *kaststjärnor* och *batonger*.

På några punkter kan utgivarna av monolingvala juridiska ordböcker dock antas ha en enklare situation än redaktörerna bakom allmänspråkliga ordböcker. Omfånget hos fackordböcker är ofta mindre, och ämnesområdet är mer eller mindre klart definierat. Utgivare av fackordböcker bör lättare kunna låta citatlån vara uppslagsord. Likaså bör de ha större möjligheter att förteckna fraser och satser som egna uppslagsord.

Som framgår av avsnitt 3.3 ovan ger fackordböcker mer eller mindre fylliga språkliga upplysningar om uppslagsorden. Bland annat ger fackordböcker inte genomgående dateringar av första belägg (jfr Laurén, Myking & Picht 1997:261). I fråga om juridikens område kan dock sådana uppgifter lämnas, vilket skiljer juridik från t.ex. teknikens område (se Pilke 2000:33). Enstaka fall finns i delmaterialet, och tidfästningen är mer eller mindre exakt. Detta kan exemplifieras med uppslagsorden **BROTT MOT MÄNSKLIGHETEN** och **VARUMÄRKE**.

Begreppet 'brott mot mänskligheten' definierades första gången 1946 vid Nürnberggrättegången där nazistiska krigsförbrytare stod till svars för sina handlingar (JuB2000). Enligt 1960 års varumärkeslag utgörs ett *varumärke* av "särskilt varukännestecken som näringsidkare använder för att från andras varor (el. tjänster) skilja varor (el. tjänster) som han tillhandahåller i sin rörelse" (JuT1992). Rimligen är dateringen av den här aktuella betydelsen för sammansättningen *varumärke* någorlunda exakt trots avsaknaden av uppgiften "sedan cirka 1960".

Av ovanstående följer att det allmänspråkliga delmaterialet ger möjligheter att följa utvecklingen av ett svenskt juridiskt ordförråd under hela undersökningsperioden 1800–2000, även om bilden av utvecklingen blir allt mera suddig ju närmare vi kommer vår egen tid. Det fackspråkliga delmaterialet ger främst möjligheter till ögonblicksbilder av ett svenskt juridiskt ordförråd under den senaste femtioårsperioden, även om bristen på rent språkliga upplysningar om uppslagsorden kan vara ett problem. Således ger de båda delmaterialen kompletterande perspektiv på ett svenskt juridiskt ordförråd under undersökningsperioden om än delvis med fokus på olika delperioder.

6.3. Arv och lån i delmaterialen

6.3.1. Inledning

Svenska lexikala enheter, såväl definierade termer som andra, dominerar säkerligen i det fackspråkliga delmaterialet medan de utländska bör vara väsentligt färre (jfr Pilke 2000:285). Situationen kompliceras något av det faktum att fackordböcker sällan meddelar specifika etymologiska upplysningar (jfr avsnitt 3.3 ovan). Några få fall finns dock i delmaterialet, bland annat ”**Lex** är *lag* på latin” och ”*L[ex]. Aquilia*, romerskrättslig lag, som byggde på culparegeln” (NJO1998 resp. JuT1958; JuT1992).

Delundersökningen gäller alltså enbart *citatlån*, dvs. termer från ett språk som inte alls översätts när de förekommer i ett annat språk.¹ De aktuella termerna behåller sin ursprungliga form och fungerar som en symbol för det aktuella begreppet som tillhör en annan rättsordning (se Mattila 2002a: 517). Citatlån är dessutom den form av lexikal påverkan från latin på olika språk som är tydligast (se Mattila 2002a:229). Jag väljer således att använda beteckningen *citatlån*, som Edlund & Hene (1992:34) klassificerar som en typ av ordlån:

Ordlån i ett tidigt stadium av inlåningsprocessen brukar ibland markeras med citationstecken, kursivering e.dyl. och omnämns då vanligen som citatlån (Dahlstedt 1962: 13f.).

De citatlån som ingår i mitt material markeras dock inte typografiskt, och de kan ha använts på svenska under en längre eller kortare tidsperiod.

Definitionen av citatlån utifrån Mattila (2002a) kan tyckas klar nog, men vissa gränsdragningsproblem finns givetvis. Jag har utnyttjat de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna – samt andra relevanta ordböcker – för att bedöma de potentiella citatlånen. Första villkoret för att tala om ett *citatlån* är att den lexikala enheten i fråga enligt SAOB/OSA alternativt NEO/SO är ett *ordlån* alternativt att den återfinns i en annan konsulterad monolingval eller bilingval ordbok (se avsnitt 4.4 ovan om ’ordlån’). Det andra villkoret är att den lexikala enheten i fråga till fullo behåller sin ursprungliga form, dvs. inte alls anpassas till svenskans morfologi eller ortografi.

Exempelvis räknas inte **RESTITUTION** som ett citatlån trots en hänvisning ”(jfr Restitutio)” till det latinska ursprungsordet (JuT1958; JuT1992).

¹ Brunstad (2001:29) använder beteckningarna *lånord* och *framandord*, där den senare termen motsvarar *citatlån* hos Dahlstedt (1962:13f.; efter Edlund & Hene 1992:34).

Anledningen är anpassningen av uppslagsordet till svenskans morfologi med suffixet *-tion* som sista led. Inte heller **PROKURA** räknas som ett citatlån. SAOB/OSA meddelar att detta huvudord är ett begreppslån från tyska, ”jfr t. *prokura*”, och ett ordlån från italienska och latin: ”av it. *Procura*, av lat. *pro* [...] o. *cura* [...]” (P 2013). Den ortografiska anpassningen av *procura* avgör att **PROKURA** inte räknas som ett citatlån.¹ Akronymen kan räknas som citatlån, t.ex. **F.A.S. (FREE ALONGSIDE SHIP; JuB2000)**.

Om enbart ett ord i en lexikal enhet, som består av flera textord, kan betraktas som ett citatlån, räknas inte enheten som en sådant, t.ex. **OMED-VETEN CULPA** (JuB2000). Om endast ett led i en sammansättning kan betraktas som ett citatlån, räknas sammansättningen inte som ett citatlån, t.ex. **COPYRIGHTSYMBOL** (JuB2000). Nybildningar utifrån latinska och grekiska element betraktas inte som citatlån. Ett exempel är **PORNOGRAFI** (JuB2000), som enligt NEO/SO uppträder i svenskan sedan 1891. Ordboken ger inte några etymologiska upplysningar till **PORNOGRAFI** men väl till uppslagsordet **PORNOGRAF**, som är bildat till grekiska *pornē* ’sköka’ och *graphein* ’skriva’ (NEO 2).

I det fackspråkliga delmaterialet finns också andra typer av lånord än citatlån. Dessa beaktas dock inte i det här sammanhanget. Ett exempel är uppslagsordet **RYMDEN**, som återfinns i *Juridikens termer* (1992). Uppslagsordet kan i detta sammanhang betraktas som ett begreppslån, närmare bestämt ett översättningslån från engelska (jfr avsnitt 4.4 ovan):

(”*outer space*”), området utanför luftområdet (atmosfären) vilket, liksom himlakropparna anses ligga utanför de enskilda staternas territorier. Enl. en konvention 1966 får R. inte bli föremål för nationellt förvärv. (JuT1992)

6.3.2. Citatlån

Antalet lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet som bedöms vara citatlån uppgår till 565. Detta innebär 10,4 procent av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet. Majoriteten av de lexikala enheterna är alltså inte citatlån utan andra typer av lånord eller ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning. Nina Pilke har påpekat att det finns enstaka latinska, franska och tyska uttryck som söktermer i *Juridikens termer* (1992). Dessutom ges engelska, franska och latinska uttryck som synonymer i en del

¹ Nyklassiskt <j> jämföras emellertid med klassiskt <i>, och följaktligen räknas både *ius* och *jus* som citatlån (jfr Mattila 2000:280).

fall, t.ex. **ILLOJAL MAKTUTÖVNING** (*détournement de pouvoir*; se Pilke 2000:285). Även om Pilke inte preciserar om det är fråga om just citatlån som uppslagsord, kan beskrivningen av JuT1992 utsträckas till att gälla för delmaterialet som helhet. Det stora flertalet uppslagsord kan antas vara ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning, även om det givetvis också förekommer begreppslån såsom visas i det närmast föregående avsnittet. Resultatet är väntat med tanke på den nationella karaktären hos juridiken som ämnesområde. Rättssystem och språk är intimt sammanvävda, vilket språkvetaren Reiner Arntz (2002:34) formulerar på följande sätt:

Law comes to life through language. When you compare two legal languages, you are not just dealing with two different languages (as you would be with a scientific subject), you are dealing with two different legal systems. Indeed, it can be difficult to say where the comparison of legal systems ends and the comparison of legal languages begins [...].

I avsnitt 2.6 ovan ges några exempel på kritik mot utländska språkliga influenser i svenska juridiska texter. Den förhållandevis blygsamma förekomsten av citatlån i det fackspråkliga delmaterialet ger inget direkt stöd för den oro som har uttryckts och uttrycks för svenskan, men inflytandet från andra språk kan säkerligen vara större i olika typer av juridiska texter än i ett ordboksmaterial. Mattila (2002a:325) påpekar att latin – allmänt sett – används mera i rättsvetenskapliga texter än i texter som används i författningstexter, i domstolsförhandlingar etc.

En antydning om detta ger även de anvisningar som har utfärdats för att undvika citatlån i svenska texter från Europeiska unionen. Latinska uttryck i engelska EU-texter, t.ex. *bona fide* och *de jure et de facto*, skall översättas till svenska (*i god tro, rättsligt och i praktiken*). Också franska uttryck i engelska texter, t.ex. *vis-à-vis* och *travaux préparatoires*, skall översättas till svenska (*gentemot, förarbeten*). Det enda undantaget är *force majeure* som ”brukar användas oöversatt i både engelsk och svensk text” (PM 1996:4, s. 33f.; jfr avsnitt 4.4.2.1 om *force majeure*).

Antalet citatlån i delmaterialet är alltså mycket begränsat. De olika långivande språken är latin, engelska, franska, tyska, italienska och grekiska, och antalet belägg framgår av tabell 25 nedan.

TABELL 25. *Citatlån från latin, engelska, franska, tyska, italienska och grekiska i det fackspråkliga delmaterialet*

långgivande språk	antal belägg
latin	453
engelska	55
franska	48
tyska	6
italienska	2
grekiska	1

Tabell 25 visar att de latinska citatlånen svarar för en stor majoritet av citatlånen i delmaterialet; de 453 beläggen motsvarar 80 procent av det totala antalet om 565 citatlån. Engelska och franska svarar för ungefär lika många citatlån (55 resp. 48), medan antalet tyska, italienska och grekiska citatlån är mycket begränsat (6, 2 resp. 1 belägg). En och samma bokstavsföljd, **JURISPRUDENCE**, upptas både som engelskt och franskt citatlån med skilda betydelser i JuB2000: 'allmän rättslära' respektive 'rättspraxis'. De båda italienska citatlånen **FRANCO** och **TRATTA** i delmaterialet gäller ekonomiska förhållanden (JuB2000; JuT1958; JuT1992 resp. JuB2000; JuT1958; JuT1992; NJO1998). Det enda grekiska citatlånet är **TELOS**, 'ändamål', som har en hänvisning till uppslagsordet **TELEOLOGISK LAGTOLKNING**, dvs. att rättstillämparen utgår från ändamålet med en viss regel (JuB2000).

Även om denna delundersökning enbart gäller *citatlån* i det fackspråkliga delmaterialet, kan några jämförelser göras med resultaten beträffande *ordlån* i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 4.4.1 ovan).

I båda delmaterialen framträder latin som det klart viktigaste långgivande språket. Flertalet citatlån i det fackspråkliga delmaterialet kommer från latin, och majoriteten av de etymologiska upplysningarna för ordlån i det allmänspråkliga delmaterialet gäller detta språk. Latinets traditionellt stora betydelse inom juridiken visar sig alltså klart i båda mina delmaterial (jfr avsnitt 6.1 ovan).

Tyska spelar en liten roll i båda delmaterialen. Antalet etymologiska upplysningar för tyska ordlån i SAOB/OSA och NEO/SO är litet, och antalet citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är blott sex. Utifrån de båda delmaterialen som en helhet får tyskan alltså sägas ha en mycket begränsad betydelse för svenskt juridiskt fackspråk vad gäller ordlån respektive citatlån. Däremot är tyskan, och då utifrån det allmänspråkliga del-

materialet, ett viktigt långivande språk i fråga om möjliga begreppslån med första belägg i svenska 1800 eller senare (se avsnitt 4.4.2.2 ovan).

Franska och engelska noteras för ett relativt litet antal etymologiska upplysningar för ordlån i SAOB/OSA och NEO/SO. De båda språkens bidrag när det gäller citatlån är klart större i det fackspråkliga delmaterialet. Denna skillnad kan bero på den s.k. SAOL-effekten och den s.k. fackspråkskaran-
tänen (se avsnitt 6.2.4.4 med anförd litteratur).

De båda delmaterialen kompletterar således varandra vad gäller bilden av arv och lån i ett svenskt juridiskt ordförråd. Utifrån båda delmaterialen dominerar emellertid lexikala enheter som är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Ordlånen och de möjliga begreppslånen i det allmänspråkliga delmaterialet får en fyllig beskrivning genom de mera utförliga etymologiska upplysningarna som SAOB/OSA och NEO/SO ger. Som jag har valt att utnyttja det fackspråkliga delmaterialet ger detta information om citatlån i ett svenskt juridiskt ordförråd. Citatlånen är dels lexikala enheter som är väl etablerade i ett svenskt juridiskt ordförråd, dels enheter som är mera av nykomlingar. Latin är långivande språk för en majoritet av citatlånen, men också andra språk är aktuella. I avsnitt 6.3.2.1–6.3.2.4 redovisas några iakttagelser beträffande citatlånen från latin, engelska, franska och tyska i det fackspråkliga delmaterialet.

6.3.2.1. Citatlån från latin

Av det närmast föregående avsnittet framgår att antalet latinska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är totalt 453. I delmaterialet finns vissa ord som dels upptas som egna uppslagsord, dels ingår i ett antal fraser. De sju vanligast förekommande orden bland dessa återfinns i tabell 26.

TABELL 26. *Frekventa latinska citatlån: egna uppslagsord och i fraser*

ord	antal belägg
<i>lex</i>	26
<i>forum</i>	13
<i>res</i>	12
<i>ius, jus</i>	11
<i>actio</i>	6
<i>dolus</i>	5
<i>mora</i>	5

De fyra vanligaste latinska orden i detta sammanhang är således **LEX**, **FORUM**, **RES** och **IUS**, **JUS**, dvs. 'lag', 'behörig domstol', 'sak' och 'rätt'. Också i Mattila (2000) ligger dessa i topp på frekvenslistorna för delmaterialen av finländsk juridisk litteratur från 1950- och 1990-talet (se Mattila 2000:294f., 306, 313). Anledningen till de många förekomsterna för de fyra orden i mitt material är främst att *Juridikens begrepp* upptar många fraser, där respektive ord ingår, som egna uppslagsord. *Juridikens termer* placerar i stället motsvarande fraser som "underuppslagsord" till ett "huvuduppslagsord" (jfr avsnitt 6.2.3.2).¹ De enkla orden *lex*, *forum*, *res* och *ius* är däremot uppslagsord i tre eller fyra av ordböckerna. Situationen är i stort sett densamma beträffande *actio*, *dolus* och *mora*, även om **ACTIO QUANTI MINORIS** är uppslagsord i både JuB2000 och JuT1992. Också **ACTIO**, 'talan', och **DOLUS**, '(ont) uppsåt', är frekventa i Mattilas båda delmaterial, medan **MORA**, 'dröjsmål', är det i det nyare av dem.

De latinska citatlånen representerar olika rättsområden, och det finns ingen koncentration till vissa områden. Detta kan exemplifieras med **TESTATOR** (familjerätt), **MORA SOLVENDI** (förmögenhetsrätt, avtalsrätt alternativt obeståndsrätt) och **CRIMEN LAESAE** (straffrätt). **TESTATOR**, som återfinns i samtliga fyra ordböcker, kan ersättas med *testamentsgivare*. **MORA SOLVENDI** innebär 'dröjsmål med betalningen' (JuB2000) och **CRIMEN LAESAE** motsvaras av *majestätsbrott* (JuB2000).

Vissa av de latinska citatlånen har närmast en rättshistorisk prägel och hör klart hemma i den romerska rätten och ingen annanstans. Detta gäller bland annat **ACTIO PAULIANA**, även om begreppet enligt *Juridikens begrepp* ligger till grund för förhållanden i svensk rätt:

Skadeståndstalan på grund av brottslig handling. Detta processförfarande gällde i den romerska rätten endast vid rättshandlingar som en gäldenär företagit i avsikt att skada sina borgenärer. *Återvinning i konkurs anses ha sitt ursprung i *actio pauliana. I det svenska rättssystemet har man utifrån en allmän motsvarighet till actio pauliana som grund byggt upp ett system av speciella återvinningsförutsättningar som varierar för olika typer av rättshandlingar. (JuB2000)

Andra latinska citatlån har svenska motsvarigheter, antingen det är fråga om begreppslån eller inhemska ordbildningar. Ett exempel är **FALSUS PRO-**

¹ **RES DERELICTA** och **RES JUDICATA** är dock egna uppslagsord i *Norstedts Juridiska Ordbok*.

CURATOR, som upptas i alla fyra ordböckerna. NJO1998 definierar uppslagsordet som ett fullmaktsrättsligt begrepp ”som står för att någon falskeligen utger sig för att vara *fullmäktig*”.

Begrepp som ursprungligen användes i den romerska rätten kan användas mer eller mindre allmänt i olika rättssystem. Ett fall där respektive utgivare ger upplysningar om brukligheten är **STARE DECISIS**.¹ Den lexikala enheten definieras som ’stå fast vid (tidigare) avgöranden’ (JuB2000) respektive ’stå fast vid beslut’ (JuT1958; JuT1992). Innebörden är att högre domstolars prejudikat är bindande för lägre domstolar (JuB2000). Både *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* ger upplysningen att begreppet är knutet till engelska rättsliga förhållanden. Men medan JuT1958 och JuT1992 betecknar *stare decisis* som en grundsats i engelsk rätt, meddelar JuB2000 att *stare decisis*-grundsatsen finns bland annat i engelsk rätt. Enligt den senare ordboken är ’stare decisis’ alltså inte enbart ett begrepp som är aktuellt i engelsk rätt.

Mattila (2000) visar att latinska (ettords)termer och fraser alltså ingår i ett svenskt och finskt juridiskt ordförråd. Mattilas studie gäller finländska juridiska texter från 1950- och 1990-talet. De många latinska citatlånen i mitt fackspråkliga delmaterial visar att också utifrån ett material med monolingvala juridiska ordböcker får ett antal latinska ord, fraser och satser alltså ingå i ett svenskt juridiskt ordförråd. Med tanke på respektive utgivares ambitioner att spegla ett aktuellt svenskt juridiskt ordförråd (jfr avsnitt 3.3.2 ovan), är det rimligt att anta att de latinska citatlånen i delmaterialet alltså betraktas som aktuella, och därmed som brukbara, lexikala enheter i ett svenskt juridiskt fackspråk under den andra halvan av 1900-talet.

6.3.2.2. Citatlån från engelska

De engelska citatlånen i tabell 25 ovan uppgår således till 55. Flertalet av dessa gäller ekonomiska förhållanden i vid mening, och det är fråga om ord och fraser samt akronymer. Ett antal av dessa citatlån bör vara etablerade i svenskan, medan andra troligen är mera av nykomlingar. Exempel på den förra kategorin är **SHIPPING** (JuB2000) och **C & F** (JuB2000; JuT1958; JuT1992): ’rederiverksamhet och skeppning av varor’ respektive ’cost and freight’, dvs. fraktfritt. Bland uppslagsord som bör vara av yngre datum i

¹ Fil. mag. Erik Magnusson, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet, har gett mig värdefulla upplysningar om denna lexikala enhet.

svenskan kan först nämnas **FRANCHISING** (JuB2000; JuT1992; NJO1998), **LEASING** (JuB2000; JuT1992; NJO1998) och **MARKETING** (JuB2000).¹ Därefter skall **SPREAD** och **HOME PARTY** uppmärksammas.

Dessa definieras som 'skillnaden mellan köpkurs och säljkurs för en valuta' respektive 'sammankomst i ett hem där en näringsidkare eller dennes representant visar och säljer företagets produkter' (JuB2000). Sökningar i Språkbankens konkordanser ger endast två träffar för frasen *home party*, båda i Press 95, medan beläggen vid sökning på *spread** är totalt nio. En av träffarna är för den oböjda formen *spread* (Press 97), medan återstoden är bestämd form, *spreaden*. Dessa belägg fördelar sig på Press 95 (3), Press 97 (1) och Press 98 (4). Utifrån Språkbanken bör de båda uppslagsorden i *Juridikens begrepp* ha introducerats i svenskan under 1990-talet.

Några få engelska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet hör hemma på datateknikens område, nämligen (data)**CHIP** och **HACKING** (JuB2000). Vid sidan av de lexikala enheterna med ekonomisk inriktning är den andra stora gruppen sådana enheter som avspeglar ekonomiska eller politiska internationella förhållanden (jfr avsnitt 6.1 ovan). Det är vanligen fråga om akronymer för olika institutioner, överenskommelser m.m. Tre exempel är **WTO** (JuB2000), **ESA** (JuT1992) och **SIS** (JuB2000). Dessa uttyds *World Trade Organization*, *EFTA Surveillance Authority* och *Schengen Information System*. Respektive ordbok ger i vissa fall dateringar. Exempelvis bildades Världshandelsorganisationen WTO 1995 och ersatte då det allmänna frihandelsavtalet GATT (JuB2000). I någon mån visar sig det sig alltså finnas engelska citatlån i det fackspråkliga delmaterialet som inte finns i det allmänspråkliga utifrån SAOB/OSA och NEO/SO (jfr avsnitt 6.1 ovan).

Enstaka engelska citatlån hör hemma på andra områden än de ovan nämnda. Som exempel väljer jag **DISSENTERS**, 'främmande trosbekännare' (JuT1958). Begreppet blir aktuellt genom 1873 års dissenterslag som gjorde det möjligt att lämna svenska kyrkan och inträda i ett annat trosamfund utan att begå en kriminell handling (se Inger 1988:196f.).

DISSENTER återfinns i SAOB/OSA, och första belägg i fråga om icke-brittiska förhållanden är 1847 och det sista är från 1915 i artikeln som slutredigerades 1916 (D 1641–1642). Språkbankens konkordansmaterial ger fyra träffar för söksträngen *dissenter**. Två av dem hör hemma i en och

¹ Uppslagsorden **FRANCHISING**, **LEASING** och **MARKETING** återfinns i såväl NEO/SO som NYORD 1 och har första belägg 1977, 1965 respektive 1959.

samma tidningsartikel om religiösa förhållanden i Sverige och i en annan artikel återges titeln på Daniel Defoes satir *The Shortest Way with Dissenters*. Det fjärde belägget hör hemma i en nyhetsnotis där ämnet är den begravningsavgift som personer som utträtt ur svenska kyrkan betalar; denna avgift omtalas som *den så kallade dissenterskatten*.

Dominansen för engelska citatlån med en förankring i handel, företagande, ekonomiska förhållanden och liknande har tidigare visats av exempelvis Lena Rogström (1998) och Mall Stålhammar (2002). Rogström (1998:343) konstaterar att i Jacob Serenius' engelsk-svenska ordbok är "den juridiska vokabulären [...] specifik på så sätt att den koncentrerats kring områden som är centrala för handel och ekonomi". Stålhammar (2002:13) visar att det på handelns område finns många engelska direktlån med första belägg under 1800-talet vilka "fortfarande används i oförändrad form och utgör tydliga exempel på handelns internationella karaktär".

6.3.2.3. Citatlån från franska

De franska citatlånen i tabell 25 ovan uppgår till 48. Av de 48 citatlånen är 7 fraser där ordet *droit* ingår, t.ex. **DROIT AU RESPECT** (JuT1992), **DROIT CIVIL** (JuB2000) och **DROIT MORAL** (JuT1958; JuT1992). Med undantag för **DROIT CIVIL** uppträder samtliga sju fraser med *droit* i en eller båda upplagorna av *Juridikens termer*, inte i *Juridikens begrepp* eller *Norstedts Juridiska Ordbok*.

De franska citatlånen utgörs av ord, fraser och akronymer. Flertalet av de franska citatlånen har en mer eller mindre klar hemortsrätt på områden som rör internationella relationer, dvs. i första hand internationell rätt och folkrätt, och de bör vara väl etablerade i svenskan. Bland dessa förekommer flertalet i *Juridikens termer*. Tre exempel är **CORPS DIPLOMATIQUE**, **COURTOISIE** och **FRANCTIREUR**. För frasen *corps diplomatique* ges informationen "samtliga i ett land ackrediterade främmande beskickningschefer tagna som kollektiv". Med *courtoisie* menas "diplomatisk sedvänja, enl. vilken staterna – utan att anses folkrättsligt förpliktade därtill – tillerkänner främmande stater eller främmande medborgare vissa förmåner", medan *franc tireur* är en "person tillhörande civilbefolkningen, som utför stridshandlingar mot fientliga trupper" (JuT1958; JuT1992).

Till de internationella relationerna i vid mening kan också föras uppslagsord som är knutna till Europeiska unionen och som bör vara mera av nykomlingar i svenskan (jfr avsnitt 6.1 ovan). Exempel är **ACQUIS COMMUNAUTAIRE** ('det gemensamt uppnådda', dvs. EG:s samlade

regelverk; JuB2000 och JuT1992), **COREPER** (Comité des Représentants[!] Permanents; JuB2000) och **CCBE** (Conseil des Barreaux de la Communauté Européenne; JuB2000). Franskan spelar en relativt begränsad roll i fråga om citatlån med anknytning till Europeiska unionen (se avsnitt 6.1 ovan). Men det finns även begreppslån från franska i delmaterialet, t.ex. översättningslånet **GENERALADVOKAT**: 'jurist vid EG-domstolen med uppgift att avge yttranden över ärenden som handläggs vid denna' (JuB2000). På de franskspråkiga och svenskspråkiga versionerna av hemsidan för Europeiska gemenskapernas domstol meddelas att domstolens sammansättning är den här: "La Cour est composée de quinze juges et de huit *avocats généraux*" – "Domstolen består av femton domare och åtta *generaladvokater*" (mina kursiveringar).

Vissa av uppslagsorden hör hemma på andra områden än de ovan nämnda, t.ex. **ABANDON**, **ARBITRAGE** och **COURTAGE**. Substantivet **ABANDON** är en sjörättslig term och innebär att fartygsägaren överlämnar fartyg med last till någon annan mot att denne avstår från sina krav mot fartygsägaren (JuB2000). Enligt SAOB/OSA är första belegg för denna betydelse i svenskan från 1871 (A 4–5, artikeln avslutad 1899). **ARBITRAGE** och **COURTAGE** återfinns i samtliga fyra ordböcker. Alla meddelar att betydelsen av **COURTAGE** är 'mäklararvode vid värdepapperstransaktioner', medan två betydelser ges för **ARBITRAGE**. De två nyare ordböckerna JuB2000 och NJO1998 anger att med 'arbitrage' avses vanligen den valutahandel som bedrivs av banker. *Juridikens termer* (1958; 1992) meddelar genom en hänvisning till **SKILJEFÖRFARANDE** att betydelsen är 'skiljedomsförfarande, skiljemannaförfarande'.

Substantivet **ARBITRAGE** återfinns inte i SAOB/OSA. I artikeln **ARBITRERA** meddelas däremot en betydelse som ligger nära den i *Juridikens termer*. Att arbitra innebär nämligen att "döma efter (naturlig billighet l.) eget godtfinnande oberoende af fastställda lagbestämmelser". Det är fråga om en juridisk term, <jur.>, som enligt SAOB/OSA är ålderdomlig och försedd med bruklighetsmarkören "(fordom)". Inga språkexempel efter 1840 lämnas i artikeln, som slutredigerades 1901 (A 2150). NEO/SO upptar **ARBITRAGE** som uppslagsord, klassificerar det som ett ord med anknytning till ekonomins ämnesområde, <ekon.>, och uppger att ordet har funnits i svenskan sedan 1821 (SO). Den definition som lämnas är 'inköp och försäljning av (främmande) valutor i syfte att utnyttja kurskillnader', dvs. den betydelse som *Juridikens begrepp* och *Norstedts Juridiska Ordbok* anger.

Utifrån det franska citatlånet **ARBITRAGE** är det således möjligt att illustrera svårigheterna att dra gränser mellan ämnesområden, i det här fall-

et juridik och ekonomi, i ordböcker (jfr avsnitt 3.3.1 ovan). Vidare kan man visa att bruklighetsuppgifter i ordböcker bör betraktas med försiktighet (jfr avsnitt 3.1 ovan). År 1901 anger SAOB/OSA att en betydelse, 'fälla skiljedom', till verbet *arbitrera* är ålderdomlig. Men det är just betydelsen 'skiljedom' till substantivet *arbitrage* som anges i *Juridikens termer* från 1958 och 1992. En kontroll i Språkbanken och i databasen RIXLEX med svenska författningstexter ger inte någon enda träff för *arbitrera**. Frågan är därmed om *arbitrera* är ett "juridiskt verb" med svagare "verbstatus" och därmed en parallell till bland annat *dödförklara*, *fideikommittera*, *mot-satsbevisa* och *hemfalla* i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 5.2.3 ovan). Slutligen visar citatlånet **ARBITRAGE** i det fackspråkliga delmaterialet att en och samma lexikala enhet i ett svenskt juridiskt ordförråd kan vara försedd med mer än en betydelse, antingen dessa existerar när enheten lexikaliseras i svenskan eller att någon eller någon tillkommer genom betydelseutveckling (jfr avsnitt 1.2 ovan).

6.3.2.4. Citatlån från tyska

De tyska citatlånen i tabell 25 ovan är blott 6. Av dessa är två akronymer och en namnet på ett lagverk. Akronymerna är **ZFRV**, "*Zeitschrift für* [*!]* *Rechtsvergleichung*", och **BGB** (JuB2000). Den fullständiga benämningen på detta även internationellt viktiga lagverk är också uppslagsord, även om stavningen inte är helt korrekt: **BU** [*!]* **RGERLICHES GESETZBUCH** (JuB2000; se t.ex. Modéer 1993:171 om BGB). De egentliga tyska citatlånen i delmaterialet är därmed blott tre, nämligen **BETTELBETRUG**, **REUGELD** och **ZUG UM ZUG**.

Brottsbenämningen **BETTELBETRUG** innebär ett brott där "en tiggare genom falska uppgifter tillnarrar sig gåvor" (JuT1992). Vid **REUGELD** ges en hänvisning till det latinska citatlånet **MULCTA POENITENTIALIS**: "ett avtalsbestämt belopp, vars erläggande befriar en part från att fullgöra ett avtal" (JuT1958; JuT1992). Till det avtalsrättsliga begreppet **ZUG UM ZUG** lämnar *Juridikens begrepp* mera fyllig information än *Juridikens termer* och sätter in den tyska termen i ett svenskt sammanhang; begreppet 'Zug um Zug' är bland annat aktuellt i den svenska köplagen. Två av de tre egentliga tyska citatlånen i det fackspråkliga delmaterialet hör därmed hemma på avtalsrättens område.¹

¹ 1915 års lag om avtal m.m. kompletterade 1905 års köplag, och de båda lagarna är "ehuru med mindre ändringar, alltjämt gällande lag" (Inger 1988:222). Då köplagen

Zug um Zug. Att ett avtal fullgörs Z. betyder, att arternas prestationer utbyts mot varandra på en gång. (JuT1958; JuT1992)

Zug um Zug Parternas avtalade prestationer fullgörs samtidigt. Regeln kommer till uttryck i bl.a. KöpL. Säljaren är inte skyldig att lämna ut varan förrän betalning sker (såvida inte köparen beviljats kredit eller anstånd). (JuB2000)

6.4. Inhemsk ordbildning i delmaterialen

6.4.1. Inledning

I terminologiska ordlistor dominerar substantiv och andra nominala uttryck, medan andra ordklasser – främst adjektiv och verb – spelar en mindre viktig roll (jfr Pilke 2000:65, 286f.). Orsaken är att "[b]egrepp i terminologisk mening brukar beskrivas som mentala föreställningar om en grupp referenter med gemensamma kännetecken. En referent benämns normalt med en nominalfras, och termerna för begreppen är därför också i allmänhet nominalfraser" (Törnqvist 1998:111).

Redan en genomläsning av delar av mitt fackspråkliga delmaterial visar att de nominala uttrycken spelar den kvantitativt viktigaste rollen, och jag ger därför inte någon exakt kvantitativ redovisning av samtliga nominala uttryck. Fokus i detta avsnitt ligger i stället på adjektiv och verb i det fackspråkliga delmaterialet, även om det också finns enstaka exempel på uppslagsord som tillhör andra ordklasser än substantiv, adjektiv och verb. Ett exempel är prepositionen **SINE** 'utan'. Det latinska citatlånet uppträder som eget uppslagsord och i fraserna **SINE LOCO**, 'utan (tryck)ort', och **SINE QUA NON**, 'ofrånkomligt villkor', i *Juridikens begrepp*.

Frågor för de två delundersökningar som redovisas i det här avsnittet av kapitel 6 är hur (o)vanliga adjektiv och verb är som uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet, vilken eventuell variation som finns mellan fackordböckerna, vilka eventuella mönster som finns beträffande adjektiven och verben i delmaterialet och hur resultaten förhåller sig till de resultat som redovisas för det allmänspråkliga delmaterialet i avsnitt 5.2.2–5.2.4 ovan.

Som representanter för kategorierna 'adjektiv' respektive 'verb' räknar jag enkla adjektiv och verb som är uppslagsord i en eller flera av de fyra

uppges vara påverkad av tysk lagstiftning, är det inte orimligt att anta att detta också gäller avtalslagen.

fackordböckerna (jfr avsnitt 5.2 ovan om fraser i SAOB/OSA och NEO/SO). Till skillnad från motsvarande delundersökning av det allmänspråkliga delmaterialet räknar jag här också participformer med adjektivisk funktion till kategorin 'adjektiv'. I de fall där de aktuella participformerna kan ha såväl adjektivisk som substantivisk funktion har definitionerna i delmaterialet fått fälla avgörandet.

6.4.2. *Adjektiv i det fackspråkliga delmaterialet*

Det fackspråkliga delmaterialet innehåller totalt 111 lexikala enheter som räknas som adjektiv. Det är 16 av dessa som är participformer, och flertalet är presensparticip (13). Genom att 111 av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet klassificeras som adjektiv, svarar denna ordklass för 2,0 procent av enheterna. Motsvarande värde för SAOB/OSA är 10,2 procent, medan NEO/SO noteras för 10,9 procent adjektiv och particip (se avsnitt 5.2 ovan). I båda delmaterialen svarar alltså adjektiv, inklusive particip, för ett begränsat antal lexikala enheter, men denna ordklass är mera ovanlig som uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet (jfr avsnitt 6.1 ovan med anförd litteratur).

Adjektiven är inte jämnt fördelade över alfabetet. Hela 74 hör hemma under **A–N** och endast 37 återfinns under **O–Ö**. Däremot hör 11 av de 16 participformerna hemma i alfabetets senare halva. Den enskilda bokstav som har flest belägg för adjektiv är **I** med 12. Flertalet av dessa är negerade adjektiv med rättsligt definierade betydelser, bland annat **ILLEGITIM**, **IMMATERIELL** och **INSOLVENT**.

Adjektiven uppträder i en eller flera av fackordböckerna. Det är totalt 27 som är uppslagsord i samtliga fyra ordböcker. Många av dessa har en utpräglad fackspråklig prägel, t.ex. **CESSIBEL**, **OBSOLET** och **PERDURERANDE**. Av dessa återfinns bara **OBSOLET** som uppslagsord i de båda allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. SAOB/OSA meddelar att en av de angivna betydelserna av detta adjektiv har en "prägel av fackspr." och bland annat används "om föreskrift l. lag. o.d. äv.: som numera icke är gällande, satt ur kraft" (O 135). NEO/SO konstaterar att *obsolet* särskilt används om ord eller lagrum som fullständigt fallit ur bruk, och att *obsolet* är ett tidsrelaterat ord med hemort på administrationens område (SO).

Adjektiv är mer eller mindre vanliga i de olika ordböckerna. Störst antal har *Juridikens begrepp*, som upptar 86 av de 111 adjektiven. De båda upplagorna av *Juridikens termer* utgör en mellangrupp med 63 respektive 60 belägg (JuT1992; JuT1958). Det minsta antalet har *Norstedts Juridiska*

Ordbok med 41. Den relativt sett stora generositeten beträffande adjektiv i *Juridikens begrepp* visar sig även i fråga om unika adjektiv. JuB2000 noteras för 30 unika adjektiv, medan antalet är obetydligt för övriga ordböcker med 9, 3 respektive 1 (NJO1998; JuT1958; JuT1992). Bland de unika adjektiven i *Juridikens begrepp* finns 5 latinska citatlån, t.ex. **HABILIS**, 'skicklig, duglig', men flertalet av de unika adjektiven är (möjliga) begreppslån eller ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning.

Blott 17 av de 111 adjektiven i det fackspråkliga delmaterialet är sammansättningar, medan sammansatta adjektiv och particip är vanliga i det allmänspråkliga. Som framgår av avsnitt 5.2.2 och 5.2.4 ovan hör många av dessa dock hemma i manuellt excerperade artiklar i SAOB/OA.

Vissa av adjektiven i delmaterialet förekommer också i andra kontexter, men de har sina speciellt definierade betydelser i juridiska sammanhang. Exempel är **DÖD**, **FRITT** och **KRIMINELL**. Andra adjektiv används sannolikt sällan eller aldrig utanför juridiska kontexter. Några fall är **ALEATORISK**, **CULPÖS** och **URARVA**. Jag väljer att exemplifiera de båda kategorierna med hjälp av de definitioner som *Norstedts Juridiska Ordbok* ger till uppslagsorden **DÖD** och **CULPÖS**:

Död är en människa när hjärnans samtliga funktioner totalt och oåterkalleligt har fallit bort. Det ankommer på läkare att fastställa att döden har inträtt. (NJO1998)

Culpös är detsamma som oaktsam, vårdslös eller försumlig. (NJO1998)

En viktig kategori av adjektiv i ett juridiskt ordförråd bör vara sådana som anger närvaron respektive frånvaron av ett rättsligt definierat begrepp. Det finns sammanlagt 11 "par" av adjektiv som tillhör en sådan kategori mot ett enda i det allmänspråkliga (se avsnitt 5.2.2 ovan). Två exempel är **EXEGIBEL – INEXEGIBEL** och **HEMUL – OHEMUL**.

Det är ett begränsat antal adjektiv, inklusive particip, som förekommer i båda delmaterialen, totalt 12. Med undantag för **PREJUDICERANDE** hör dessa adjektiv hemma under bokstäverna **A–L**. Den vanligaste situationen är att ett adjektiv förekommer i det fackspråkliga delmaterialet och NEO/SO (5 belägg). Därefter vanligast är att ett adjektiv uppträder i en eller flera av fackordböckerna och i SAOB/OA (4 belägg). Ovanligast är att ett adjektiv uppträder i det fackspråkliga delmaterialet och i både SAOB/OA och NEO/SO (3 belägg). Blott två adjektiv uppträder i samtliga sex ordböcker, nämligen **ACCESSORISK** och **DISPOSITIV** (jfr avsnitt 5.2.2 ovan).

Sammanfattningsvis spelar adjektiven en kvantitativt sett begränsad roll i ett svenskt juridiskt ordförråd, som detta speglas i mitt samlade material. Det finns ett antal adjektiv, inklusive participformer, som förekommer i de två allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. De adjektiv som förtecknas av samtliga fyra fackordböcker är relativt få. Slutligen är det mycket få adjektiv som återfinns i båda delmaterialen. Utifrån mitt samlade material finns det ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i ett svenskt juridiskt ordförråd där de lexikala enheterna har första belägg mellan 1800 och 2000 alternativt bedöms vara aktuella för fackmän under den andra halvan av 1900-talet.

6.4.3. *Verb i det fackspråkliga delmaterialet*

Av de 5.415 olika lexikala enheterna i delmaterialet tillhör blott 82 ordklassen verb, vilket innebär 1,5 procent. Som visas i avsnitt 5.2 ovan är verb som uppslagsord ovanliga också i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Där svarar verben för 2,3 respektive 8,1 procent av de lexikala enheterna ur respektive ordbok/databas. Trots att mitt fackspråkliga delmaterial består av juridiska fackordböcker får det ändå sägas överensstämma med Pilkes (2000:286) och Törnqvists (1998: 111) beskrivningar av terminologiska ordlistor genom att det är nominala uttryck som dominerar stort som uppslagsord. Utifrån mitt samlade material är dominansen större i juridiska fackordböcker än i en ”juridisk korpus” utifrån allmänordböcker (se avsnitt 6.1 ovan).

De 82 verben som utgör uppslagsord i det fackspråkliga delmaterialet är ojämnt fördelade, då 55 hemma i alfabetets första halva (A–N) och 27 i den andra (O–Ö). Den bokstav som noteras för allra flest verb är A med 13.

Verben i delmaterialet uppträder i en eller flera av de juridiska fackordböckerna, men det är blott 7 som förekommer i alla fyra: **ANHÄNGIG-GÖRA**, **EXCULPERA**, **FÖRPANTA**, **KONTRAHERA**, **KRIMINALISERA**, **LEGALISERA** och **VIDIMERA**. Den ordbok som är klart mest generös med verb som uppslagsord är *Juridikens begrepp*. Totalt 60 av de 82 verben i delmaterialet förekommer i denna. Övriga ordböcker kommer långt efter med 25, 24 respektive 23 verb som uppslagsord (NJO1998, JuT1992 resp. JuT1958). Det är 37 av verben i delmaterialet som enbart återfinns i den nyaste av ordböckerna, och de är därmed unika för den. Bland annat är *Juridikens begrepp* ensam om 11 av de 12 latinska citatlånen, bland annat **ACCUSARE** ’anklaga, åtala’, **INQUIRERE** ’söka, rannsaka’ och **LOCARE** ’utarrendera’ (jfr avsnitt 6.2.3.2 ovan). JuB2000

upptar dessutom i tre fall såväl ett latinskt citatlån som motsvarande svenska verb, t.ex. **ADMINISTRARE** – **ADMINISTRERA**, 'förvalta'.

Ett antal av verben i det fackspråkliga delmaterialet uppträder troligen sällan utanför juridiska sammanhang. Exempel är **EXHEREDERA** 'göra arvlös', **PROMULGERA** 'kungöra, utfärda' och **ÖVERPRÖVA** 'en högre insats prövar ett avgörande av en lägre instans'. Möjligen är sådana verb mera vanliga i det fackspråkliga delmaterialet än i det allmänspråkliga, främst beroende på den s.k. fackspråkskarantänen (jfr avsnitt 6.2.4.4 ovan). Andra verb i delmaterialet är mindre fast knutna till just juridiska kontexter. Detta gäller bland annat **ACCEPTERA**, **SALUFÖRA** och **VÄDJA**. Den definition som ges av **SALUFÖRA** i *Juridikens begrepp* får exemplifiera denna typ av verb. Sammansättningen *saluföra* återfinns också i SAOB/OSA och NEO/SO.

Saluföra (saluhålla) *Utbjuda en vara till försäljning.* (JuB2000)

hålla l. utbjuda (ngt) till salu, föra (se d. o. 7, sälja; äv. oeg. l. bildl.; ofta i p. pf.; jfr **försel**. (S 389)

bjuda ut till försäljning ofta i större skala [...] (NEO 3)

I de båda allmänordböckerna är betydelsen mindre noga preciserad än i *Juridikens begrepp* genom att ingenting sägs om att det skall vara en vara som utbjuds till försäljning.

Det finns endast ett fall av motsatsuttryckande verb i delmaterialet, **KRIMINALISERA** och **AVKRIMINALISERA**, dvs. samma verbpar som i det allmänspråkliga delmaterialet (se avsnitt 5.2.3 ovan).

Det stora flertalet av verben i det fackspråkliga delmaterialet förekommer inte i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. **ANHÄNGIGGÖRA**, **LEGALISERA** och **TRADERA** uppträder i NEO/SO och en eller flera av fackordböckerna. **KRIMINALISERA** är det enda verb som återfinns i samtliga sex ordböcker i det samlade materialet.

Sammanfattningsvis spelar verben en kvantitativt sett mycket liten roll – till och med en mindre än adjektiven – i ett svenskt juridiskt ordförråd, som detta framträder utifrån mitt samlade material. Det är få verb som förekommer i båda de allmänspråkliga ordböckerna/databaserna. Inte heller finns det många verb som återfinns i samtliga fyra fackordböcker. Slutligen är det mycket få verb som förekommer i båda delmaterialen. Utifrån mitt samlade material finns det knappast någon grupp med ”möjligen centrala juridiska verb” i ett svenskt juridiskt ordförråd där de lexikala enheterna

har första belägg mellan 1800 och 2000 alternativt bedöms vara aktuella för fackmän under den andra halvan av 1900-talet (jfr avsnitt 5.2.3 ovan).

6.5. Typer av lexikala enheter i delmaterialen

6.5.1. Inledning

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Många av de olika typerna av lexikala enheter kan exemplifieras utifrån det enkla **VINDICERA** (med det latinska citatlånet **VINDICARE**): 'göra anspråk på, återkräva' (JuB2000). Nominalsammansättningarna **VINDIKATIONS-RÄTT** och **REVINDIKATION** samt de tre avledningarna **VINDIKANT**, **VINDIKATION** och **VINDIKABEL** bör vara bildade utifrån det enkla verbet (jfr avsnitt 5.3 ovan om kriterier för sammansättning och avledning enligt SAOB). Den första av avledningarna är en nomen agentis-avledning och den andra en nomen actionis-avledning, medan den tredje är ett passivt verbaladjektiv (jfr avsnitt 5.3.3.1–5.3.3.2 ovan). **VINDIKATION** återfinns i alla fyra ordböckerna och **REVINDIKATION** i de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan de övriga uppslagsorden uppträder enbart i *Juridikens begrepp*.

Fraserna och satserna i det fackspråkliga delmaterialet kan illustreras med **GOD ADVOKATSED** respektive **IMPOSSIBILIUM NULLA EST OBLIGATIO** 'ingen kan förpliktas till det omöjliga' (JuB2000 resp. JuB2000; JuT1958; JuT1992). Akronymerna kan demonstreras med hjälp av **M.B.P.A.** (med begränsad personlig ansvarighet) och **BO** (Barnombuds-
mannen) (JuB2000; JuT1958; JuT1992 resp. JuB2000). Egennamnen får representeras av **EUROPEISKA RÅDET** och **STATENS INVANDRAR-
VERK** (JuB2000 resp. JuB2000; NJO1998).

Som framkommer i avsnitt 6.1 ovan ligger fokus i den här delundersökningen på fraser och satser i delmaterialet. Det är således fråga om uppslagsord som består av mer än ett textord. Akronymer, exempelvis **M.B.P.A.**, räknas dock inte som fraser. Satser, även citatlån, måste innehålla ett finit verb (se avsnitt 1.2 ovan). Följaktligen räknas t.ex. **FUR SEMPER IN MORA** 'Tjuven [är] alltid i dröjsmål' (JuT1958; JuT1992)

inte som en sats.¹

Det totala antalet fraser och satser i delmaterialet uppgår till 1.453. Det stora flertalet utgörs av fraser, och antalet satser är blott 41. Detta innebär att det är 26,8 procent av det totala antalet om 5.415 olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet som utgörs av fraser och satser. Jämfört med det allmänspråkliga delmaterialet är det många fler lexikala enheter som utgörs av flerordsenheter (se avsnitt 6.1 ovan). Som framgår av avsnitt 5.3 ovan är andelen fraser i SAOB/OSA och NEO/SO mindre än tre respektive mindre än en procent. Satser förekommer inte alls som uppslagsord i det allmänspråkliga delmaterialet.

Den markanta skillnaden mellan delmaterialen kan till en del bero på att det finns större möjligheter att låta lexikala enheter som innehåller flera textord vara uppslagsord i fackordböcker (jfr Svensén 1987:54ff.). Den kan också till en del bero på att juridiken som ämnesområde använder sig av flerordsuttryck mera än områden som teknik och medicin (se Pilke 2000: 280f.).

Flertalet uppslagsord som består av mer än ett textord är inte citatlån utan resultat av en (huvudsakligen) inhemsk ordbildning, även om det givetvis förekommer möjliga begreppslån bland dem. Ett exempel är **SUBJEKTIVT REKVISIT** i de båda upplagorna av *Juridikens termer*. Till huvudordet **REKVISIT** ger SAOB/OSA ger de etymologiska upplysningarna ”jfr t. *requisit* samt eng. *requisite*; av lat. *requisitum* [...]”. Första belägg för **REKVISIT** i juridisk användning är från 1893, och i detta sammanhang nämns *objektivt, subjektivt requisit*. Första belägget utgörs av titeln på J.C.W. Thyréns straffrättsliga arbete *Det subjektiva requisitet* (R 952–953, redaktionen avslutad 1957). Förekomsten av fraser och satser som är citatlån framgår av tabell 27 nedan.

¹ Sentensen förekommer även med utsatt finit verb: ”*Fur semper in mora (est): tjuven är alltid i dröjsmål (näml. med återlämnandet av det stulna, d.v.s. den som stulit något är skyldig att återlämna detta omedelbart i och med tillgreppet*” (Anners & Önnersfors 1976:44, kursiv stil i originalet).

TABELL 27. *Fraser och satser som är citatlån samt det totala antalet citatlån, fördelade på långgivande språk, i det fackspråkliga delmaterialet*

långgivande språk	fraser och satser	citatlån
latin	301	453
engelska	17	55
franska	29	48
tyska	2	6
italienska	–	2
grekiska	–	1

Tabell 27 visar att ungefär två tredjedelar av de latinska citatlånen utgörs av lexikala enheter som består av flera ord (66,4 procent). Vidare är det vanligare att franska citatlån utgörs av sådana enheter än att de engelska gör det (60,0 respektive 30,9 procent). Övriga långgivande språk i tabellen noteras för få eller inga citatlån alls som är fraser eller satser.

Totalt svarar fraser och satser för 349 av de 565 citatlånen i delmaterialet, vilket innebär 61,8 procent. Citatlån i form av andra lexikala enheter spelar följaktligen en mera begränsad roll: enkla ord, sammansättningar, avledningar och akronymer. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet är det således i första hand citatlån i form av fraser – och till en begränsad del också satser – som bedöms tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd under andra halvan av 1900-talet. Det stora flertalet av dessa citatlån är hämtade från latin.

6.5.2. *Fraser i det fackspråkliga delmaterialet*

Av det närmast föregående avsnittet framgår att antalet fraser i det fackspråkliga delmaterialet uppgår till 1.412. Fraserna är inte jämnt fördelade över alfabetet, och de tre bokstäverna med störst antal belägg är **S**, **A** och **O** med 138, 130 respektive 122 fraser. Resultatet är delvis beroende av ett antal fraser där vissa adjektiviska bestämningar är vanliga. Under **S** är det fråga om *Särskil(d)/(t)* och *Subjektiv/(t)/(a)* med totalt 30 belägg, medan det under **A** finns 58 fraser där *Allmän(t)/(na)* ingår. Under **O** märks *Objektiv/(t)/(a)*, *Offentlig/(t)/(a)* och *Olovlig/(t)* med sammanlagt 34 belägg. Ytterligare ett exempel erbjuder **L**. Bland de 72 fraserna under denna bokstav inleds 26 av det latinska substantivet *Lex* (26), medan adjektiven

Laga och *Legal* inleder 6 respektive 5 fraser.¹

Flertalet ”återkommande ord” i fraser är adjektiviska bestämningar. Bland dessa finns ett antal ”par” av adjektiv, bland annat *Allmän(t)/(na)* – *Särskil(d)/(t)*, *Subjektiv(t)/(a)* – *Objektiv(t)/(a)* och *Offentlig(t)/(a)* – *Enskil(d)/(t)*. Det är fråga om grundläggande motsatser i juridiska sammanhang, t.ex. **ALLMÄN FÖRMÅNSRÄTT** gentemot **SÄRSKILD FÖRMÅNSRÄTT** och **OBJEKTIVT FEL** gentemot **SUBJEKTIVT FEL**. Substantiven är färre bland de ”återkommande orden” i fraser. Flest antal belägg har *Lex* ’lag’ (26), *Brott*, främst i brottsrubriker (22), *Forum* ’behörig domstol’ (12) och *Res* ’sak’ (11). Bland de vanliga orden i fraser finns också de latinska prepositionerna *E*, *Ex* ’ut, ut ur’ och *In* ’in, in i’, som inleder 14 respektive 22 fraser.

Längden hos fraserna varierar från som minst två textord till som mest tolv. I den familjerättsliga termen **AVTAL OM GEMENSAM VÅRDNAD, OM BARNETS BOENDE OCH OM UMGÄNGE MED FÖRÄLDER** bestäms ett huvudord av tre prepositionsattribut (JuB2000). Detta uppslagsord – liksom många andra i delmaterialet – illustrerar den strävan efter språklig precision som finns inom ämnesområdet juridik och som bland annat kommer till uttryck i flerledade sammansättningar och komplicerade fraser (jfr avsnitt 5.3.2 ovan). Till skillnad från i det allmänspråkliga delmaterialet är även fraser relativt vanliga i det fackspråkliga delmaterialet för att skapa en sådan precision (jfr Pilke 2000:280).

I det fackspråkliga delmaterialet dominerar nominalfraserna stort. Det är 1.349 av de totalt 1.412 fraserna som är nominalfraser, vilket innebär 95,5 procent. Vanligast är självfallet att huvudordet i nominalfrasen är ett substantiv, men det finns också enstaka fraser där huvudordet utgörs av ett pronomen eller räkneord. Ett exempel är **EN FÖR ALLA (,) (OCH) ALLA FÖR EN**, som används i lagtext för att ange att ett solidariskt betalningsansvar föreligger, och som förekommer i alla fyra ordböckerna.

Den näst vanligaste typen av fraser är prepositionsfraser med 61 förekomster, dvs. 4,3 procent av fraserna.² Hela 57 av prepositionsfraserna är

¹ Antalet belägg för **LEX** är detsamma (26) som i tabell 26 i avsnitt 6.3.2.1 ovan. I tabellens värde ingår det enkla ordet *lex*, som naturligtvis inte ingår i redovisningen av fraserna. I denna redovisning ingår däremot uppslagsordet ”**LEX VENERIS**”, som betecknar den första svenska lagen (från 1918) om åtgärder mot könssjukdomar (JuB2000).

² Klassificeringen av citatlån avgörs alltså av ordklassstillhörighet i det långgivande språket. Exempelvis räknas **DE JURE**, som NEO/SO klassificerar som adverb, här som en prepositionsfras på grund av den latinska prepositionen *de* (jfr Anners & Önnersfors 1976:39).

latinska citatlån. De två vanligaste typerna inleds av **IN**, 'in, in i', och **E**, **EX**, 'ut, ut ur', med 22 respektive 14 belägg. Endast 4 prepositionsfraser är ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning: **I BEFINTLIGT SKICK** (NJO1998), **I ENA (EN) BOT** (JuT1958; JuT1992), **PÅ HANDLINGARNA** (JuT1958) och **UTAN OBLIGO**:

Utan oblige, *utan förbindelse*, uttryckssätt, använt i affärsmeddelanden, för att ange att meddelandet icke avser att vara ett för avsändaren bindande anbud. (JuT1958; JuT1992)

I materialet finns dessutom en verbfras och en subjunktionsfras (se SAG 3, särskilt s. 253f. och s. 665f.). Verbfrasen **KVÄLJA DOM**, dvs. 'klandra dom', är unik för JuT1958, medan den fras som inleds med den komparativa subjunktionen *såsom* återfinns i de båda upplagorna av *Juridikens termer*:

Såsom för egen skuld, uttryck som brukar användas vid borgen för att utmärka att borgensmännen har ingått *proprieborgen* (borgen "såsom för egen skuld"). (JuT1958; JuT1992)

I båda delmaterialen spelar alltså nominalfraserna den kvantitativt sett största rollen, medan övriga typer av fraser spelar en mindre framträdande roll. Den stora betydelse som nominala uttryckssätt har i ett juridiskt ordförråd visar sig alltså beträffande ordklassfördelning och typer av fraser i de båda delmaterialen (se avsnitt 5.2, 5.3.4 och 6.4.1 ovan). Jag avstår dock från en jämförelse i procenttal vad gäller förekomsten av olika frastyper i delmaterialen, eftersom förekomsten av fraser i absoluta tal är så mycket större i det fackspråkliga delmaterialet.

Av de 43 fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet återfinns 11 i det fackspråkliga, i en eller flera av de fyra ordböckerna. Till de elva hör samtliga tre fraser ur NEO/SO, dvs. ordlånen/citatlånen **CORPUS DELICTI**, **DE JURE** och **FORCE MAJEURE** (se avsnitt 5.3.4 ovan). De båda första upptas av *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer*, medan den tredje återfinns i samtliga fyra ordböcker. Även **(DEN) FAST(A) EGENDOM(EN)** och **JURIDISK PERSON** återfinns i alla fyra fackordböckerna och dessutom i SAOB/OSA. Med undantag för adverbfrasen **DE JURE** är samtliga fraser som är "gemensamma" för de båda delmaterialen nominalfraser.

6.5.3. *Satser i det fackspråkliga delmaterialet*

Antalet satser i delmaterialet uppgår till 41 och de allra flesta är latinska citatlån (37 av 41). Undantagen är det engelska citatlånet **AS IS**, som ofta används vid försäljningen av fartyg och som innebär att fartyget säljs i befintligt skick, ”som det är” (JuT1992), och de svenska satserna **FRITT SKEPP GÖR FRITT GODS, GÅNGE HATT TILL OCH HUVA IFRÅN** samt **KÖP BRYTER LEGOSTÄMMA**. Samtliga tre svenska satser återfinns enbart i de båda upplagorna av *Juridikens termer*:

Fritt skepp gör fritt gods, en i 1856 års Parisdeklaration uppställd regel, enl. vilken neutral flagg i krig skyddar fientligt gods mot att tas som krigsbyte; enl. samma deklaration kan neutralt gods på fientligt fartyg ej tas som krigsbyte: ofritt skepp gör ej ofritt gods. (JuT1958; JuT1992)

Gånge hatt till och huva ifrån, urspr. stadgande i Östgötalagen om att arvsrätt tillkommer man och ej kvinna; numera slagord, avsett att uttrycka kvinnans rättsliga olikställdhet med mannen. (JuT1958; JuT1992)

Köp bryter legostämman, uttryck för principen att köp av egendom kommer nyttjanderättsavtal att upphöra; principen är i nutida rätt försedd med åtskilliga undantag betr. fast egendom, t.ex. vid arrende, om arrendatorn har tillträtt arrendet. (JuT1958; JuT1992)

Den första av de tre svenska satserna behandlar internationella förhållanden och bör rimligen vara en översättning från franska. De andra två har en mer eller mindre rättshistorisk prägel, även om de enligt *Juridikens termer* inte enbart har rättshistoriskt intresse.

En jämförelse med Mattila (2000:306–322) visar att 28 av de 37 latinska satserna i mitt fackspråkliga delmaterial har en eller flera förekomster i finländsk juridisk litteratur från 1950- och 1990-talet. Detta kan tas som ett indicium på att de latinska satserna i fråga är etablerade och används också i ett svenskt juridiskt ordförråd under den andra halvan av 1900-talet.

De olika ordböckerna i delmaterialet är mer eller mindre generösa med satser som uppslagsord. Vanligast är att satserna enbart finns i de två upplagorna av *Juridikens termer* (18 fall). Därefter vanligast är att de förekommer i *Juridikens termer* och *Juridikens begrepp* (12 fall). Det är 9 satser som förekommer i JuB2000, JuT1958 eller JuT1992. Endast två satser förekommer i alla fyra ordböckerna. De allra flesta av de totalt 41 satserna upptas således i *Juridikens termer* (1958 och 1992). De två satserna som uppträder i alla fyra ordböckerna får sägas vara grundläggande för rättssystem generellt, och här återges den information som *Juridikens termer*

ger om dem.

Ignorantia juris nocet, ”okunnighet om rätten skadar”, sentens som uttrycker principen att okunnighet om rättsregler inte befriar från rättsligt ansvar. (JuT1958; JuT1992)

Pacta sunt servanda, den fundamentala rättsprincipen, att avtal skall hållas. Jfr Pactum. (JuT1958; JuT1992)

6.6. Sammanfattning

I detta kapitel redovisas delundersökningar där ett antal aspekter på mitt fackspråkliga delmaterial med de fyra monolingvala fackordböckerna *Juridikens begrepp* (2000), *Juridikens termer* (1958; 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998) undersöks. Vissa av resultaten jämförs med resultat för mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Antalet olika lexikala enheter är klart större i det fackspråkliga delmaterialet. Detta innehåller ungefär en och en halv gång fler olika lexikala enheter än det allmänspråkliga. De lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är dels sådana som kan kallas *unika*, dels sådana som kan kallas *gemensamma*. Unika enheter förekommer i en enda av de fyra ordböckerna och gemensamma förekommer i två, tre eller fyra. Grovt räknat är det två tredjedelar av de lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet som förekommer i minst två av ordböckerna.

De unika lexikala enheterna i *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* studeras utifrån ett antal kontextuella kategorier. Å ena sidan framträder juridik här som ett internationellt ämnesområde genom att *Juridikens begrepp* (2000) förtecknar många unika uppslagsord som inte gäller svenska förhållanden. Å andra sidan framträder juridik som ett utpräglat nationellt ämnesområde genom att de två upplagorna av *Juridikens termer* (1958; 1992) upptar många unika uppslagsord som gäller svenska förhållanden.

I en delundersökning av arvord och lånord i det fackspråkliga delmaterialet ligger fokus på *citatlån*, dvs. termer från ett språk som inte alls översätts när de förekommer i ett annat språk. Det stora flertalet av de lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är emellertid inte citatlån, utan de utgörs av andra typer av lånord eller är ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning. Överlägset viktigast som långivande språk beträffande citatlån är latin. Också engelska och franska är viktiga, medan övriga långivande språk spelar en mycket obetydlig roll. En jämförelse av

de båda delmaterialen visar att latin är det viktigaste långivande språket i ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande *citatlån* respektive *ordlån*. Tyskans roll i fråga om citatlån respektive ordlån är liten, medan detta språks betydelse – utifrån det allmänspråkliga delmaterialet – är större beträffande *begreppslån*. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet spelar engelska en större roll i fråga om citatlån än beträffande ordlån utifrån det allmänspråkliga.

Båda delmaterialen ger därmed en bild av ett svenskt juridiskt ordförråd som domineras av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Bland de detaljresultat som redovisas för citatlånen kan nämnas att många av de engelska citatlånen hör hemma inom handel, företagande och ekonomiska förhållanden i stort, medan många av de franska gäller internationella förhållanden, exempelvis internationell rätt, folkrätt och EG-rätt alternativt europarätt.

Liksom i det allmänspråkliga delmaterialet finns det en kraftig övervikt för nominala uttryck i det fackspråkliga delmaterialet. Adjektiv, inklusive particip, och verb samt andra ordklasser spelar en begränsad roll som uppslagsord. Också detta gäller i fråga om det allmänspråkliga delmaterialet. Det är ovanligt att samma adjektiv och verb uppträder i båda delmaterialen. Det förefaller därför finnas ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i svenskan – men knappast några motsvarande verb – som har första belegg mellan 1800 och 2000 respektive bedöms vara aktuella för fackmän på området under den andra halvan av 1900-talet.

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Fraserna, tillsammans med ett mindre antal satser, svarar för runt en fjärdedel av det totala antalet lexikala enheter i delmaterialet. Fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet är mycket färre och svarar följaktligen för en mycket mindre procentandel av de lexikala enheterna i detta.

Flertalet fraser är inte citatlån utan ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Det förekommer dock även begreppslån bland dem. Bland citatlånen som är fraser är flertalet latinska fraser, medan de övriga långivande språken engelska, franska och tyska spelar en mycket mera begränsad roll. I det allmänspråkliga delmaterialet är flertalet fraser inte ordlån utan ”inhemska fraser” eller begreppslån. I båda delmaterialen är nominalfraser den klart vanligaste typen, medan andra frastyper spelar en begränsad roll. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett begränsat antal satser, medan sådana helt saknas i det allmänspråkliga. De allra flesta av satserna är citatlån från latin. Utifrån delmaterialet med fackordböcker kan

ett antal latinska fraser och satser sägas vara aktuella i ett svenskt juridiskt ordförråd också under andra halvan av 1900-talet.

Liksom i kapitel 4 och 5 ovan kan resultaten i det här kapitlet till en del förklaras utifrån språkliga faktorer, till en del utifrån icke-språkliga. Rättsliga förhållanden är givetvis viktiga men också samhällsliga förhållanden i stort under den senare delen av 1900-talet spelar in.

Likheter och skillnader inom det fackspråkliga delmaterialet diskuteras liksom likheter och skillnader mellan de båda delmaterialen. Liksom i tidigare undersökningskapitel är frågor om lexikalisering och orddöd viktiga. Till dessa kommer frågor som rör likheter och skillnader mellan lexikografisk verksamhet som resulterar i monolingvala allmänordböcker respektive monolingvala fackordböcker, givetvis främst sådana som behandlar juridik.

7. Sammanfattande diskussion

Ämnet för den här rapporten inom ORDAT-projektet är ett svenskt juridiskt ordförråd under den senaste tvåhundraårsperioden. Inom detta ordförråd studeras lexikala enheter som utgörs av termer, ord, fraser, satser och akronymer. Som framgår av kapitel 1 är de lexikala enheter som studeras dock inte enbart definierade termer som ingår i en svensk juridisk terminologi. Också enheter som uppträder i juridiska kontexter utan att vara definierade termer ingår, antingen de enbart förekommer i juridiska sammanhang eller inom flera olika ämnesområden. Likaså undersöks lexikala enheter som kan förekomma i både juridiska kontexter och allmänspråket. Slutligen ingår även enheter som har karaktär av jargong inom ett ämnesområde eller slang inom allmänspråket. Exempel på de olika kategorierna återfinns i huvudtiteln på rapporten: *abolition*, *militärmål*, *rusdryck* respektive *kåkfarare*.

Det övergripande syftet för den undersökning som redovisas är att utifrån det valda materialet söka klarlägga utvecklingen i stort av ett svenskt ordförråd under perioden 1800–2000 som används i juridiska kontexter och troligen ”överanvänds” där jämfört med i allmänspråket. Det övergripande syftet kan brytas ner i tre delsyften.

Undersökningen syftar till att klarlägga vilken inverkan olika långgivande språk har och hur olika möjligheter till (huvudsakligen) inhemska ordbildning används under olika delperioder av tvåhundraårsperioden. Undersökningen syftar också till att, utifrån två delmaterial av olika karaktär, söka klarlägga några skillnader mellan hur juridikens ämnesområde framställs i monolingvala allmänordböcker och monolingvala fackordböcker. Undersökningen syftar slutligen till att försöka belysa eventuell variation inom de båda delmaterialen.

I kapitel 2 ges en redogörelse för tidigare forskning som är av betydelse för undersökningen. Fackspråksforskning generellt och forskning om svenskt fackspråk, juridiskt och annat, behandlas. Även rättshistorisk forskning samt lexikografisk och terminologisk forskning uppmärksammas.

I kapitel 3 diskuteras olika teoretiska och metodiska frågor. Centrala begrepp för undersökningen är ’lexikalisering’ och ’orddöd’. Liksom i

ORDAT-projektet som helhet accepteras såväl inom- som utomspråkliga förklaringar till lexikal utveckling. I kapitlet presenteras, diskuteras och motiveras även materialet för undersökningen. Detta består av två delmaterial.

Det första delmaterialet utgörs av totalt 2.003 lexikala enheter som kan sägas tillhöra ett svenskt juridiskt ordförråd, som har första belägg mellan 1800 och 2000 och som är hämtade ur de monolingvala allmänordböckerna *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) med de tillhörande databaserna *Om svar anhålles* (OSA) och *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien (SO). Av de lexikala enheterna är 82 gemensamma, dvs. de förekommer i både SAOB/OSA och NEO/SO. Det allmänspråkliga delmaterialet innehåller därmed 1.921 *olika* lexikala enheter.

Det andra delmaterialet utgörs av de lexikala enheter som utgör ”huvuduppslagsord” i fyra monolingvala juridiska fackordböcker, som är utgivna under andra halvan av 1900-talet: *Juridikens begrepp* (2000), *Juridikens termer* (1958), *Juridikens termer* (1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998). Det totala antalet lexikala enheter i delmaterialet uppgår till 10.811, men många av dessa återfinns i två eller flera av ordböckerna. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller därmed 5.415 *olika* lexikala enheter.

Det gemensamma temat för de delundersökningar som redovisas i kapitel 4 är *arvord* och *lånord* i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Arvorden dominerar klart, vilket avspeglar den nationella karaktären hos juridiken som ämnesområde. Särskilt tydligt är detta i fråga om lexikala enheter med första belägg under 1900-talet, eftersom flertalet lexikala enheter med etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” har första belägg under 1800-talet.

Ordförrådet inom juridikens ämnesområde följer den generella utvecklingen för lånord i svenskan genom att tyska är ett viktigt *långgivande språk*, främst under 1800-talet, men också under första halvan av 1900-talet. Franska utövar ett visst inflytande som källa för lånord, och då i första hand under 1800-talet. Däremot är inflytandet från engelska mera begränsat, och det såväl under 1800-talet som 1900-talet. Mera speciellt för juridikens område är att latin, främst under 1800-talet, spelar en viktig roll i den lexikala utvecklingen, antingen direkt eller förmedlat genom andra språk, främst engelska, franska och tyska. Också danska påverkar det juridiska fackspråket under undersökningsperioden, antingen som direkt långgivande språk eller som förmedlare av lånord från andra språk, i första hand tyska.

Flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” till lånord i materialet avser möjliga *begreppslån*, och det viktigaste långivande språket beträffande sådana lån är tyska. Även franska, engelska och danska är betydelsefulla i detta sammanhang. Flertalet etymologiska upplysningar om *ordlån* gäller latin. Också franska och tyska noteras för ett antal sådana upplysningar under hela undersökningsperioden 1800–2000.

De delundersökningar som redovisas i kapitel 5 ägnas olika aspekter på (huvudsakligen) *inhemsk ordbildning* i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Substantiven dominerar klart bland nybildningarna under hela undersökningsperioden. De följs av adjektiv, verb, particip och adverb. Resultatet är i linje med tidigare studier av svenskt juridiskt språk och lexikala studier inom andra ämnesområden.

Många av nybildningarna innehåller flera rotmorfem och dessutom ofta avledningsmorfem, eftersom det juridiska fackspråket prioriterar språklig entydighet framför språklig ekonomi. Därför är det inte heller oväntat att sammansättningarna klart dominerar bland nybildningarna. De enkla orden är relativt få, och många av dem är sannolikt lånord som är inlånade i sin helhet. Antalet avledningar är begränsat och detsamma gäller antalet fraser.

Bland sammansättningarna är flertalet nominala med ett substantiv som slutled. Därefter följer i tur och ordning de adjektiviska, verbala och participiella sammansättningarna. I materialet förekommer substantiviska, adjektiviska, verbala och adverbala avledningar. Frekventa typer av substantiviska avledningar är *nomen actionis* och substantiv som betecknar egenskaper och tillstånd, ofta bildade med *-tion* och *-(n)ing* respektive *-het* och *-itet*. Flertalet adjektiviska avledningar är klassificerande substantiviska adjektiv och passiva verbaladjektiv, främst bildade med *-isk* och *-lig* respektive *-abel* och *-bar*. De flesta verbala avledningar är bildade med suffixet *-(is)era* och flertalet adverbala med *-vis*. Bland fraserna dominerar nominalfraser, följda av prepositionsfraser, medan andra typer av fraser är mera ovanliga.

I kapitel 6 redovisas delundersökningar som gäller det fackspråkliga delmaterialet med de fyra fackordböckerna *Juridikens begrepp* (JuB2000), *Juridikens termer* (JuT1958), *Juridikens termer* (JuT1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (NJO1998). Vissa jämförelser görs med det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO.

Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ungefär en och en halv gång fler olika lexikala enheter än det allmänspråkliga. De lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet är dels sådana som kan kallas

unika, dels sådana som kan kallas *gemensamma*. Grovt räknat är det två tredjedelar av de olika lexikala enheterna i det fackspråkliga delmaterialet som förekommer i mer än en av ordböckerna.

De unika lexikala enheterna i *Juridikens begrepp* och de båda upplagorna av *Juridikens termer* studeras utifrån ett antal kontextuella kategorier. Å ena sidan framträder juridik här som ett internationellt ämnesområde genom att *Juridikens begrepp* (2000) förtecknar många unika uppslagsord som inte gäller svenska förhållanden. Å andra sidan framträder juridik som ett utpräglat nationellt ämnesområde genom att de två upplagorna av *Juridikens termer* (1958; 1992) upptar många unika uppslagsord med en stark förankring i det svenska samhället.

I en delundersökning av arvord och lånord i det fackspråkliga delmaterialet ligger fokus på *citatlån*. Det stora flertalet av de lexikala enheterna i delmaterialet är emellertid inte citatlån utan utgörs av andra typer av lånord eller är ett resultat av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Båda delmaterialen ger därmed en bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 som domineras av (huvudsakligen) inhemsk ordbildning.

Överlägset viktigast som långivande språk beträffande citatlån i det fackspråkliga delmaterialet är latin. Också engelska och franska är relativt viktiga, medan övriga långivande språk spelar en obetydlig roll. En jämförelse av de båda delmaterialen visar att latin är det viktigaste långivande språket i ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande *citatlån* respektive *ordlån*. Tyskans roll i fråga om citatlån respektive ordlån är liten, medan detta språks betydelse, och då utifrån det allmänspråkliga delmaterialet, är större beträffande *begreppslån*. Utifrån det fackspråkliga delmaterialet spelar engelska en större roll i fråga om citatlån än beträffande ordlån utifrån det allmänspråkliga.

Liksom i det allmänspråkliga delmaterialet finns det en stor övervikt för nominala uttryck i det fackspråkliga delmaterialet, medan adjektiv, inklusive particip, och verb samt andra ordklasser spelar en begränsad roll som uppslagsord. Det förefaller som det finns ett litet antal ”möjligen centrala juridiska adjektiv” i svenskan, som har första belegg mellan 1800 och 2000 respektive bedöms vara aktuella för fackmän på området under den andra halvan av 1900-talet. Däremot finns det knappast några motsvarande ”möjligen centrala juridiska verb”.

I det fackspråkliga delmaterialet förekommer lexikala enheter som är enkla ord, sammansättningar, avledningar, fraser och satser. Till dessa kommer ett mindre antal akronymer och ett antal egennamn. Fraserna, tillsammans med ett mindre antal satser, svarar för runt en fjärdedel av det totala antalet olika lexikala enheter i det fackspråkliga delmaterialet.

Fraserna i det allmänspråkliga delmaterialet är mycket färre, och satser förekommer inte alls.

Flertalet fraser i det fackspråkliga delmaterialet är ett resultat av (huvudsakligen) inhemska ordbildning, även om det även förekommer begreppslån bland dem. Bland citatlånen som är fraser dominerar latinska fraser, medan övriga långivande språk spelar en mycket mera begränsad roll. I det allmänspråkliga delmaterialet är flertalet av det begränsade antalet fraser inte ordlån utan ”inhemska fraser” eller begreppslån. I båda delmaterialen dominerar nominalfraser, följda av prepositionsfraser. Det fackspråkliga delmaterialet innehåller ett begränsat antal satser, och de allra flesta är latinska citatlån. Utifrån delmaterialet med fackordböcker kan ett antal latinska fraser och satser sägas vara aktuella i ett svenskt juridiskt ordförråd också under andra halvan av 1900-talet.

Vissa av de resultat som presenteras i kapitel 4, 5 och 6 kan förklaras utifrån språkliga faktorer, medan andra kan förklaras utifrån icke-språkliga. Centrala begrepp i fråga om de språkliga förklarande faktorerna är ’lexikalisering’ och ’orddöd’. En del resultat diskuteras också utifrån karaktären hos de båda delmaterialen med allmänordböcker respektive fackordböcker. De icke-språkliga förklarande faktorerna kan främst sökas i rättsliga förhållanden under hela undersökningsperioden eller under olika delperioder, men i vissa fall kan också samhälleliga förhållanden i stort spela in.

I olika delundersökningar i kapitel 4 och 5 uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan SAOB/OSA och NEO/SO samt inom de båda ordböckerna/databaserna utifrån språkliga och icke-språkliga faktorer. I olika delundersökningar i kapitel 6 uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan de olika fackordböckerna utifrån olika förklarande faktorer. Vad gäller kapitel 6 får även likheter och skillnader mellan det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet uppmärksamhet.

Som framgår av den återkommande diskussionen kan olika resultat som redovisas, såväl övergripande resultat som detaljresultat, antas vara mer eller mindre tillförlitliga. Materialet för undersökningen bör dock, trots de påtalade begränsningarna, kunna ge en någorlunda rättvisande bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000.

Juridikens ämnesområde har genom den här undersökningen, och därmed även inom ORDAT-projektet som helhet, fått ett förhållandevis stort utrymme. Det kan finnas olika uppfattningar om huruvida detta är berättigat eller inte. Min uppfattning är dock att det finns flera goda anledningar till att studier av lexikal utveckling inom juridikens område är

berättigade och intressanta.

Den undersökning som här redovisas är mig veterligt den mest omfattande av ett svenskt juridiskt ordförråd beträffande perioden 1800–2000. Bland studier av svenskt juridiskt fackspråk utifrån textmaterial från senare delen av 1900-talet märks i första hand Laurén (1993) och Nordman (1992). Den här undersökningen är också den mest omfattande där materialet utgörs av allmänordböcker (jfr dock Ruthström 1975). Studier av ett svenskt juridiskt ordförråd utifrån fackordböcker är än mera sällsynta (jfr dock Pilke 2000). Någon undersökning där ett svenskt juridiskt ordförråd studeras utifrån ett allmänspråkligt och ett fackspråkligt ordboksmaterial föreligger inte sedan tidigare.

Juridikens område är intressant med tanke på begreppen 'lexikalisering' och 'orddöd' samt inom- och utomspråkliga förklaringar till lexikala förändringar. Liksom allmänspråket och olika fackspråk utvecklas ett juridiskt ordförråd genom lån och (huvudsakligen) inhemsk ordbildning. Speciellt för området är att lexikala enheter i allmänspråket och från andra ämnesområden kan definieras och därmed bli juridiska termer (se Mattila 2002a:178–184). Utifrån det samlade materialet med de båda delmaterialen ger den här undersökningen en bild av utvecklingen inom ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000. De båda delmaterialen ger i en del fall samma bild av utvecklingen, men ibland ger de kompletterande bilder.

Möjligheten att arbeta med ett delmaterial utifrån monolingvala allmänordböcker och ett utifrån monolingvala fackordböcker kan självfallet utnyttjas också vid studier av lexikal utveckling inom andra ämnesområden. Möjligheten att arbeta med olika upplagor av en och samma monolingvala fackordbok, här *Juridikens termer* från 1958 och 1992, erbjuder också intressanta möjligheter att studera lexikala förändringar inom ett ämnesområde över en tidsperiod.

Ett juridiskt ordförråd är också intressant med tanke på att juridik är ett så kallat *kulturbundet kunskapsområde* (se Bergenholtz & Tarp 1994a:57f.). Dock finns det en gemensam internationell bas i många nationella rättsordningar genom den romersk-kanoniska rätten med latin som gemensamt språk. Trots denna bindning mellan rätt och samhälle utvecklas juridiken delvis till att bli ett allt mera internationellt område (jfr Nygren 1998). Till folkrätten och den internationella rätten kommer utvecklingen inom Europeiska unionen (jfr Bernitz & Kjellgren 1998, särskilt kapitel 17). Den här undersökningen visar det starka sambandet mellan språk och samhälle i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000, även om detta också tillhör en större internationell rättskultur, från den romersk-kanoniska rätten till rättsliga förhållanden inom EU/EG.

Ett juridiskt ordförråd är även intressant med tanke på områdets aktualitet. I stort sett alla samhällslivets områden kan bli föremål för rättslig reglering, och juridikens område befinner sig därmed i ständig utveckling (jfr t.ex. Hydén 1996:26). Den här undersökningen ger ett antal prov på hur ett svenskt juridiskt ordförråd utvecklas under perioden 1800–2000 med lexikala nybildningar i form av lånord och (huvudsakligen) inhemska ordbildningar. Som framkommer i undersökningen är det i mycket förhållanden i samhället, rättsliga och andra, som påverkar denna utveckling.

Avslutningsvis vill jag understryka att juridik också på ett övergripande plan är ett viktigt kunskapsområde. För att formulera och tillämpa rättsregler inom en rättsordning krävs det ett språk, vilket kan formuleras på detta sätt:

In all societies, law is formulated, interpreted and enforced: there are codes, courts and constables [...] And the greater part of these different legal processes are realised primarily through language. Language is medium, process and product in the various arenas of the law where legal texts, spoken or written, are generated in the service of regulating social behaviour. (Maley 1994:11)

Den här undersökningen ger ett antal exempel på hur ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 formuleras, tolkas och används. Förhoppningsvis kan den tjäna som inspiration för ytterligare undersökningar av ett svenskt juridiskt ordförråd under olika tidsperioder som detta speglas i olika typer av primär- och sekundärkällor.

Käll- och litteraturförteckning

FÖRKORTNINGAR

- FFF = Forum für Fachsprachen-Forschung
 FUMS = Avdelningen för forskning och utbildning i modern svenska
 HSK = Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft
 JuB2000 = Juridikens begrepp [2000]
 JuT1958 = Juridikens termer [1958]
 JuT1992 = Juridikens termer [1992]
 MISS = Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket vid Göteborgs universitet
 NEO = Nationalencyklopedins ordbok
 NF = Ny följd
 NJO1998 = Norstedts Juridiska Ordbok [1998]
 NYORD 1 = Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal
 NYORD 2 = Nyordsboken
 ORDAT = [Projektet] Det svenska ordförrådets utveckling från artonhundra till tjugohundra
 OSA = [SAOB-databasen] Om svar anhålles
 SAG = Svenska Akademiens grammatik
 SAOB = Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien
 SO = [Databasen] Svensk ordbok (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien
 SoLiD = Sociolingvistiska dokument
 SvJT = Svensk Juristtidning
 TeFA = Forskningsgruppen för text- och fackspråksstudier
 TNC = Tekniska nomenklaturcentralen

KÄLLOR

Material: ordböcker och databaser

- JuB2000 = Melin, Stefan 2000. *Juridikens begrepp*. Uppsala: Iustus Förlag AB.

- JuT1958 = Eek, Hilding, Svante Bergström & Frans Arnheim 1958. *Juridikens termer. Presenterade av Hilding Eek Svante Bergström Frans Arnheim*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- JuT1992 = Bergström, Sture, Torgny Håstad, Per Henrik Lindblom & Staffan Rylander 1992 [1958]. *Juridikens termer. Presenterade av Sture Bergström Torgny Håstad Per Henrik Lindblom Staffan Rylander*. 8 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- NJO1998 = Martinger, Sven 1998 [1985]. *Norstedts Juridiska Ordbok. Juridik från A till Ö*. 4 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet 1–3, 1995–1996*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. Jämte motsvarande databas för SO, tillgänglig i ett intranät vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- OSA = *Om svar anhålles*: se SAOB.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien, 1893–*. Lund: AB Gleerupska Universitetsbokhandeln. Jämte motsvarande databas OSA, <<http://spraakdata.gu.se/saob>>.
- SO = *Svensk ordbok* (f.d. NEO) *utgiven av Svenska Akademien*: se NEO.

Övriga ordböcker

- Andersson, Torbjörn, Sture Bergström, Torgny Håstad & Per Henrik Lindblom 2002 [1958]. *Juridikens termer*. 9 uppl. Stockholm: Liber.
- Anners, Erik & Alf Önnersfors 1976 [1972 2 uppl.]. *Latinsk juridisk terminologi*. 4 uppl. Uppsala: Förlag AB Iustus.
- Martinger, Sven 2003 [1985]. *Norstedts Juridiska Ordbok. Juridik från A till Ö*. 5 rev. uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Melin, Stefan 2002 [2000]. *Juridikens begrepp*. 2 rev. uppl. Uppsala: Iustus Förlag AB.
- NYORD 1 = *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*, 1986. Stockholm: Svenska språknämnden & Esselte Studium AB.
- NYORD 2 = *Nyordsboken. Med 2 000 nya ord in i 2000-talet*, 2000. Stockholm: Svenska språknämnden & Norstedts Ordbok.

Övriga databaser

- RIXLEX. Författningar i fulltext. <<http://www.riksdagen.se/debatt/sfst/index.asp>>. 2003-02-10–2003-02-27.

SAOB som konkordans på Internet. <<http://spraakdata.gu.se/saob/konk>>. 2003-02-10–2003-02-27.

Språkbankens konkordanser på Internet. <<http://spraakbanken.gu.se/lb/konk/>>. 2003-02-10–2003-02-27

Övriga internetkällor

Presentation > Europeiska gemenskapernas domstol. <<http://curia.eu.int/sv/instit/services/index.htm>>. 2003-01-19.

Présentation > La Cour de justice des Communautés européennes. <<http://curia.eu.int/fr/instit/presentationfr/index.htm>>. 2003-01-19.

Personlig kommunikation

Henrik Bruun, lagstiftningsråd, Justitieministeriet Helsingfors, 2002-05-06 [e-brev].

Dan Frände, professor, Juridiska fakulteten Helsingfors universitet, 2002-05-06 [e-brev].

LITTERATUR

Aitchison, Jean 1992 [1991]. *Language change: progress or decay?* 2nd ed. (Cambridge Approaches to Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.

Allén, Sture, Yvonne Cederholm, Sofie Johansson Kokkinakis, Lena Rogström, Rudolf Rydstedt & Lars Svensson 1996. *Om svar anhålles. Rapport från projektet OSA.* (Research Reports from the Department of Swedish, Göteborg University.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.

Andersson, Mårten 2001. *Trepoängare, trunkbärare och trävirke. Utvecklingen av fotbollens terminologi från 1960-talet till år 2000.* (Rapporter från ORDAT. 11.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.

Arntz, Reiner 2002. *The Roman Heritage in German Legal Language.* I: Mattila 2002b. S. 33–54.

- Beltschewa-Stateva, Albena. 2000. Tysk påverkan på svenskt lagspråk och svensk rättsdoktrin. I: Kusmenko, Jurij & Sven Lange (Hrsg.), *Kors och tvärs i nordistiken. Föredrag från det 4:e studentkollokviet i nordisk språkvetenskap Stockholm, 12–13 november 1999*. (Kleine Schriften des Nordeuropa-Instituts. 20.) Berlin: Humboldt-Universität. S. 108–119.
- Bergenholtz, Henning 1996. Grundfragen der Fachlexikographie. I: Gellerstam, Martin, Jerker Järborg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén, Lena Rogström & Catarina Røjder Papmehl (eds.), *Euralex '96 Proceedings I–II. Papers submitted to the seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg, Sweden. Part II*. Göteborg: Göteborg University, Department of Swedish. S. 731–758.
- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp 1994a. *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Med bidrag af Grete Duvå, Anne-Lise Laursen, Hans Kristian Mikkelsen, Sandro Nielsen, Ole Norling-Christensen, Jette Pedersen. Herning: Systime.
- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp 1994b. Mehrworttermini und Kollokationen in Fachwörterbüchern. I: Schaefer & Bergenholtz. S. 385–419.
- Bernitz, Ulf & Anders Kjellgren 1998. Europarättens grunder. Ny-skriven kompendieutgåva september 1998 av Ulf Bernitz och Anders Kjellgren. Stockholms universitet: Juridicum. [Dupl.]
- Berteloot, Pascale 2002. Legal French in France and in the European Communities. I: Mattila 2002b. S. 81–100.
- Björne, Lars 1995. *Patrioter och institutionalister. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del I. Tiden före år 1815*. (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin: Serien 1. Rättshistoriskt bibliotek. LII.) Stockholm & Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Björne, Lars 1998. *Brytningstiden. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del II. 1815–1870*. (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin: Serien 1. Rättshistoriskt bibliotek. LVIII.) Stockholm & Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Björne, Lars 2002. *Den konstruktiva riktningen. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del III. 1871–1910*. (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin: Serien 1. Rättshistoriskt bibliotek. LX.) Stockholm & Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.

- Brunstad, Endre 2001. *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doctor artium-graden. Universitetet i Bergen: Det historisk-filosofiske institutt, Nordisk institutt.
- Cantell, Ilse & Nina Martola 1996. Nationalencyklopedins ordbok. I: *LexicoNordica* 3. S. 209–221.
- Cederholm, Yvonne & Mickel Grönroos 2000. SAOB i siffror. I: Cederholm et al. S. 37–48.
- Cederholm, Yvonne, Mickel Grönroos, Susanne Mankner & Lena Rogström 2000. *SAOB – en bok för hela folket. Rapport 2 från projektet OSA*. (Research Reports from the Department of Swedish, Göteborg University.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Celander, Hilding 1904. Språklig skandinavism. I: *Språk och Stil* 4. S. 70–91.
- Celander, Hilding 1908. Danismer i nusvenskt ordförråd. I: *Språk och Stil* 8. S. 201–250.
- Duekilde, Anne 1994. Om datering af ordene i dansk. I: Garde, Anna & Pia Jarvad (red.), *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14. Maj 1993*. (Skrifter udgivet af Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 2.) København.
- Edlund, Lars 2001. Boilerplate på svenska. I: *SvJT* 86. S. 172–178.
- Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene 1992. *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Höganäs: Förlags AB Wiken.
- Ekbo, Sven & Bengt Loman 1971 [1965]. *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. 2 uppl. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 32.) Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Ekelöf, Per Olof & Robert Boman 1992. *Rättegång. Fjärde häftet*. 6 omarb. uppl. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXXVIII.) Stockholm: Norstedts Juridik.
- Ekelöf, Per Olof, Henrik Edelstam & Robert Boman 1998. *Rättegång. Femte häftet*. 7 bearb. uppl. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XLVI.) Stockholm: Norstedts Juridik.
- Elert, Claes-Christian 1984. Examinand, intervjuoffer ... Nomina patientis – ett avsnitt av svensk ordbildningslära. I: Edlund, Lars-Erik, Claes Börje Hagervall, Birger Liljestränd & Evert Melefors (utg.), *Florilegium nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 61.) Umeå: Umeå universitet. S. 99–106.

- Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Languages for Special Purposes. An International Handbook of Special-Language and Terminology Research.* Herausgegeben von Lothar Hoffman, Hartwig Kalverkämper & Herbert Ernst Wiegand, 1998. (HSK 14.1. 1. Halbband.) Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Languages for Special Purposes. An International Handbook of Special-Language and Terminology Research.* Herausgegeben von Lothar Hoffman, Hartwig Kalverkämper & Herbert Ernst Wiegand, 1999. (HSK 14.2. 2. Halbband.) Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Fjeld, Ruth Vatvedt 1992. Om ord og termer i juridisk språk. I: Fjeld, Ruth Vatvedt (red.), *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28.–31. mai 1991.* (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 1.) Oslo. S. 210–218.
- Fluck, Hans-Rüdiger 1996 [1976]. *Fachsprachen. Einführung und Bibliographie.* Fünfte, überarbeitete und erweiterte Auflage. (Uni-Taschenbücher. 483.) Tübingen & Basel: A. Francke Verlag.
- Gellerstam, Martin 1989. Samhällets produktion av termer. I: Allén, Sture, Martin Gellerstam & Sven-Göran Malmgren, *Orden speglar samhället.* Stockholm: Allmänna förlaget. S. 79–101.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1982. *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen.* Lund: LiberFörlag.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1989. *Facktexter under 1900-talet. 2. Metoder för textanalys på makro- och mikronivå.* (FUMS Rapport nr 145.) Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1991. Terminologi och allmänord i facktexter från tre sekler. I: Malmgren, Sven-Göran & Bo Ralph (red.), *Studier i svensk språkhistoria 2.* (Acta Universitatis Gothoburgensis: Nordistica Gothoburgensia. 14.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 57–69.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1994. Historical studies in different traditions. I: Brekke, Magnar, Øivin Andersen, Trine Dahl & Johan Myking (eds.), *Applications and Implications of Current LSP Research. Volume II. Proceedings from the 9th European Symposium on LSP.* Bergen: Fagbogforlaget. S. 878–887.
- Gunnarsson, Britt-Louise 2001. Expressing criticism and evaluation during three centuries. I: *Journal of Historical Pragmatics* 2:1 (2001). S. 115–139.

- Gunnarsson, Britt-Louise & Björn Skolander 1991. *Fackspråkens framväxt: terminologi och ordförråd från tre sekler. 1. Projektbeskrivning och materialbeskrivning.* (FUMS Rapport nr 154.) Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk
- Hannesdóttir, Anna Helga 1998. *Lexikografihistorisk spegel. Den enspråkiga svenska lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga.* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 23.) Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.
- Hast, Sture 1983. Om SAOB:s material. I: *Nysvenska studier* 63. S. 159–192.
- Hast, Sture 1993. SAOB och dess likar. De fyra stora historiska nyspråkliga germanska ordböckerna. En kort redogörelse och jämförelse. I: Svensson et al. S. 55–84.
- Havansi, Erkki 1996 [1993]. Processrätt. I: Timonen, Pekka (red.), *Inledning till Finlands rättsordning 2. Straff- och processrätt samt offentlig rätt.* 3 omarb. uppl. Helsingfors: Juristförbundets förlag. S. 129–299.
- Hoffmann, Lothar 1988. *Vom Fachwort zum Fachtext.* (FFF. Band 5.) Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Hoffmann, Lothar 1998. Fachtextsorten der Institutionensprachen III: Verträge. I: *HSK* 14.1. S. 533–539.
- Hoffmann, Ludger 1998. Fachtextsorten der Institutionensprachen I: das Gesetz. I: *HSK* 14.1. S. 522–528.
- HSK = Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft: se *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft* [...].
- Hydén, Håkan 1996 [1977]. *Rättsregler. En introduktion till juridiken.* 4 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Hylén, J.E. 1917. Ett nytt fång danismer. I: *Språk och Stil* 17. S. 114–125.
- Håstad, Torgny 2000 [1982]. *Sakrätt avseende lös egendom.* 6. omarb. uppl. med supplement, mars 2000. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Inger, Göran 1988 [1986, 1980]. *Svensk rättshistoria.* 2 uppl. Stockholm: Liber.
- Jeand'Heur, Bernd 1998. Die neuere Fachsprache der juristischen Wissenschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung von Verfassungsrecht und Rechtsmethodik. I: *HSK* 14.1. S. 1286–1295.

- Johansson, Monica 1997. *Lexicon Lincopense. En studie i lexikografisk tradition och svenskt språk vid 1600-talets mitt*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 21.) Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.
- Jonsson, Hans 1983. Om historisk lexikografi av typ SAOB. I: *Ny-svenska studier* 63. S. 127–158.
- Jonsson, Hans 2002. Sammansättning. SAOB en guldgruva för studium i ämnet. I: Mattisson, Anki et al. S. 74–91.
- Koskela, Merja 2000. *Svenska som filosofins språk*. (Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 235. Språkvetenskap 38.) Vasa: Vasa universitet.
- Kring en ordbok. Festskrift till Sven Ekbo 7 augusti 1975*, 1975. Stockholm: Norstedts.
- Lagman, Svante, Stig Örjan Ohlsson & Viivika Voodla (utg.) 2002. *Svenska språkets historia 7. Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. (Nordistica Tartuensia. 7.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Landqvist, Hans 1996. *Svenskt författningsspråk i Sverige och Finland. En komparativ studie av några syntaktiska och lexikala drag i skuld-saneringslagstiftningen*. (MISS. 16.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Landqvist, Hans 1997. *Straff och påföljd*. Om pressens användning av två termer under tre decennier. I: *Språk och Stil* 7 NF 1997. S. 37–58.
- Landqvist, Hans 2000. *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. (Acta Universitatis Gothoburgensis: Nordistica Gothoburgensia. 22.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Landqvist, Hans 2001. *Från abolition till spärrbelopp*. Lånord i svensk juridisk terminologi 1800–2000. I: Järvi, Outi (utg.), *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XXI*. (Publikationer av forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet. 28.) Vasa: Vasa universitet. S. 167–178.
- Landqvist, Hans 2002a. *Alibi, muntlighet och hingstbesiktningstvång – några aspekter på svensk juridisk terminologi 1800–2000*. I: Sundman, Marketta & Ann-Marie Londen (utg.), *Svenskans beskrivning 25. Förhandlingar vid Tjugofemte sammankomsten för svenskans beskrivning Åbo den 11 och 12 maj 2001*. Åbo: Institutionen för nordisk filologi, Åbo universitet. S. 120–131.

- Landqvist, Hans 2002b. Swedish Legal Vocabulary in the 19th and 20th Centuries – Some Aspects on Indigenous Words and Loan-words. I: Koskela, Merja, Christer Laurén, Marianne Nordman & Nina Pilke (edid.), *Porta Scientiae I. Lingua specialis. Proceedings from the 13th European Symposium on LSP*. (Proceedings of the University of Vaasa. Reports. 95.) Vaasa: University of Vaasa. S. 97–108.
- Landqvist, Hans 2002c. Arv och lån. Juridiska termer, ord och fraser i svenskan 1800–2000. I: Lagman et al. S. 227–239.
- Lange, Sven 2001. *NEO:s bild av 1800- och 1900-talets svenska ord-förråd*. (Rapporter från ORDAT. 5.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Lange, Sven 2002. *Beröringar mellan svenska och tyska. Om falska vänners uppkomst, purism, dynamik i semantiska fält vid ordinlån samt svensk och tysk suffixkorrespondens*. (Rapporter från ORDAT. 13.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Laurén, Christer 1993. *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Laurén, Christer, Johan Myking & Heribert Picht 1997. *Terminologi som vetenskapsgren*. Med bidrag av Anita Nuopponen och Nina Puuronen. Lund: Studentlitteratur.
- Letto-Vanamo, Pia 2002. Legal Systems and Legal Languages. I: Mattila 2002b. S. 21–30.
- LexicoNordica. Tidskrift om leksikografi i Norden utgitt av Nordisk for-ening for leksikografi i samarbaid med Nordisk språksekretariat* 1–, 1994–.
- Liljestrand, Birger 1993 [1975]. *Så bildas orden. Handbok i ordbild-ning*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lundbladh, Carl-Eric 1992. *Handledning till Svenska Akademiens ord-bok*. Stockholm: Norstedts.
- Lundbladh, Carl-Erik 1994. SAOB som vetenskaplig ordbok. I: *Språk och Stil* 4 NF. S. 189–195.
- Lundbladh, Carl-Erik 1995. Avledningar i Svenska Akademiens ordbok. I: Svavarsdóttir et al. S. 265–273
- Lundbladh, Carl-Erik 1996. Värdering av SAOB:s korpus och språk-provssamling. I: *LexicoNordica* 3. S. 91–103.
- Maley, Yon 1994. The language of the law. I: Gibbons, John (ed.), *Language and the law*. (Language in social life series.) London & New York: Longman. S. 11–50.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ord-böcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.

- Malmgren, Sven-Göran 1995. Nationalencyklopedins ordbok – några karakteristiska typer av information. I: Svavarsdóttir et al. S. 275–282.
- Malmgren, Sven-Göran 1999. Att göra en enspråkig definitionsordbok mer produktionsinriktad – exemplet Nationalencyklopedins ordbok. I: Slotte et al. S. 285–290.
- Malmgren, Sven-Göran 2000. *Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000. Utgångspunkter*. (Rapporter från ORDAT. 1.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Malmgren, Sven-Göran 2001. *Förnybart, reliabelt och tvåsamt föräldraskap*. Om subjektiv och objektiv produktivitet hos några suffix. I: Allén, Sture, Sture Berg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén & Bo Ralph (utg.), *Gäller stam, suffix och ord. Festskrift till Martin Gellerstam den 15 oktober 2001*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 29.) Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. S. 302–311.
- Malmgren, Sven-Göran 2002a. (Pseudo)suffixen *-enlig*, *-stridig* och *-vidrig* i svenskan 1750–2000. I: Harling-Kranck, Gunilla & Hanna Lehti-Eklund (red.), *Studier i svensk språkhistoria 6*. (Folkmålsstudier. 41. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi.) Helsingfors. S. 167–176.
- Malmgren, Sven-Göran 2002b. Tendenser i svensk ordbildning 1750–2000. I: Lagman et al. S. 241–251.
- Mankner, Susanne 2002. Ridkonststermer 1800–2000. I: *Fem studier i lexikologi*. Utgivna av Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén och Mall Stålhammar. (MISS. 39.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket. S. 37–56.
- Martola, Nina 1996. [Anmälan av] Nationalencyklopedins ordbok. I: *Språkbruk. Tidskrift utgiven av Svenska språkbyrån* 1996:1. S. 26–28.
- Mattila, Heikki E.S. 2000. Latinet i den finländska juridiska litteraturen. I: *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 156. S. 269–322.
- Mattila, Heikki E.S. 2001. L'enseignement de la linguistique juridique comparée en Finlande. I: Mayer, Felix (ed.), *Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millenium. Vol. 1: Linguistics and Cognitive Aspects, Knowledge Representation and Computational Linguistics, Terminology, Lexicography and Didactics. Proceedings from the 12th European Symposium on LSP*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. S. 418–424.

- Mattila, Heikki E.S. 2002a. *Vertaileva oikeuslingvistiikka* ('Jämförande rättslingvistik'). Helsinki: Kauppakaari. Lakimiesliiton Kustannus.
- Mattila, Heikki E.S. (ed.) 2002b. *The Development of Legal Language*. Helsinki: Kauppakaari Finnish Lawyers' Publishing.
- Mattisson, Anki, Per Stille, Gunilla Swietlicki & Bo-A. Wendt (red.) 2002. *Alla ord är lika roliga. Festskrift till Lars Svensson 28 februari 2002*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts.
- Melander Marttala, Ulla 1998. *Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Analysmodell, klassificering, frekvenser*. (SoLiD nr 9 = FUMS Rapport nr 189.) Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Melander Marttala, Ulla 2000. Medicinska fackord i läkare-patientsamtal. Interaktionella aspekter. I: *Språk och Stil* 9 NF 1999 [tr. 2000]. S. 125–154.
- Mighetto, David 2002. *Baguette, mozzarella, chorizo* – om kokkonstord från romanska språk i modern svenska. I: Lagman et al. S. 267–278.
- MISS = *Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket vid Göteborgs universitet* 1–, 1994–.
- Modéer, Kjell Å. 1993. *Historiska rättskällor. En introduktion i rätts-historia*. Stockholm: Nerenius & Santérius förlag.
- Mårtensson, Eva 1988. Förändringar i 1900-talets svenska – en litteraturgenomgång. I: Mårtensson, Eva & Jan Svensson, *Offentlighetsstruktur och språkförändring*. (Nordlund. 14.) Lund: Institutionen för nordiska språk. S. 101–217.
- Nilsson, Stig 1974. *Terminologi och nomenklatur. Studier över begrepp och deras uttryck inom matematik, naturvetenskap och teknik I*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. 26.) Lund: Studentlitteratur.
- Nordling, Anna 2001. *Pa swänsko. Studier i lexikalisk förnyelse hos Peder Månsson*. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Nordman, Marianne 1992. *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Norstedts juridiska handbok* 1994 [1946]. 15 omarb. uppl. Stockholm: Fritzes.
- Nygren, Rolf 1998. Vad är egentligen "riktigt svenskt" i den svenska rätten? I: *SvJT* 83. S. 103–109.
- Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning* 1–70, 1921–1990.
- Näslund, Harry 1991. *Från "lungsot" till "tuberkulos". Begreppet 'tuberkulös lungsjukdom' och dess utveckling – några tendenser*. (TeFA nr 19.) Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk.

- Näslund, Harry 1999. "Pengar" som vetenskaplig term – en syntagmatisk studie. (TeFa nr 27.) Stockholms universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Näslund, Harry 2000a. *Från generell handling till specifikt resultat. En lexikalisk och syntaktisk studie av verbalsubstantiv i ekonomiska texter från tre sekel.* (TeFa nr 34.) Stockholms universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Näslund, Harry 2000b. Elektrisk-, elektro- och el-. *En lexikalisk och syntaktisk studie i tekniska texter från tre sekel.* (TeFa nr 39.) Stockholms universitet: Institutionen för nordiska språk.
- Om teknikens språk*, 1977. (TNC. 64.) Stockholm: Tekniska nomenklaturcentralen.
- Pettersson, Gertrud 1992. *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. 46.) Lund: Lund University Press.
- Pilke, Nina 2000. *Dynamiska fackbegrepp. Att strukturera vetande om handlingar och händelser inom teknik, medicin och juridik.* (Acta Wasaensia: No. 81. Språkvetenskap. 15.) Vaasa: Universitas Wasaensis.
- PM 1996:4 = *Redaktionella och språkliga frågor i EU-arbetet*, 1996. (PM 1996:4.) Stockholm: Statsrådsberedningen.
- Reidinger, Roger 1997. *Etymologie und Anpassung gentechnologischer Termini in schwedischen, dänischen und deutschen populärwissenschaftlichen Texten.* (Acta Wasaensia: No. 58. Philologie. 12.) Vaasa: Universitas Wasaensis.
- Rogström, Lena 1998. *Jacob Serenius lexikografiska insats.* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 22.) Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.
- Rogström, Lena 2001. Ordbruk i jordbruk. Om utvecklingen av en teknolekt. I: *Språk och Stil* 10 NF 2000 [tr. 2001]. S. 129–148.
- Ruthström, Bo 1975. Om Svenska Akademiens ordbok och lagens termer. I: *Kring en ordbok*. S. 106–121.
- Rydstedt, Rudolf 1996. Etymologierna. I: Allén et al. S. 67–72.
- SAG 1 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik. 1. Inledning Register.* Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.
- SAG 2 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik. 2. Ord.* Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.

- SAG 3 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik. 3. Fraser*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.
- SAG 4 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik. 4. Satser och meningar*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.
- Sandrini, Peter 1996. *Terminologiarbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers*. (Internationales Institut für Terminologieforschung. IITF-Series 8.) Wien: Internationales Institut für Terminologieforschung.
- Schaeder, Burkhard & Henning Bergenholtz (Hrsg.) 1994. *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. (FFF. Band 23.) Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Sigurd, Bengt 1986. Ordboken, ordlistan och några andra av Svenska Akademiens insatser under 1900-talet. I: Allén, Sture, Bengt Loman & Bengt Sigurd, *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier*. Stockholm: Norstedts. S. 143–231.
- Skautrup, Peter 1953. *Det danske sprogs historie. Tredie bind. Fra Holbergs komedier til H.C. Andersens eventyr*. København: Gyldendalske boghandel Nordisk Forlag.
- Skautrup, Peter 1968. *Det danske sprogs historie. Fjerde bind. Fra J.P. Jacobsen til Johs. V. Jensen*. København: Gyldendalske boghandel Nordisk Forlag.
- Slotte, Peter, Pia Westerberg & Eva Orava (red.) 1999. *Nordiska studier i lexikografi 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Esbo 21–24 maj 1997*. (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi. Skrift nr 5.) Helsingfors.
- Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning* 1–20, 1901–1920.
- Språk och Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* NF 1–, 1991–.
- Strömholm, Stig 1988 [1972]. *Allmän rättslära. En första introduktion*. 6 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Strömholm, Stig (utg.) 1978. *Uppsalaskolan – och efteråt. Rättsfilosofiskt symposium, Uppsala 23–26 maj 1977. Föreläsningar och diskussionsinledningar utgivna av Stig Strömholm på uppdrag av Juridiska fakulteten i Uppsala*. (Acta Universitatis Upsaliensis: Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis. 6.) Uppsala & Stockholm: Uppsala universitet & Almqvist & Wiksell International.

- Stålhammar, Mall 2001. *Från anfangar och horungar till ordbehandlare och desktop publishing*. (Rapporter från ORDAT. 4.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Stålhammar, Mall 2002. *Engelskan i svenskan. 1. Engelska lånord under 1800-talet*. (Rapporter från ORDAT. 12.) Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.
- Sundell, Jan-Olof 1987. *Tysk påverkan på svensk civilrättsdoktrin 1870–1914*. (Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin: Serien 1. Rättshistoriskt bibliotek. XL.) Stockholm & Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Svanlund, Jan 2002. Lexikalisering. I: *Språk och Stil* 12 NF. S. 7–45.
- Svavarsdóttir, Ásta, Guðrún Kvaran & Jón Hilmar Jónsson (red.) 1995. *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995*. (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3.) Reykjavík.
- Svensén, Bo 1987. *Handbok i leksikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. (TNC. 85.) Stockholm: Esselte Studium & Tekniska nomenklaturcentralen.
- Svensén, Bo 1998. "Terminografi och facklexikografi – blir det samma sak nu när ordböckerna blir databaser?". I: *LexicoNordica* 5. S. 77–90.
- Svensén, Bo 1999. Etymologisk information i enspråkiga allmänordböcker. I: Slotte et al. S. 359–367.
- Svensk Juristtidning* 1–, 1916–.
- Svensson, Lars, Ingrid Hansson & Bo Ruthström (red.) 1993. *Ord och lexikon. Festskrift till Hans Jonsson 10 juni 1993*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Söderbergh, Ragnhild 1964. *Suffixet -mässig i svenskan. En historisk-semantic ordbildningsstudie*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology: New Series. 5.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teleman, Ulf 1985. Historien och språkhistorien. I: Allén, Sture, Lars-Gunnar Andersson, Jonas Löfström, Kerstin Nordenstam & Bo Ralph (utg.), *Svenskans beskrivning 15. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning Göteborg den 11–12 oktober 1985*. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 64–91.
- Thors, Carl Eric 1957. *Den kristna terminologien i fornsvenskan*. (Studier i nordisk filologi utgivna genom Rolf Pipping. 45.) Helsingfors & København: Svenska Litteratursällskapet i Finland & Ejnar Munksgaard.

- Tiersma, Peter M. 1999. *Legal Language*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Tiisala, Seija 1990. Naturligtvis – från ord till suffix. I: Andersson, Erik & Marketta Sundman (utg.), *Svenskans beskrivning 17. Förhandlingar vid Sjuttonde sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning Åbo den 18–19 maj 1989*. Åbo: Åbo Akademis förlag. S. 357–366.
- Toft, Bertha 1998. Terminologi og leksikografi: nye synsvinkler på forholdet til fagene. I: *LexicoNordica* 5. S. 91–105.
- Törnqvist, Lars 1998. Språket i terminologiska ordböcker. I: *LexicoNordica* 5. S. 107–116.
- Wendt, Bo-A. 1997. *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. 53.) Lund: Lund University Press.

Bilagor

Bilageförteckning

1. *Lexikala enheter ur SAOB/OSA utifrån ämnesområdesbeteckningar*
2. *Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO*
3. *Antal lexikala enheter ur SAOB/OSA med etymologiska uppgifter om ”främmande ursprung” per bokstav*
4. *Adjektiv i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
5. *Verb i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
6. *Particip i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
7. *Enkla ord i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
8. *Avledningar i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
9. *Fraser i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*
10. *Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO och som eventuellt återfinns i det fackspråkliga delmaterialet*

BILAGA 1. *Lexikala enheter ur SAOB/OSA utifrån ämnesområdesbeteckningar: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000.¹ Antalet lexikala enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet*

	<jur.>	<folkrätt>	<fångv.>	<rättsfil.>	<rättshist.>	KONK	Totalt
1800-t.	407	4	39	3	6	533	992
	41,0 %	0,4 %	3,9 %	0,3 %	0,6 %	53,7 %	99,9 %
1900-t.	270	7	5	–	4	266	552
	48,9 %	1,3 %	0,9 %	–	0,7 %	48,2 %	100,0 %
1800– 2000	677	11	44	3	10	799	1.544
	43,8 %	0,7 %	2,8 %	0,2 %	0,6 %	51,7 %	99,8 %

¹ I kategorin KONK ingår, förutom de lexikala enheter som har tagits fram genom sökningar i konkordansen över SAOB/OSA, även de lexikala enheter som har registrerats genom den riktade manuella genomgången av ett antal artiklar i SAOB/OSA.

BILAGA 2. *Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO¹*

SAOB/OSA	NEO/SO
<i>1800-talet</i>	<i>1800-talet</i>
ACCESSORISK	ACCESSORISK
ACKUSATORISK	ACKUSATORISK
ALIBI	ALIBI
arflåtare	ARVLÅTARE
besittningsskydd	BESITTNINGSSKYDD
bevisbörda	BEVISBÖRDA
bevismaterial	BEVISMATERIAL
bevismedel	BEVISMEDEL
bevisvärde	BEVISVÄRDE
bostadsband	BOSTADSBAND
bötfälla	BÖTFÄLLA
civillag	CIVILLAG
civilrätt	CIVILRÄTT
delfående	DELFAÄNDE
DISPOSITIV	DISPOSITIV
DOMICIL	DOMICIL
domkrets	DOMKRETS
dödförklara	DÖDFÖRKLARA
edfästa	EDFÄSTA
EFTERBEVAKNING	EFTERBEVAKNING
egendomsbrott	EGENDOMSBROTT
egendomsgemenskap	EGENDOMSGEMENSKAP
ekonomirätt	EKONOMIRÄTT
exterritorialrätt	EXTERRITORIALRÄTT
genstämning	GENSTÄMNING
husrannsakan	HUSRANNSAKAN
huvudförhandling	HUVUDFÖRHANDLING
hämtning	HÄMTNING
innehavar(e)papper	INNEHAVARPAPPER
ISTADARÄTT	ISTADARÄTT
kassationsdomstol	KASSATIONSDOMSTOL
KOMPETENS	KOMPETENS
korsförhör	KORSFÖRHÖR
kvasikontrakt	KVASIKONTRAKT

¹ I rapportens bilagor används versaler i mager rak stil för uppslagsorden ur NEO/SO och de fyra juridiska fackordböckerna samt för huvudorden ur SAOB/OSA. Lexikala enheter som inte är huvudord i SAOB/OSA återges med gemener i mager rak stil.

lagenlig	LAGENLIG
lagfästa	LAGFÄSTA
laglott	LAGLOTT
LEGISLATIV	LEGISLATIV
majestätsförbrytelse	MAJESTÄTSFÖRBRYTELSE
oförytterlig	OFÖRYTTERLIG
opportunitetsprincip(en)	OPPORTUNITETSPRINCIP
processrätt	PROCESSRÄTT
RUSDRYCK	RUSDRYCK
rättsenlig	RÄTTSENLIG
rättsfall	RÄTTSFALL
rättsfilosofi	RÄTTSDILOSOFI
rättshjälp	RÄTTSHJÄLP
rättskapabel	RÄTTSKAPABEL
rättskapacitet	RÄTTSKAPACITET
rättsmedvetande	RÄTTSMEDVETANDE
rättssubjekt	RÄTTSSUBJEKT
rätts säkerhet	RÄTTSSÄKERHET
rättsuppfattning	RÄTTSUPPFATTNING
rättsvetenskap	RÄTTSVETENSKAP
rättsvidrig	RÄTTVIDRIG
rättsväsen	RÄTTSVÄSEN
RÄTTSLIG	RÄTTSLIG
sakframställning	SAKFRAMSTÄLLNING
sedlighetsbrott	SEDLIGHETSBRÖTT
sedvanerätt	SEDVANERÄTT
självtäkt	SJÄLVTÄKT
skiljeförfarande	SKILJEFÖRFARANDE
straffarbete	STRAFFARBETE
straffånge	STRAFFÅNGE
straffregister	STRAFFREGISTER
<i>1900-talet</i>	<i>1900-talet</i>
fullgörelsetalan	FULLGÖRELSETALAN
förfogandelag	FÖRFOGANDELÄG
förhørsledare	FÖRHÖRSLEDARE
godtrosförvärv	GODTROSFÖRVÄRV
gåvohandling	GÅVOHANDLING
hyresrätt	HYRESRÄTT
IMMISSION	IMMISSION
inskrivningsdomare	INSKRIVNINGSDOMARE
KRIMINALISERA	KRIMINALISERA
lagråd	LAGRÅD
rättsförmåga	RÄTTSFÖRMÅGA
sakerförklara	SAKERFÖRKLARA
sakocker	SAKOCKER

sakprövning	SAKPRÖVNING
slutplädering	SLUTPLÄDERING
statsåklagare	STATSÅKLAGARE
strafföreläggande	STRAFFÖRELÄGGANDE

BILAGA 3. *Antal lexikala enheter ur SAOB/OSA med etymologiska uppgifter om "främmande ursprung" per bokstav: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

Bokstav	<i>1800-talet</i>	<i>1900-talet</i>	<i>1800–2000</i>
A	39	–	39
B	7	1	8
C	5	–	5
D	45	7	52
E	19	–	19
F	1	–	1
G	–	–	–
H	2	–	2
I	31	4	35
J	1	2	3
K	44	8	52
L	18	–	18
M	4	6	10
N	1	5	6
O	4	4	8
P	7	13	20
Q	–	–	–
R	143	45	188
S	33	16	49
Totalt	404	111	515

BILAGA 4. *Adjektiv i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*¹

SAOB/OSA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
ACCESSORISK	1840	ACCESSORISK	c. 1830
ACKUSATORISK	1840	ACKUSATORISK	1878
		ADVOKATORISK	1822
AFFLIKTIV	1875		
AGNATISK	1815		
ALTERNATIV (a. obligation)	1847		
ANSVARIG (om sak)	1859		
AUTONOM	1807		
AUTONOMISK	1807		
		AVTALSENLIG	1894
		AVYTTERLIG	1850
		BENEFIK	1835
		BESLUTFÖR	1842
		BESLUTMÄSSIG	1848
		BESTICKLIG	1836
bevispliktig	1871		
beviskyldig	1882		
bevisningspliktig	1871		
bevisningsskyldig	1853		
BILLIG	1844		
CIVIL (c. fånge)	1866		

¹ I ett antal fall i bilagorna 4–9 redovisas en lexikal enhet ur SAOB/OSA men inte ur NEO/SO och omvänt. Det finns olika förklaringar till denna situation.

En anledning är givetvis att den lexikala enheten i fråga inte över huvud taget återfinns i den aktuella ordboken/databasen. Bland adjektiven gäller detta bland annat **AFFLIKTIV**, som inte upptas i NEO/SO.

En annan anledning är att enheten förekommer som uppslagsord men att den inte ingår i mitt allmänspråkliga delmaterial. Ett exempel är **AUTONOM**, som i NEO/SO anges tillhöra politikens och administrationens ämnesområden men inte juridikens.

Ytterligare en anledning är att den lexikala enheten kan ha en tidigare datering än 1800 och därför inte ingår i det allmänspråkliga delmaterialet. Till denna kategori hör bland annat **ANSVARIG**. I NEO/SO anges uppslagsordet tillhöra bland annat juridikens ämnesområde, men den datering som ges till **ANSVARIG** är ”sedan 1690”.

CIVIL (c. äktenskap)	1895		
civilrättslig	1840		
DILATORISK (d. stämning)	1840		
		DIPLOMATARISK	1835
DISPOSITIV	1871	DISPOSITIV	1871
DOKTRINELL	1806		
		DRAKONISK	1845
edspliktig	1894		
		EXIGIBEL	1887
EXTERRITORIAL	1871		
folkrättslig	1871		
FYSISK (f. person)	1842		
författningenlig	1845		
förmögenhetsrättslig	1873		
handelsrättslig	1880		
		IDEELL	1868
		ILLEGAL	1837
		ILLEGITIM	1837
IMPUTABEL	c. 1823		
IMPUTERLIG	c. 1823		
INAPPELABLE	1857		
INDISPENSABEL	1820		
inmutbar	1896		
inmutningsbar	1884		
inteckningsbar	1897		
IRLÄNDSK ((det) irländska (straff)systemet)	1866		
IRRELEVANT	1853		
JURIDISK (j. person)	1883		
KOMPUTABEL	1871		
konkursmässig	1888		
		KONTRADIKTORISK	1885
		KONTRAKTSENLIG	1850
		KONTRAKTSVIDRIG	1857
kvittningsgill	1847		
lagenlig	1830	LAGENLIG	1830
lagmässig	1823		
LEGAL (om person)	1839		

LEGAL (om handling)	1872		
LEGISLATIV	c. 1823	LEGISLATIV	c. 1825
MATERIELL (m. rätt)	1853		
		MEDSKYLDIG	1807
naturrättslig	1814		
näringsrättslig	1895		
		OAVYTTERLIG	1845
offentlighetsrättslig	1890		
oförytterlig	1820	OFÖRYTTERLIG	1820
POSSESSORISK	1853		
PRESKRIPTIBEL	1827		
		PROHIBITIV	1800
regresspliktig	1899		
REMUNATORISK	1897		
RESOLUTIV (om villkor)	1844		
romerskrättslig	1830		
rättsanhängig	1873		
rättsenlig	1823	RÄTTSENLIG	1823
rättsfilosofisk	1847		
rättformlig	1873		
rättsgiltig	c. 1814		
rättshistorisk	1889		
rättskapabel	c. 1820	RÄTTSKAPABEL	c. 1820
rättslös (‘utan rättsordning’)	1852		
rättslös (‘mot rätten’)	1863		
		RÄTTSMEDICINSK	1848
rättsvidrig	c. 1823	RÄTTSVIDRIG	1825
RÄTTSLIG	c. 1814	RÄTTSLIG	c. 1815
sakräflig	1896		
sedvanemässig	1896		
sjörättslig	1870		
SOLIDARISK	1834		
statsrättslig	1822		
straffmyndig	1896		
straffprocessuell	1892		
straffrättslig	1889		
		TESTABEL	1825
		VALID	1855

<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		ALLMÄNFARLIG	1909
		ALLMÄNPREVENTIV	1958
		AVTALSSTRIDIG	1919
		BEVISKRAFTIG	1901
halvgenerisk	1903		
handlingskapabel	1908		
hemulsskyldig	1906		
icke-straffbar	1918		
IMMATERIELL (den i. förmögenhetsrätten)	1908		
inställelsepliktig	1926		
inställeskyldig	1900		
JURISDIKTIONELL	1900		
likvidationsmässig	1927		
lufträttslig	1934		
materiellträttslig	1922		
MATERIELL (m. processledning)	1928		
MATERIELL (m. sanning)	1926		
nominalistisk	1934		
nyttjanderättslig	1934		
PETITORISK	1915		
processhabil	1922		
processinhabil	1922		
procedurrättslig	1930		
PROMISSORISK	1904		
påföljdsfri	1935		
regresskyldig	1902		
rättsgod	1915		
rättsinkapabel	1911		
rättsproduktiv	1916		
rättsokunnig	1927		
rättspolitisk	1922		
rättsproduktiv	1916		
		RÄTTSPSYKIATRISK	1907
rättssystematisk	1934		
sedvanerättslig	1910		
servitutsrättslig	1934		
skadeståndspliktig	1901		
skadeståndsrättslig	1934		
socialrättslig	1922		
specialpreventiv	1949		

specialstraffrättslig	1910		
straffri	1921		
straffoemottaglig	1926		
straffrättslig (om ansvarighet)	1906		
straffrättslig (s. natur)	1925		
		SVART (s.jobb, s. affärer, jobba s. osv.)	1941

BILAGA 5. *Verb i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OA och NEO/SO*

SAOB/OA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
ADVOCERA	1805		
		ANHÄNGIGGÖRA	1825
ANMÄRKA	1882		
		AVMÄTA	1807
		AVSKRIVA	1882
		AVTJÄNA	1805
		AVVITTRA	1843
		BELASTA	1895
		BEMYNDIGA	1806
		BESLAGLÄGGA	1870
bötfälla	1852	BÖTFÄLLA	1852
		CEDERA	1874
DISPASCHERA	1871		
dödförklara	1897	DÖDFÖRKLARA	1897
edfästa	1819	EDFÄSTA	1819
EFTERBEVAKA	1877		
		EXPATRIERA	1876
FIDEIKOMMITTERA	1881		
frånhända	1851		
FÖREVISA	1852		
		HEMFALLA	1829
HÄMTA (vid hämtningspåföljd)	1893		
INFÖRA (i. i boet)	1851		
invisitera	1878		
invädja	1884		
		KODIFIERA	1831
		KONKURRERA	1840
		KORSFÖRHÖRA	1871
lagbinda	1800		
lagfästa	1801	LAGFÄSTA	1801
		LEGALISERA	1837
		MISSHANDLA	1807
		MOTBEVISA	1890
motsatsbevisa	1887		
		MUTA IN	1807
myndigförklara	1854		

omvittna	1839		
		PRESKRIBERA	1827
REGREDIERA	1871		
RUBBA	1805		
RUBBA (r. kvarstad)	1883		
		SKOJA	1805
slutdöma	c. 1823		
		TJUVA	1826
		UTSTÄLLA	1876
		UTTALA	1842
		ÖVERKLAGA	1815
<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		AVKRIMINALISERA	1955
		BLÅNEKA	1913
borgensförsäkra	1901		
		FIFFLA	1946
		FÖRUNDERSÖKA	1924
genstämma	1918		
HEMFALLA (vara hemfallen (l. hemfalla) till straff l. ansvar)	1917		
KONVALESCERA	1934		
KRIMINALISERA	1910	KRIMINALISERA	1910
MORTIFIERA	1916		
ogiltigförklara	1922		
		OMHÄKTA	1956
omyndigförklara	1906		
recidivera	1910		
REKLAMERA	1907		
sakerförklara	1913	SAKERFÖRKLARA	1913
straffbelägga	1915		
straffriförklara	1926		
		TINGSMERITERA SIG	1950
		TRADERA	1919

BILAGA 6. *Particip i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*

SAOB/OSA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		DÖDSDÖMD	1845
förargelseväckande	1852		
		FÖRMILDRANDE	1850
		GRAVERANDE	1872
		INSMUGGLAD	1886
lagberättigad	1851		
lagbestämd	1836		
lagbesvuren	1808		
laggivande	1800		
lagtvungen	1883		
		LAGVIGD	1865
		LAGVUNNEN	1832
		LIVDÖMD	1833
		LÅNFÅNGEN	1886
myndigbliven	1802		
ointecknad	1800		
omstämd	1853		
		OUPPKLARAD	1897
oprioriterad	1874		
rättsbetryggande	1871		
rättsbevakande	1871		
rättsbildad	1876		
rättsbildande	1884		
rättsförvaltande	1871		
rättskränkande	1879		
rättsskapande	1857		
rättsskyddande	1850		
rättsvårdande	1888		
sakägande	1854		
strafflidande	1859		
straffverkställande	1865		
<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		BROTTSFÖREBYGGANDE	1957
godtroende	1906		
hemortsberättigad	1909		
laglotsberättigad	1909		

		NAMNSKYDDAD	1915
nödvärnsberättigad	1931		
omprocessad	1915		
		PREJUDICERANDE	åtm. s. 1926
processhindrande	1901		
redovisningsberättigad	1924		
regressberättigad	1907		
resningssökande	1902		
rättsförintande	1922		
rättsgrundande	1922		
rättshandhavande	1910		
rättshindrande	1927		
rättsproducerande (om värkan)	1931		
rättsproducerande (om handling)	1935		
rättsskyddad	1937		
rättstillämpande (om myndigheter)	1916		
rättstryggande	1922		
rättsvärkande	1927		
saklegitimerad	1941		
servitutsbelagd	1941		
skadeståndssökande	1937		

BILAGA 7. *Enkla ord i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*

SAOB/OSA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
ABOLITION	1844		
ACCESSORISK	1840	ACCESSORISK	c. 1830
ACKUSATORISK	1840	ACKUSATORISK	1878
		ADJUNKTION	1852
ADVOCERA	1805		
		AFFIDAVIT	1876
AFFLIKTIV	1875		
		AKTION	1892
ALIBI	1856	ALIBI	1856
		ALLOD	1865
		ALLODIUM	1875
ANMÄRKA	1810		
ANSPRÅK	1830		
ASSIGNAT	1871		
ASSIGNATARIE	1847		
ASSIGNATOR	1866		
AUTONOM	1807		
		BENEFICIUM	1878
		BENEFIK	1835
		BIGAMI	1821
BILLIG	1844		
		CEDERA	1874
DENUNCIAT	1853		
DEPOSITOR	1855		
DIGESTER	1844		
		DIPLOMATARISK	1835
DISCIPLINÄR	1839		
DISPOSITIV	1871	DISPOSITIV	1871
DOKTRIN	1895		
DOMICIL	1845	DOMICIL	1845
		DYNAMITARD	1890
EXEKVATUR	1855		
EXHIBITION	1847		
		EXIGIBEL	1887
EXPROPRIATION	1845		
EXTERRITORIAL	1871		
		FIRMA	1837
FRÅGA	1866		

		FUSK	1807
		IDEELL	1868
		ILLEGAL	1837
		ILLEGITIM	1837
IMPERIUM	1845		
INAPPEL LABEL	1857		
		INITIATIV	1821
		INKASSO	1865
INSOLVENS	1822		
		INSTITUT	c. 1825
INSUFFICIENS	1873		
INTERPELLATION	1837		
IRRELEVANT	1853		
ISTADARÄTT	1817	ISTADARÄTT	1817
		JURY	1811
KASSATION	1862		
		KASUS	1872
		KODIFIERA	1831
KOGNAT (<jur.>)	1840		
KOGNAT (<rättshist>)	1840		
		KOLLISION	1837
		KOLLUSION	1802
KOMPETENS	1815	KOMPETENS	1815
		KONKURRERA	1840
KONNEX	1898		
KONVALESCENS	1841		
KRIMINAL(EN)	1823		
		LATITUD	1839
LEGAL (om person)	1839		
LEGAL (om handling)	1872		
		LEGALITER	1845
LEGISLATIV	c. 1823	LEGISLATIV	c. 1825
		LEGISLATUR	1855
		LEX	1842
		MAFFIA	1886
NUPTURIENT	1899		
		PERMUTATION	s. mitten av 1800-talet
PREKLUSION	1845		
PRESKRIPTIBEL	1827		
		PRESKRIBERA	1827

		PROHIBITIV	1800
		PYROMAN	c. 1875
		PYROMANI	1858
PÅFÖLJD	1864		
RECIDIV	1805		
		RECIT	1820
REGREDIAT	1891		
REGREDIENT	1870		
REGREDIERA	1871		
		REKVISIT	1893
REMUNATORISK	1897		
REPRESSION	1839		
RESOLUTION	1844		
RETINENT	1889		
RUBBA	1805		
		SKOJA	1805
SOLIDARISK	1834		
STATUS	1839		
		TESTABEL	1880
		TRADITION	1806
		VALID	1855
		VIDI	1855
<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
DETENTION (‘besittning, innehavande’)	1904		
DETENTION (‘innehållande av egendom’)	1904		
		FIFFLA	1946
IMMISSION	1909	IMMISSION	1909
		KASUISTIK	1910
MORTIFIERA	1916		
MORANT	1906		
NOMINALISM	1934		
OPTANT	1904		
PETITORISK	1915		
PROMISSORISK	1904		
		PROROGATION	1913
RELAX	1903		
RELOKATION	1915		
		ROYALTY	1913
		STÖT	1910
		SVART	1941
		TRADERA	1919

BILAGA 8. *Avledningar i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*

SAOB/OSA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		ADVOKATORISK	1822
AGNATISK	1815		
ANHÄNGIGHET	1805		
		ANONYMITET	1819
ANSVARIG	1859		
AUTONOMISK	1807		
		AVTRÄDELSE	1836
BEHÖRIGHET	1810		
		BEMYNDIGANDE	1886
		BERÄTTIGANDE	1875
		BESLUTSMÄSSIG	1848
		BIGAMIST	1871
BILLIGHET	1809		
DELEGATION	1821		
DENUNCIATION	1858		
DISPASCHERA	1871		
DOKTRINELL	1839		
		DRAKONISK	1845
		EXPATRIERA	1876
exterritorialitet	1883		
FIDEIKOMMITTERA	1881		
handräkningsvis	1871		
		HÄKTNING	1864
hämtning	1861	HÄMTNING	1807
		IMMUNITET	1818
imputabel	c. 1823		
imputabilitet	c. 1823		
imputation	1806		
imputerlig	c. 1823		
INDISPENSABEL	1820		
inmutbar	1896		
inmutningsbar	1884		
inteckningsbar	1897		
komputabel	1871		
komputation	1840		
		KODIFIKATION	1833
konkursmässig	1888		
konsolidation	1845		

kvittningsvis	1893		
lagmässig	1823		
lagmässighet	1857		
		LEGALISERA	1837
legatar	1871		
legator	1871		
legatär	1837		
		LEGITIMITET	1822
myndigbliven	1802		
		OAVYTTERLIG	1845
		OEGENTLIGHET	1841
oförytterlig	1820	OFÖRYTTERLIG	1820
possessorisk	1853		
		PROMULGATION	1839
recidivist	1839		
regressant	1899		
regressat	1874		
reservationsvis	1845		
REKLAMANT	1824		
RÅDIGHET 'föfoganderätt, dispositions rätt'	1881		
rättsenlighet	1813		
rätts giltighet	c. 1820		
rättsvidrighet	c. 1820		
RÄTTSLIG	c. 1814	RÄTTSLIG	c. 1815
samägarskap	1895		
sedvanemässig	1896		
		SENIORAT	1871
		SKOJ	1839
		SKOJERI	1843
SOLIDARITET	1837		
SPECIFIKANT	1847		
straffprocessuell	1892		
straffvärdhet	1814		
		TJUVA	1826
		VALIDITET	1806
		VIDIMERING	1855
<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
		FIFFEL	1947
		FIFFLARE	trol. s. 1950-talet
		FÖRÖVARE	1923
gäldenärskap	1915		

		HÄLERI	1943
		INTERNERING	1903
jurisdiktionell	1900		
komplettant	1901		
KONVALESCERA	1934		
KRIMINALISERA	1910	KRIMINALISERA	1910
kriminalisation	1910		
likvidationsmässig	1927		
		MYTERIST	1905
nominalistisk	1934		
		PREJUDICERANDE	åtm. s. 1926
processhabilitet	1922		
processinhabilitet	1922		
recidivera	1910		
recidivism	1910		
REKLAMERA	1907		
resningsvis	1922		
RÅDIGHET 'besitta i fysisk mening'	1939		
straffrättsligen	1910		
		VRÄKNING	1928

BILAGA 9. *Fraser i det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO¹*

SAOB/OSA		NEO/SO	
<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1800-talet</i>	<i>Första belägg</i>
alternativ obligation (ALTERNATIV)	1847		
tyst bolag (BOLAG)	1864		
anklaga ngn brottmålsväg l. dyl. (BROTTMÅL)	1850		
civil fånge (CIVIL)	1866		
civilt äktenskap (CIVIL)	1862–63		
		CORPUS DELICTI	1850
		DE JURE	1850
dilatorisk stämning (DILATORISK)	1840		
fasta egendomen (den och den) (EGENDOM)	1890		
		FORCE MAJEURE	1886
fysisk person (FYSISK)	1842		
medborgerligt förtroende (FÖRTROENDE)	1810		
(åtgärd av) högre hand (HAND)	1847		
vid hämtningspåföljd (HÄMTA)	1893		
införa i boet (INFÖRA)	1851		
(det) irländska (straff)systemet (IRLÄNSK)	1866		
juridisk person (JURIDISK)	1883		
materiell rätt (MATERIELL)	1853		

¹ Vid fraserna hämtade ur SAOB/OSA anges de aktuella artiklarna inom parentes.

juridiskt mord (MORD)	1831		
juridisk personlighet (PERSONLIGHET)	1898		
icke protestklausul (PROTEST)	1891		
vid laga påföljd (PÅFÖLJD)	1855		
vid påföljd av det l. det l. vid påföljd att (osv.) (PÅFÖLJD)	1855		
rubba kvarstad (RUBBA)	1883		
(den) historiska rättsskolan (RÄTT)	1857		
gå rättegångsvägen (RÄTT)	1805		
i skadeståndsväg (SKADESTÅND)	1895		
villkorligt straff (STRAFF)	1854		
<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>	<i>1900-talet</i>	<i>Första belägg</i>
vara hemfallen (l. hemfalla) till straff l. ansvar (HEMFALLA)	1926		
den immateriella förmögenhetsrätten (IMMATERIELL)	1908		
immission av imponderabilier (IMPONDERABILIER)	1909		
materiell processledning (MATERIELL)	1928		
materiell sanning (MATERIELL)	1926		
vid påföljd att (PÅFÖLJD)	1932		
i regressväg (REGRESS)	1907		
i resningsväg (RESNING)	1902		
kräva rätt gentemot ngn (RÄTT)	1918		

den nordiska rättsstridighetsläran (RÄTT)	1921		
fri rättegång (RÄTTEGÅNG)	1919		
allmän rättegångsavdelning (RÄTTEGÅNG)	1937		
å sakägarsidan (SAK)	1953		
allmän straffrätt, straffrättens allmänna resp. speciella del (STRAFF)	1979		
straffrättslig natur (STRAFF)	1925		

BILAGA 10. *Lexikala enheter i det allmänspråkliga delmaterialet som är gemensamma för SAOB/OSA och NEO/SO och som eventuellt återfinns i det fackspråkliga delmaterialet¹*

Det allmänspråkliga delmaterialet	Det fackspråkliga delmaterialet
<i>1800-talet</i>	
ACCESSORISK	ACCESSORISK <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
ACKUSATORISK	–
ALIBI	–
ARF/VLÅTARE	ARVLÅTARE <JuB2000> <NJO1998>
BESITTNINGSSKYDD	BESITTNINGSSKYDD <NJO1998>
BEVISBÖRDA	BEVISBÖRDA <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
BEVISMATERIAL	–
BEVISMEDEL	BEVISMEDEL <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
BEVISVÄRDE	BEVISVÄRDE <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
BOSTADSBAND	BOSTADSBAND <JuT1958>
BÖTFÄLLA	–
CIVILLAG	CIVILLAG <JuT1958> <JuT1992>
CIVILRÄTT	CIVILRÄTT <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
DELFÅENDE	–
DISPOSITIV	DISPOSITIV <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
DOMICIL	DOMICIL <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
DOMKRETS	DOMKRETS <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
DÖDFÖRKLARA	–
EDFÄSTA	–
EFTERBEVAKNING	EFTERBEVAKNING <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
EGENDOMSBROTT	EGENDOMSBROTT <JuT1958> <JuT1992>
EGENDOMSGEMENSKAP	EGENDOMSGEMENSKAP <JuT1958> <JuT1992>

¹ För att ange var de olika uppslagsorden förekommer i det fackspråkliga delmaterialet används de förkortningar för fackordböckerna som anges i kapitel 6 ovan, här skrivna inom spetsparenteser ”< >”. Med runda parenteser markeras de fall där det finns variation i skrivsätt mellan ordböckerna, t.ex. IMMISSION(ER).

EKONOMIRÄTT	–
EXTERRITORIALRÄTT	–
GENSTÄMNING	GENSTÄMNING <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
HUSRANNSAKAN	–
HUVUDFÖRHANDLING	HUVUDFÖRHANDLING <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
HÄMTNING	–
INNEHAVARPAPPER	INNEHAVARPAPPER <JuT1958> <JuT1992>
ISTADARÄTT	ISTADARÄTT <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
KASSATIONSDOMSTOL	KASSATIONSDOMSTOL <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
KOMPETENS	–
KORSFÖRHÖR	–
KVASIKONTRAKT	KVASIKONTRAKT <JuT1958> <JuT1992>
LAGENLIG	–
LAGFÄSTA	–
LAGLOTT	LAGLOTT <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
LEGISLATIV	LEGISLATIV <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
MAJESTÄTSFÖRBRYTELSE	–
OFÖRYTTERLIG	–
OPPORTUNITETSPRINCIP	OPPORTUNITETSPRINCIPEN <JuT1992>
PROCESSRÄTT	PROCESSRÄTT <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
RUSDRYCK	–
RÄTTSENLIG	–
RÄTTSFALL	RÄTTSFALL <JuT1958> <JuT1992>
RÄTTSDIPLAS	RÄTTSDIPLAS <JuT1958> <JuT1992>
RÄTTSHJÄLP	RÄTTSHJÄLP <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
RÄTTSKAPABEL	–
RÄTTSKAPACITET	RÄTTSKAPACITET <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
RÄTTSMEDVETANDE	–
RÄTTSSUBJEKT	RÄTTSSUBJEKT <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
RÄTTSSÄKERHET	–
RÄTTSUPPFATTNING	–

RÄTTSVETENSKAP	RÄTTSVETENSKAP <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
RÄTTSVIDRIG	–
RÄTTSVÄSEN	–
RÄTTSLIG	–
SAKFRAMSTÄLLNING	SAKFRAMSTÄLLNING <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
SEDLIGHETSBROTT	SEDLIGHETSBROTT <JuT1958>
SEDVANERÄTT	SEDVANERÄTT <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
SJÄLVTÄKT	SJÄLVTÄKT <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
SKILJEFÖRFARANDE	SKILJEFÖRFARANDE <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
STRAFFARBETE	STRAFFARBETE <JuT1958> <JuT1992>
STRAFFREGISTER	STRAFFREGISTER <JuT1958> <JuT1992>
STRAFFÅNGE	–
<i>1900-talet</i>	
FULLGÖRELSETALAN	FULLGÖRELSETALAN <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
FÖRFOGANDELAG	FÖRFOGANDELAGAR <JuT1958> <JuT1992>
FÖRHÖRSLEDARE	–
GODTROSFÖRVÄRV	GODTROSFÖRVÄRV <JuB2000> <NJO1998>
GÅVOHANDLING	–
HYRESRÄTT	–
IMMISSION	IMMISSION(ER) <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
INSKRIVNINGSDOMARE	INSKRIVNINGSDOMARE <JuB2000> <NJO1998>
KRIMINALISERA	KRIMINALISERA <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
LAGRÅD	LAGRÅDET <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
RÄTTSFÖRMÅGA	RÄTTSFÖRMÅGA <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992>
SAKERFÖRKLARA	–
SAKOCKER	SAKOCKER <JuT1958> <JuT1992>
SAKPRÖVNING	–
SLUTPLÄDERING	–
STATSÅKLAGARE	STATSÅKLAGARE <JuB2000> <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>

STRAFFÖRELÄGGANDE	STRAFFÖRELÄGGANDE <JuT1958> <JuT1992> <NJO1998>
-------------------	--

Rapporter från ORDAT

Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000

ISSN 1650-2582

1. Sven-Göran Malmgren. Projektet Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000. Utgångspunkter. December 2000.
2. Sven Lange. Tesaurusen i ordförrådsforskningens tjänst. December 2000.
3. Charlotta Brylla. Ord med laddning. *Nyckelord* och *slagord* som termer i tysk språkvetenskap. December 2000.
4. Mall Stålhammar. Från anfanger och horungar till ordbehandlare och desktop publishing. Januari 2001.
5. Sven Lange. NEO:s bild av 1800- och 1900-talets svenska ordförråd. Januari 2001.
6. Carina Randveer. Från *attaque* och *häst* till *angrepp* och *springare*. Den svenska schackterminologins utveckling från 1700-tal till 1900-tal. Mars 2001.
7. Maia Andréasson. Från satsdel till satsled. En översikt av orden för satsens delar 1806–1999. Mars 2001.
8. Thorwald Lorentzon. Tendenser i vänsterpartiets manifestvokabulär. Jämförande studier av lexikala förändringar 1948–1998. April 2001.
9. Carl-Erik Lundbladh. Ord för personliga inre egenskaper. April 2001.
10. Sven-Göran Malmgren. *Faktiskt, förstås* och många andra. Om förändringar i det svenska formordssystemet under 1800- och 1900-talet. Maj 2001.
11. Mårten Andersson. *Trepoängare, trunkbärare* och *trävirke*. Utvecklingen av fotbollens terminologi från 1960-talet till år 2000. December 2001.
12. Mall Stålhammar. Engelskan i svenskan. 1. Engelska lånord under 1800-talet. Januari 2002.
13. Sven Lange. Beröringar mellan svenska och tyska. Om falska vänners uppkomst, purism, dynamik i semantiska fält vid ordinlån samt svensk och tysk suffixkorrespondens. Februari 2002.
14. Peter Andersson. *Det förstås!* Utvecklingen av svenska självklarhetsadverb under 1800- och 1900-talet. April 2002.
15. Sven-Göran Malmgren. *Begå* eller *ta självmord*? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet 1800–2000. Juni 2002.
16. Sven Lange. Om nya färgord i svenskan under 1800- och 1900-talet. Juni 2002.

Rapporter från ORDAT
Det svenska ordförrådets utveckling 1800–2000
ISSN 1650-2582

17. Carl-Erik Lundbladh. Prefixlika förleder. November 2002.
18. Sven Lange. Nya ord inom domänen *heminredning* i allmänspråket perioden 1800–2000. November 2002.
19. Thorwald Lorentzon. Forskning om svenskt ordförråd 1800–2000. En bibliografisk översikt. November 2002.
20. Hans Landqvist. *Abolition, militärmål, rusdryck och kåkfarare*. Studier i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000. April 2003.

Läsanvisning: Rapporter från ORDAT 20

Pdf-versionen av nummer 20 i serien *Rapporter från ORDAT* skiljer sig inte innehållsligt från den tryckta versionen. I pdf-versionen har några redigeringsfel rättats, men i övrigt har inga förändringar skett av rapporten. På grund av olika programversioner finns det däremot skillnader när det gäller sidbrytningarna. Detta har i sin tur medfört att det finns skillnader mellan antalet sidor i de båda versionerna. Sidangivelsen i pdf-versionen av innehållsförteckningen är därför inte helt de samma som i den tryckta versionen.

Göteborg i juli 2005

Hans Landqvist